UNIVERZA V NOVI GORICI
FAKULTETA ZA HUMANISTIKO

GORA V LUČI PRIKLJUČITVE PRIMORSKE K JUGOSLAVIJI

DIPLOMSKO DELO

Hedeja Mikuž

Mentor: doc. dr. Jure Gombač

Nova Gorica, 2011

ZAHVALA

Največja zahvala gre mentorju doc. dr. Juretu Gombaču za vso njegovo spodbudo, podporo, popravke, nasvete in čas, ki si ga je porabil za nastajanje mojega diplomskega dela. Nadalje gre zahvala vsem intervjuvancem, ki so mi s svojimi zgodbami omogočili nastanek diplomskega dela, ter osebju v Oddelku za dislocirano arhivsko gradivo Arhiva Republike Slovenije in Pokrajinskem arhivu Nova Gorica za vso pomoč pri iskanju gradiva. Nazadnje naj se zahvalim še vsem domačim in prijateljem, ki so mi kakorkoli pomagali pri doseganju zastavljenega cilja.

NASLOV

Gora v luči priključitve Primorske k Jugoslaviji.

IZVLEČEK

Diplomska naloga se ukvarja z vplivom premikanja meja na ljudi, ki ob mejah živijo. Ker je bilo področje, kjer se nahajajo vasi Kovk, Otlica in Predmeja v času po 1. svetovni vojni pa vse do priključitve Primorske k Jugoslaviji izpostavljeno premikanju meja, skozi spominjanje domačinov na takratno obdobje preučuje ta vpliv na omenjenem področju. Širjenje nacionalnih meja sosednje Italije je ljudi, ki so ob meji živeli močno zaznamovalo. Predstavitvi mednarodnega dogajanja in dogajanja na Slovenskem, sledi pregled dogajanja v omenjenih treh vaseh. Ključni del pa so intervjuji, izpeljani po metodi BNIM (»The Biographic-Narrative Interpretive Method«), ki predstavljajo vpliv premikanja meje na posameznike. Prav tako so pomembni podatki črpani iz arhivskih virov, ki se v marsičem skladajo s pričevanji ljudi.

KLJUČNE BESEDE

meja, nacionalizem, kultura, spomin, BNIM, Italija, Jugoslavija, Kovk, Otlica, Predmeja

TITLE

The annexation of Gora to Yugoslavia

ABSTRACT

In my diploma I discuss the influence that the border changes had on the people who live near it. The area where the villages Kovk, Otlica and Predmeja are located was exposed to the moving of the borders and through the memories of the local people I research the influence on that specific area. Expansion of the national border of Italy has namely marked the people living next to it extensively.

Presentation of the international events is followed by the review of the events in abovementioned villages. However, the key part are the interviews, executed by the BNIM method (»The Biographic-Narrative Interpretive Method«), which show the influence that the

border changing had on the individuals. Very important are also data taken from the archives which are congruent with the narration of the people.

KEY WORDS

border, nationalism, culture, memory, BNIM, Italy, Yugoslavia, Kovk, Otlica, Predmeja

KAZALO VSEBINE

1. UVOD 1

2. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN METODOLOGIJA DELA 3

2.1 Raziskovalna vprašanja 3

2.2 Problemska struktura 4

3. MEDNARODNO DOGAJANJE 9

3.1 Širjenje meja Italije 9

3.1.1 Fašistično nasilje 11

3.1.2 Nova širitev na vzhod ali ustanovitev ljubljanske pokrajine 12

3.1.3 Po kapitulaciji Italije 13

3.2 Organizacija jugoslovanske državne oblasti 14

3.2.1 Vojaška ureditev 15

3.3 Postavitev ljudske oblasti 16

3.4 Urejanje mejnega vprašanja 19

3.4.1 Končna pogajanja in priključitev Primorske k Jugoslaviji 22

3.5 Dogajanje na gori 24

3.5.1 Arhivski viri 26

3.5.2 Šolstvo 30

4. INTERVJUJI IN NJIHOVA ANALIZA 32

4.1 Biografski narativni intervju 32

4.1.1 BNIM interpretacija 35

4.2 Intervjuji 38

4.2.1 Intervju z Marijo 38

4.2.2 Intervju z Janezom 42

4.2.3 Intervju z Jožetom 49

4.2.4 Intervju z Marico 55

4.3 Skupna analiza intervjujev 59

5. ZAKLJUČEK 62

6. VIRI IN LITERATURA 66

KAZALO SLIK

Slika 1:Rapalska meja 10

Slika 2: Cona A in B Julijske krajine 21

Slika 3: Opis zločina, ki se je zgodil V. A. 26

Slika 4:Podpisi za priključitev k Primorski z Otlice 28

Slika 5: Podpisi za priključitev k Primorski s Kovka..... 29

Slika 6: Podpisi za priključitev k Primorski s Predmeje 29

1. UVOD

»Ko smo dobili jugoslovansko državljanstvo, smo se končno počutili nekaj vredne.«[1] Kaj je bilo tisto, kar je v ljudeh vzbujalo občutek manjvrednosti, negotovosti, podrejenosti? Veliko število knjig, raziskav, filmov o 1. in 2. svetovni vojni nam kaže premike vojaških enot, trpljenje civilnega prebivalstva, spremembe na globalnem nivoju … Na taka in podobna vprašanja pa nam lahko odgovorijo le ljudje sami. Zgodba prav vsakega posameznika je še kako pomembna za razumevanje vpliva meje na življenje ljudi, ki živijo ob njej. O dogajanju v velikih in pomembnih mestih je napisanega že veliko. Kaj pa majhni kraji in njihovi prebivalci? Zgodovina teh običajno ostane v ozadju. Da zgodovinski dogodki moje domače vasi Kovk in sosednjih Otlice in Predmeje v času premikanja meje po 1. in 2. svetovni vojni ne bi šli popolnoma v pozabo, sem se odločila, da svoje diplomsko delo posvetim predvsem dogajanju v domačem kraju.

Časovno sem se osredotočila na čas po prvi svetovni vojni do priključitve Primorske k Jugoslaviji. Zanimalo me je recimo, kako so ljudje doživljali priključitev k Italiji, čas ko so bili pravzaprav državljani sosednje Italije. Omenjene vasi sicer niso nikoli ležale neposredno ob meji z Italijo, pa vendar ne tako daleč, da mejnega vpliva ne bi mogli zaznati. Z intervjuji domačinov sem poskušala ugotoviti, v kolikšni meri je meja vplivala na ljudi in njihovo življenje. Doživeli so jo namreč z več strani: kot italijanski državljani so mejili na Jugoslavijo, kot jugoslovanski oziroma slovenski pa kasneje na Italijo. Po kapitulaciji Italije in pred priključitvijo k Jugoslaviji pa je za Primorce nastopilo obdobje cone A in cone B Julijske Krajine, ko niso natančno vedeli, kje pravzaprav so. Zanimalo me je torej tudi, kako je premikanje meje vplivalo na »Gorjane«.

Zgodovina same 2. svetovne vojne v teh krajih je sicer že deloma opisana v zborniku Mati Gora, ki je izšel ob 400 letnici naselitve Gore.[2] Vseeno pa sem se dotaknila tudi te teme, saj je vojno dogajanje v teh krajih pomembno vplivalo na življenje ljudi in njihovo doživljanje osvoboditve izpod okupatorja.

Diplomsko delo sem razdelila na pet poglavij. Uvodnemu poglavju sledi teoretično poglavje v katerem sem najprej postavila raziskovalna vprašanja, na katera sem skušala skozi celotno diplomsko delo iskati odgovore. Predstavila sem metode dela, ki sem jih uporabljala ob

---

[1] Del intervjuja z »Marijo«, vzeto iz diplomskega dela.
[2] Gora se imenuje območje na robu Trnovske planote, kjer se nahajajo vasi Kovk, Otlica in Predmeja.

nastajanju diplomskega dela. Predstavila sem tudi teorije določenih pojmov, ki se pojavljajo v delu.

V naslednjem, zgodovinskem poglavju, je najprej predstavljeno mednarodno dogajanje. Kraljevina Italija si je dele slovenskega etničnega ozemlja zaželela že ob svojem nastanku leta 1861, ko se pojavi iredentistično gibanje, ki zahteva priključitev vseh ozemelj kjer živijo Italijani, h Kraljevini Italiji. Primorska je pod italijansko oblast prešla po 1. svetovni vojni z Rapalsko pogodbo leta 1920. Slovenci so moč nove države začutili skozi požig Narodnega doma v Trstu in postopnim ukinjanjem slovenskih inštitucij. Obdobje fašizma pa je italijanski nacionalizem še okrepilo. Primorci so to še kako občutili. Italijanska fašistična oblast si je za cilj zastavila poitalijančevanje vseh in vsega, kar se je nahajalo na njenih novih ozemljih. Vendar pa se Slovenci niso predali. Že med samo priključitvijo so začeli razvijati odporniška gibanja. Druga svetovna vojna, ki je situacijo še dodatno zaostrila in je grozote le še povečala, pa je prinesla kapitulacijo Italije in čez dobro leto in pol tudi konec vojne. Pogajanja za novo mejo med državama so se tako lahko začela. Sledi predstavitev vzpostavitve ljudske oblasti Slovenskem primorju. Opisala sem delovanje organov ljudske oblasti, ki je že med vojno pripravljala teren za prevzem oblasti ter upravno-teritorialno ureditev, ki se je v nekaj letih večkrat spremenila. Nadalje sem se posvetila urejanju mejnega vprašanja med Jugoslavijo in Italijo, ustanovitvi cone A in cone B Julijske krajine ter nazadnje dogodkom ob priključitvi Primorske k Jugoslaviji. Leta 1947 pa še niso bile dorečene vse podrobnosti in potrebnih je bilo še nekaj sporazumov, vse do Osimskega, ki je leta 1975 dokončno uredil italijansko mejo z Jugoslavijo. V tem poglavju sem predstavila tudi vasi Kovk, Otlica in Predmeja.

Četrto poglavje je sestavljeno iz opisa metode izvajanja biografskega narativnega intervjuja in analize le-tega. Po tej metodi sem izvedla štiri intervjuje z domačini s Kovka, Otlice in Predmeje. Bili so mi v pomoč pri razumevanju takratnega dogajanja, skušala pa sem se osredotočiti na vpliv meje na posameznike. Sledijo intervjuji, najprej transkripcije in nato posamezne analize vsakega intervjuja. Poglavje sem zaključila s skupno analizo vseh štirih intervjujev.

Sledi še zaključno poglavje, v katerem sem s pomočjo vsega zbranega gradiva odgovorila na raziskovalna vprašanja.

2. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA IN METODOLOGIJA DELA

2.1 Raziskovalna vprašanja

Čeprav se skozi celo diplomsko delo v arhivskem gradivu, intervjujih ter literaturi zastavlja vrsta pomembnih in manj pomembnih vprašanj, sem se odločila svoje delo speljati skozi tri, ki so se mi zdela najpomembnejša. Uporabila sem jih kot rdečo nit in nanje skušala v zaključku tudi odgovoriti:

- V kolikšni meri je italijanska država s svojimi simboli in dejanji vplivala na življenja Slovencev na Gori, katere je Rapalska meja pustila v Italiji?

- Kako se je premikanje meje v času po drugi svetovni vojni odrazilo v življenjskih pripovedih posameznikov z Gore?

- Ali lahko na primeru Gore s pomočjo intervjujev potrdimo določene arhivske vire oziroma ali lahko s pomočjo arhivskih virov potrdimo določene trditve iz intervjujev?

Diplomsko delo je metodološko razdeljeno na dva dela. Teoretični del zajema pregled temeljnih teoretičnih izhodišč za preučevanje meje in mejnosti. Predstavljene so tudi nekatere teorije za preučevanje nacionalnih držav in nacionalizma. Zaradi narave poteka diplomskega dela je bilo treba poudariti tudi temeljno razumevanje spomina in nekatere teorije, ki stojijo izza same izvedbe BNIM intervjuja in analize. Podanih je tudi nekaj razmislekov o pojmih, kot so kultura, simboli, pomen, predstavitev, identiteta.
Empirični del temelji na štirih intervjujih in njihovi analizi, ki so bili speljani s pomočjo metode BNIM – »The Biographic-Narrative Interpretive Method«, metode, ki nam pomaga priti do intervjuvančeve življenjske zgodbe. Gre torej za narativni intervju, ki temelji na pripovedovalčevi življenjski zgodbi. Je nestrukturiran poglobljen intervju, katerega temeljni namen je rekonstrukcija družbenih dogodkov s perspektive sogovornikov, ki zgodbo podajajo na najbolj neposreden način.[3]

---

[3] Pajnik in Bajt, *Biografski narativni intervju*, Dve domovini 30, str. 75.

2.2 Problemska struktura

Področje Gore, kjer se nahajajo vasi Kovk, Otlica in Predmeja, je bilo v zgodovini 20. stoletja zaradi premikanja državnih meja večkrat prizadeto na različne načine. Obdobje, s katerim se ukvarjam, je zaznamovalo predvsem agresivno premikanje meja nacionalnih držav. Nacionalne države namreč na mejo gledajo kot na eno svojih najpomembnejših orodij. Meje so namreč simboli, skozi katere države, narodi in lokalitete definirajo same sebe. Istočasno definirajo svoje ozemeljske meje (črte na zemljevidu) in sociokulturni prostor.[4] Meja ni, kot je opazil že Georg Simmel, prostorsko dejstvo s sociološkimi učinki, temveč sociološko dejstvo, ki oblikuje prostor. Meje, kulturne, geografske in ozemeljske, določajo ljudi. Odločajo, kdo je znotraj in kdo zunaj. Je dejanje definiranja in izjavljanja identitete, ki nekoga v trenutku spremeni iz državljana v tujca.[5] Meja, taka ali drugačna, človeka nikoli ne pusti ravnodušnega.

Mejo lahko razumemo kot nevaren prostor. Stvari, ki prečkajo mejo, spodkopljejo mejno avtoriteto in imajo možnost »onesnažiti« tisto, kar meja poskuša zaščititi. Lahko bi rekli, da je v tem primeru meja ločnica med notranjostjo in zunanjostjo, pri čemer je notranjost varna, zunanjost pa nevarna.[6]

Da mejo lahko definiramo, je potrebno poznati tudi izraze, ki jo označujejo. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je meja definirana kot črta, ki ločuje, razmejuje države ali ozemlja, mejnost pa kot značilnost mejnega.[7] O rabi angleških izrazov za mejo in mejnost v antropologiji in geografiji je pisala Duška Knežević Hočevar v delu Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe.

»Govor o mejah ni pomemben samo v antropologiji, ampak tudi pri geografiji. Raba geografskih konceptov »frontier«/»boundary« nakazuje, da se koncept »boundary« v politični in socialni geografiji večinoma navezuje na natančno definirano politično mejo, ki je demarkirana in katere pomen je v tesni povezavi z nastankom suverenih nacionalnih držav, medtem ko je termin »frontier« veliko manj vsebinsko ulovljiv. Rešitev je v tem, da »frontier« razumemo kot pas ali cono v nasprotju s črto. Tak pas ali obmejno ozemlje lahko namreč

---

[4] Prem Kumar in Grundy-Warr, Introduction, *Borderscapes: Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge,* str. II – IX.

[5] Rosaldo, Introduction, *Cultural Citizenship in Island Southeast Asia: Nation and Belonging in the Hinterlands*, str. 1 - 16.

[6] Haddad, Danger Happens at the Border, *Borderscapes: Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge,* str. 119.

[7] http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=meja&hs=1.

vključuje marsikaj.«[8] Prescott pa ugotavlja, da se tudi preučevanje politične meje v geografiji ne navezuje izključno na obravnavo meja kot črt, ampak jih gre umeščati v širši kontekst obmejnega območja.[9] Sicer pa so geografi začeli šele v osemdesetih letih opuščati razlago meje kot fiksnega prostora in se osredotočili na obravnavo le-tega kot vrste kulturnih, ekonomskih in političnih interakcij in k družbenim procesom, ki se v takem prostoru dogajajo.[10]

Kot Duška Knežević Hočevar citira A. P. Cohena, pa v antropološki rabi naletimo na obrnjen pomen teh dveh pojmov: *»Razlikovanje lahko dosežemo preprosto tako, da »frontiers« in »borders« gledamo kot dejstva, medtem ko so »boundaries« stvar interpretacij, pri katerih vsaj ena stran trdi, da gre za drugačne diakritične lastnosti kot pri drugih.«*[11] Mejnost (»boundary«) je pomensko najširše razprta, obravnavana kot zadeva zavesti, izrazu naj bi pripadala značilnost neskončnosti in nejasnosti, medtem ko »frontier« in »border« kvalificirata končnost in določnost.[12] Tako antropologi kot tudi geografi pa so skozi študije spoznavali, da so kulturne razlike na mejnih področjih posledica politične meje in ne naravno dejstvo.[13]

Definicija nacionalizma v Slovarju slovenskega knjižnega jezika gre takole: *»Nacionalizem je prepričanje o večvrednosti lastnega naroda in prizadevanje za uveljavitev njegovih koristi ne glede na pravice drugih narodov.«*[14]

Etienne Balibar nacijo definira takole: *»Nacije ali nacionalnosti so bolj ali manj dolgotrajne institucije – vsekakor zajemajo več generacij […] Bolj ali manj jih povezujejo kolektivna čustva, kolektivni spomini, ideologije in politične strukture, administracija, ekonomski interesi itn., vsi ti elementi pa imajo tudi lastno »historičnost«.«*[15] *Povsod, kjer obstajajo nacije, obstaja tudi nacionalizem. Nacionalizem pa je po definiciji prostor, kjer je »skonstruirana »nacionalna identiteta«, ki je močnejša od vseh drugih identitet in kjer nacionalna pripadnost prekriva in vključuje vse druge pripadnosti.«*[16] In dalje: *»Nacionalizem je organska ideologija, ki ustreza nacionalni instituciji, ta pa temelji na*

---

[8] Knežević Hočevar, *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe*, str. 23.
[9] Ibid, str. 25.
[10] Ibid, str. 28.
[11] Ibid, str. 24.
[12] Ibid, str. 31.
[13] Ibid, str. 29.
[14] http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=nacionalizem&hs=1
[15] Balibar, *Mi državljani Evrope?*, str. 26.
[16] Ibid, str. 33.

formulaciji pravila izključevanja vidnih ali nevidnih »mej«, ki pa so vselej materializirane v zakonih in praksah.«[17]

Ker se v raziskovalnih vprašanjih dotikam tudi pojmov, kot so kultura, simboli, pomeni, predstavitve, identiteta, je prav, če se zelo na kratko seznanimo tudi z nekaj definicijami s tega področja.

Stuart Hall povzema, da gre pri kulturi za skupne pomene. Reči, da dve osebi pripadata isti kulturi, po njegovem pomeni, da razumeta svet približno enako in lahko izrazita svoje misli, čustva o svetu na način, ki ga bosta obe razumeli. Kultura je skratka odvisna od sodelujočih, ki si smiselno razlagajo, kaj se dogaja okoli njih. Pri kulturi gre tudi za občutke, čustva, navezanost, ne le za koncepte in ideje. Sodelujoči v kulturi dajemo pomene ljudem, objektom in dogodkom. Z našo uporabo stvari in s tem, kaj o njih menimo, mislimo in čutimo – kako jih predstavljamo – na ta način jim dajemo pomen. Deloma dajemo objektom, ljudem in dogodkom pomene z okvirji interpretacije, ki jih nanje prenesemo. Deloma dajemo stvarem pomen s tem, kako jih uporabimo ali vključimo v naše vsakodnevne prakse. Deloma pa dajemo stvarem pomen s tem, kako jih predstavimo – besede, ki jih uporabljamo o njih, zgodbe, ki jih o njih razlagamo, podobe, ki jih ustvarjamo, čustva, ki jih z njimi povezujemo, načini, kako jih razvrščamo in konceptualiziramo, vrednote, ki jih vanje dajemo.[18]

In kje se ustvarja pomen? Ta se konstantno ustvarja in se izmenjuje v vsaki osebni in socialni interakciji, v kateri sodelujemo.

Reprezentacija je način, s pomočjo katerega dajemo smisel stvarem, ki jih opisujemo.

Dogodki po svetu nimajo le enega fiksnega ali resničnega pomena, s pomočjo katerega bi lahko izmerili izkrivljenost. V svetu se veliko dogaja, toda pomen teh dogodkov je odvisen od tega, kako so predstavljeni. Skratka, kdor kontrolira sredstva za predstavitev, določa pomen. Dokler dogodek/stvar ni reprezentirana, nima pomena, skratka, reprezentacija je konstitutivna za dogodek. Resničnost ne obstaja zunaj procesa predstavitve.[19]

Identiteta je abstrakcija, konstrukcija in proces, znotraj katerega se vse nenehno spreminja, radikalizira, ponavlja, izginja in se pojavlja. Je spremenljiva, tekoča in heterogena. Identitete so stalno v procesu spreminjanja in transformiranja.[20] Poststrukturalisti zato razmišljajo o naslednjem dejstvu, da se mora identiteta vedno oblikovati skozi odnos oziroma skozi razlike

---

[17] Balibar, *Mi državljani Evrope?*, str. 34.
[18] Hall, Introduction, *Representation: Cultural representations and signifying practices*, str. 2-3.
[19] Ibid, str. 4.
[20] Hylland, *Ethnic identity, national identity and intergroup conflict: The significance of personal experiences*: http://folk.uio.no/geirthe/Identity_politics.html.

do »Drugega«, da bi lahko obstajala. Z drugimi besedami, identiteta se lahko vzpostavlja le v razmerju do drugih, v relaciji do tega, kar ni, tega, kar ji manjka.[21]

Ker sem želela s svojim diplomskim delom ne le predstaviti dogajanja na Gori, temveč predvsem dojeti, kako so to dogajanje doživljali domačini, sem se odločila pobrskati po njihovem spominu.

Kot pravi Kaja Širok, se spomini oblikujejo v določenem obdobju in kontekstu, ter so kot taki rezultat tako dogodka kot tudi njegove interpretacije v času. Vsako spominjanje je iskanje in dajanje smisla zgodbam iz preteklosti.[22] Ustni viri nastanejo kot rezultat dela med pripovedovalcem in raziskovalcem oziroma poslušalcem.

Ustno zgodovino bi lahko označili predvsem kot delo na odnosih. Neznani pripovedovalci z ustno zgodovino dobijo možnost, da povedo svojo izkušnjo preteklosti. Zavedati pa se je treba, da so ustni viri subjektivni.[23] Kot K. Širok citira Robyna Fivusha, spomini ne spadajo samo v preteklost, ampak so del zdajšnjega trenutka in se oblikujejo v konstanto nastajajoči dialekti med nami in drugimi znotraj pripovedi o tem, kdo smo in česa se spominjamo. Iste dogodke si ljudje zapomnijo različno.[24] Da ta trditev drži, sem se prepričala skozi intervjuje domačinov, ki so mi iste zgodbe pripovedovali vsak po svojem spominu. Niti dve si med sabo nista bili enaki. Drži pa tudi Halbeachsova trditev, da *»če se lahko opremo ne le na svoj spomin, ampak tudi spomine drugih, bo naše zaupanje v naše spominjanje večje.«*[25] Če več ljudi pove podobno zgodbo je bolj verjetno, da je zgodba resnična, kot pa, če jo pove en sam. Tudi to mi je pomagalo pri ugotavljanju, kaj je na ljudi najbolj vplivalo. Če si namreč dva ali več intervjuvancev spomni isto zgodbo, je to verjetno zato, ker je ta pustila v vseh velik pečat.

Empirični del mojega diplomskega dela je sestavljen iz intervjujev z domačini. Intervjuje se lahko izvaja na več načinov, recimo strukturirani intervju, pri katerem izpraševalec sestavi shemo vprašanj, ki pa lahko vpliva na intervjuvanca in na način njegove pripovedi. Podobno se dogaja tudi pri polstrukturiranih intervjujih.[26]

---

[21] Harrison, Post-structuralist Theories, *Approaches to Human Geography*, str. 122 – 135.
[22] Širok, *Kolektivno spominjanje in kolektivna pozaba v obmejnem prostoru*, str. 12.
[23] Ibid, str. 21.
[24] Ibid, str. 14.
[25] Halbwachs, *Kolektivni spomin*, str. 23.
[26] Merton, Fiske, in Kendall, *The Focused Interview. A Manualof Problems and Procedures*.

Narativni intervju pa vlogo izpraševalca kar se da zmanjšuje in tako omogoča čim bolj pristno podajanje zgodbe s perspektive intervjuvanca. Metoda temelji na domnevi, da so ljudje sposobni pripovedovati o svojih izkušnjah.[27]

Osebne pripovedi so za analizo družbenih pojavov pomembne, ker predstavljajo večplastnost družbenega delovanja. Potrebno pa je, da te življenjske zgodbe ne le zbiramo in reproduciramo, ampak tudi analiziramo.[28]

Biografske materiale, kamor štejemo osebna pričevanja, pisma, dnevnike, fotografije, so zgodovinarji za raziskovanje uporabljali že v 18. in 19. stoletju. V zadnjem času pa osebne naracije, življenjske zgodovine dobivajo vse večji pomen.[29] Kljub temu pa obstajajo tudi kritike na račun biografske metode in oralne zgodovine. Podatki, pridobljeni na ta način, naj bi namreč dajali prevelik pomen subjektivnemu. Problem naj bi bil tudi v tem, da nikoli ne moremo zagotovo vedeti, koliko je pripoved resnična in koliko posledica domišljije. Kljub kritikam pa se je metoda v 70. in 80. letih vse bolj uveljavljala, predvsem v feminističnih študijah. Obdobje postmodernizma je osebno izkušnjo postavilo v ospredje sociološkega raziskovanja. Kljub zgodovinsko vprašljivi resnici, je postala osebna resnica osrednji element analiz.[30]

Pri iskanju podatkov sem uporabila tudi metodo kritične obravnave zgodovinskih virov. V Arhivu republike Slovenije, Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo, sem iskala podatke o dogajanju na Gori v času po prvi svetovni vojni pa do priključitve Primorske k Jugoslaviji v naslednjih štirih fondih: Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst, 1944–1947, Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji, 1945, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1944–1947, in Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje Ajdovščina, 1945–1947.

V Pokrajinskem arhivu Nova gorica pa sem podatke našla v dveh fondih, in sicer Krajevni ljudski odbor Kovk, 1946–1949, in Osnovna Šola Otlica, 1945–1990.

---

[27] Pajnik in Bajt, *Biografski narativni intervju*, Dve domovini 30, str. 76.
[28] Ibid, str. 74.
[29] Wengraf in Chamberlayne, *Short Guide to BNIM interviewing and interpretation*, str. 3.
[30] Pajnik in Bajt, *Biografski narativni intervju*, Dve domovini 30, 70–71.

3. MEDNARODNO DOGAJANJE

3.1 Širjenje meja Italije

Težnje Italijanov po širitvi na vzhod segajo že v začetna leta nastanka Kraljevine Italije. Italijanske državice so se leta 1861 združile v ustavno monarhijo pod savojsko dinastijo s centralistično upravo. V kraljestvo takrat še ni bila vključena Benečija in Papeška država. Ozemlje slednje je kraljevini uspelo zasesti šele jeseni 1870. Benečija, kjer so živeli tudi beneški Slovenci, pa je bila pred priključitvijo k italijanskemu kraljestvu del Avstro-Ogrskega imperija. Po Prusko-avstrijski vojni, je morala Avstrija Italiji, zaveznici Prusije, predati Benečijo. Tako je pod italijansko oblast prešel prvi del slovenskega etničnega ozemlja.[31] A Italijani so si želeli več – priključitev vsega ozemlja, kjer so živeli Italijani. Gibanje, ki se je zavzemalo za tako rešitev, se je imenovalo »Italia Irredenta«. Italijanska želja po širitvi je kmalu segala tudi veliko dlje. Leta 1912 je kraljevina zavzela Eritrejo in Libijo.[32]

Priložnost za razširitev meja kraljevine na vzhodni meji se je pojavila v začetku 1. svetovne vojne. Antantne sile[33] so takrat Italiji za sodelovanje z njimi z londonskim paktom 26. 4. 1915 obljubile tudi velik del slovenskega etničnega ozemlja.[34] Italiji so bila obljubljena Tridentinska, južna Tirolska, Trst, Goriška in Gradiščanska, Istra do Kvarnerja, otoka Cres in Lošinj z nekaterimi manjšimi otoki ter nekateri otoki v Dalmaciji.[35] Italijani, ki so sicer že prej sklenili zavezništvo s centralnimi silami[36], so ponudbo sprejeli in 23. maja 1915 napovedali vojno Avstro-Ogrski.[37]

Po koncu vojne, iz katere so antantne sile izšle kot zmagovalke, se je 12. januarja 1919 v Parizu začela mirovna konferenca.[38] Ko so bila skoraj vsa vprašanja že rešena, je ostalo odprto še tisto o meji med novo Kraljevino SHS in Italijo. Med državama so obstajala velika

---

[31] Bleicken ... [et al.], *Svetovna zgodovina od začetkov do danes*, str. 506.
[32] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 510.
[33] Velike antantne sile so bile Francija, Rusija in Velika Britanija.
[34] Gombac, Shaping the Border Between Slovenia and Italy after the Second World War. Dialogue, Monologue or Something Else?, *Post-Communist Transition in Europe and its Borader International Implications*, str. 201.
[35] Petrinja, *Primorska: 1945–1955*, str. 14.
[36] Veliki centralni sili sta bili Nemčija in Avstro-Ogrska.
[37] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 131.
[38] Ibid, str. 218.

nasprotja, zato so bili problemi ob iskanju rešitve za razmejitev veliki.[39] Ker do rešitve ni prišlo, je bil dogovor prepuščen državama samima.

Z razpadom Avstro-Ogrske po prvi svetovni vojni, pod katero je bila večina slovenskega ozemlja, je po kratkotrajnem obstoju države Slovencev, Hrvatov in Srbov, na večjem delu slovenskega etničnega ozemlja 1. 12. 1918 nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tako je v pogajanja glede vzhodne italijanske meje, z Italijo vstopila Kraljevina SHS.[40] Sam vrh Kraljevine SHS se je zavzemal za hitro rešitev problema in dobre odnose s sosedo, tudi v zameno za teritorialne izgube. Pogovori med državama so se tako začeli 8. novembra 1920 v Rapallu.[41] Dne 12. novembra istega leta je bila podpisana Rapalska pogodba, ki je Italijanom prinesla približno 10.000 kvadratnih kilometrov novega ozemlja, ki so ga poimenovali »Venezia Giulia«. S tem so Slovenci izgubili skoraj tretjino ozemlja in prebivalstva.[42] Meja se je začela pri Trbižu, šla čez Predel, Mangart, Triglav, na Podbrdo in v Idrijo, čez Snežnik in k morju.[43]

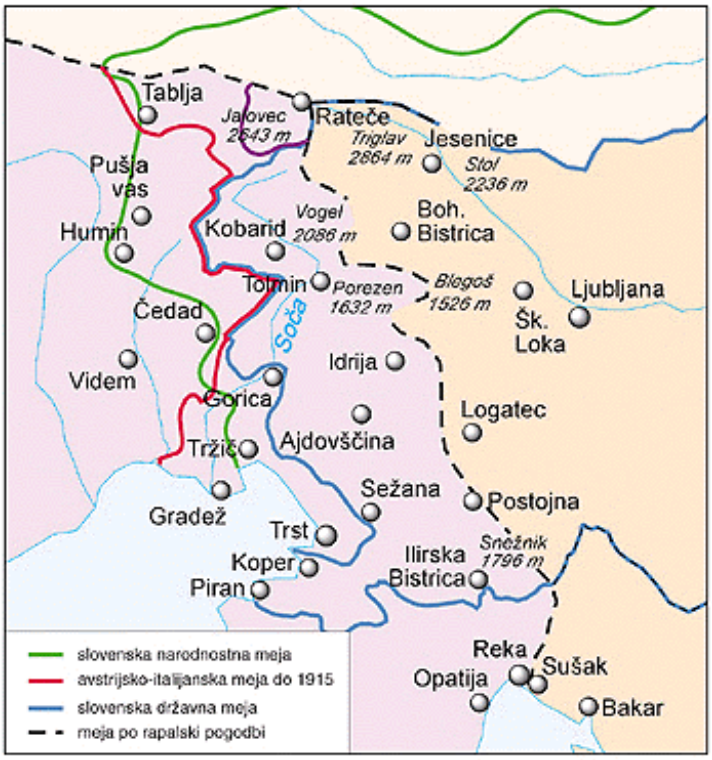

Slika 1:Rapalska meja

[39] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 223.
[40] Ibid, str. 177.
[41] Ibid, str. 224.
[42] Gombac, Shaping the Border Between Slovenia and Italy after the Second World War. Dialogue, Monologue or Something Else?, *Post-Communist Transition in Europe and its Borader International Implications*, str., 202.
[43] Petrinja, *Primorska: 1945–1955*, str. 15.

Slovenci v Italiji so bili spet priče italijanske želje po ekspanziji leta 1935 in to v aktivni vlogi. Takrat je Italija napadla Etiopijo. V vojsko so bili takrat vpoklicani tudi Slovenci z ozemlja Julijske krajine. Takrat je približno 1000 moških zbežalo v Jugoslavijo, da bi se izognili mobilizaciji. Italijanski pohod na Etiopijo je 5. 5. 1936 uspel. Skupaj z že prej osvojenima Libijo in Eritrejo je Etiopija postala del kolonije AOI – »Africa orientale italiana«. Slovenski vojaki so bili mobilizirani tudi ob italijanski intervenciji v španski državljanski vojni 1937–1938.[44]

Italijanska ekspanzija na slovensko ozemlje se je nadaljevala 6. 4. 1941 z napadom na Jugoslavijo ter okupacijo in ustanovitvijo »Ljubljanske pokrajine«.[45]

3.1.1 Fašistično nasilje

Fašistična organizacija pod vodstvom Benita Mussolinija je bila ustanovljena 3. aprila 1919 v Milanu in se kmalu razširila po celotnem italijanskem ozemlju, tudi v Trstu pod imenom »Fascio triestino di combatimento«. Gibanje v Trstu je bilo tako nasilno, da je postalo zgled vsem ostalim gibanjem v Italiji. Najbolj odmevno dejanje italijanskih nacionalistov je bil požig Narodnega doma v Trstu 13. julija 1920, ki naj bi predstavljal začetek nacionalnega boja proti jugoslovanskemu sovražniku. Fašisti so nato nadaljevali z nasiljem nad posamezniki ter z uničevanjem tako slovenskega kot tudi hrvaškega premoženja, sedežem strank in društev, kulturnih ustanov in celo vasi.[46]

Mussolini je kmalu začel z raznarodovalno politiko. Ena od najbolj odmevnih ukrepov je bila Gentilejeva šolska reforma iz 1. oktobra 1923, ki je poitalijančila slovenske šole.[47] Četrti člen Uredbe šolskih stopenj in učnih programov za ljudske šole ministra za izobraževanje Giovannija Gentileja je določal, *»da bo v šolskem letu 1923/24 v prvih razredih vseh osnovnih šol s tujim jezikom učni jezik italijanščina. Naslednje leto bo ista določba veljala za druge razrede in tako postopno […], dokler ne bo […] italijanščina učni jezik na vseh osnovnih šolah.«* Pouk tujega jezika je bil mogoč samo na prošnjo staršev in v dodatnih urah, toda le do leta 1925. Tako je v šolskem letu 1927/28 slovensko in hrvaško prebivalstvo v

---

[44] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 550–551.
[45] Gombac, Shaping the Border Between Slovenia and Italy after the Second World War. Dialogue, Monologue or Something Else?,*Post-Communist Transition in Europe and its Borader International Implications*, 202.
[46] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 522.
[47] Ibid, str. 525.

Italiji ostalo brez šol v maternem jeziku. Podobna usoda je bila namenjena tudi srednjim šolam.[48]

Leta 1927 so bila na ozemlju Julijske krajine razpuščena vsa slovenska društva, leto pozneje pa še politične stranke in zadružne zveze. Sprejet je bil tudi zakon o poitalijančevanju krajevnih imen, priimkov ter osebnih imen, prepovedana je bila uporaba maternega jezika v javnosti.[49] Izbrisani so bili vsi simboli, ki so kakor koli spominjali na obstoj slovenske in hrvaške manjšine v Italiji.[50] Ko so bila manjšinama odvzeta še predstavništva, sta kot politični subjekt prenehali obstajati. V delu »Politica di confine« je Livio Ragusini Righi leta 1929 zapisal, *»da na vzhodni meji Italije ni nobene narodne manjšine, ampak samo drugorazredne razpršene skupine brez zgodovine, brez civilizacije, brez narodne kulture, brez intelektualnega razreda. […] So torej manjvredna slovanska rasa, ki jo po zakonu zgodovine višja italijanska civilizacija lahko vsrka s kolonizacijo po zgledu starega Rima.«*[51]

Ljudje pa se niso predali. Leta 1927 so na Primorskem ustanovili tajno protifašistično organizacijo TIGR[52]. Uporu so se pridružili še komunisti, socialisti, nacionalisti in duhovniki. Na drugi strani je fašistična oblast ustanovila Posebno sodišče za zaščito države za sojenje režimskim nasprotnikom, fašistično tajno policijo OVRA[53].[54]

3.1.2 Nova širitev na vzhod ali ustanovitev ljubljanske pokrajine

Dne 6. aprila 1941 je fašistična Italija skupaj z Nemčijo in Madžarsko napadla kraljevino Jugoslavijo. Italija je s tem napadom uresničila dolgoletno, proti Balkanu usmerjeno fašistično imperialistično politiko.[55] Polastili so se njenega ozemlja in vzpostavili lastno vojaško in civilno oblast. To je bil čas, ko je bilo že tako okrnjeno slovensko etnično ozemlje razkosano še med tri okupatorje – italijanskega, nemškega in madžarskega.[56] Okupacija

---

[48] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 533.
[49] http://www.kozina.com/premik/porslo3.htm.
[50] O času, ki so ga Slovenci preživeti pod fašizmom, se natančneje govori tudi v »Slovensko-italijanski odnosi 1880 – 1956, Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije«. Komisijo sta vodila sopredsednika prof. Giorgio Conetti in dr. Milica Kacin Wohinz. Dostopno je na spletni strani: http://www.kozina.com/premik/porslo3.htm.
[51] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 539.
[52] Kratice za Trst, Istra, Gorica in Reka.
[53] Kratica za »Organizzazione Vigilanza Reati Antifascisti« – Organizacija za budnost proti antifašističnim dejanjem.
[54] Petrinja, *Primorska: 1945–1955*, str. 22–23.
[55] http://www.kozina.com/premik/porslo4.htm
[56] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 575.

ozemlja in ustanovitev Ljubljanske pokrajine je sprožila nastanek gibanja za osvoboditev odvzetega ozemlja. Na pobudo Komunistične partije Slovenije (KPS) je 27. aprila 1941 nastala protiimperialistična, 22. junija istega leta pa Osvobodilna fronta slovenskega naroda, ki je združevala KPS (Boris Kidrič, Aleš Bebler, Boris Ziherl), levo krilo Sokolov (Josip Rus), krščanske socialiste (Tone Fajfar) in nekatere kulturne skupine (Josip Vidmar, Fredo Kozak, Fran Šturm). NOB[57] se je razvijala ilegalno z množično podporo ljudstva. [58]
Pomembna osebnost na področju Trnovskega gozda je bil v Podnanosu rojen Janko Premrl – Vojko. V mladosti so njegovi družini italijanske oblasti požgale hišo zaradi sodelovanja v NOB. Februarja 1942 je vstopil v Primorsko četo in kmalu postal vodnik. S Trnovsko četo Gregorčičevega bataljona, v kateri je bil namestnik komandanta, se je izkazal v več bojih na Nanosu. Februarja 1943 je bil ranjen v napadu Trnovske čete na italijansko oskrbovalno kolono in ranam tudi podlegel.[59] Splošni ljudski odpor na Primorskem se je razvil po propadu Mussolinijevega režima v Italiji in kapitulaciji njegove vojske jeseni 1943. Le-ta je omogočila vsem Primorcem, ki so bili prej vpoklicani v italijansko vojsko, da so se sedaj vključili v boj za osvoboditev, ki je bil tedaj tudi že podprt s strani partizanskega gibanja.[60]

3.1.3 Po kapitulaciji Italije

Septembra 1943 so vajeti na Primorskem in prav tako v Ljubljanski pokrajini prevzeli Nemci. Italijanska Venezia Giulia se je tako spremenila v »Operationszone Adriatisches Küstenland«.[61] Ker je nemški vojski primanjkovalo vojakov, je bil to tudi čas, ko so začele nastajati domobranske enote. Partizansko gibanje pa je bilo takrat že zelo ukoreninjeno in javnost ga je odkrito podpirala. Dne 12. januarja 1944 je bil pri IOOF[62] ustanovljen Znanstveni inštitut z nalogo, da pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih je takrat in pri obnovitvenem delu po osvoboditvi potrebovala narodnoosvobodilna fronta. Direktor Inštituta je bil dr. Franc Zwitter. Glavno poslanstvo tega Inštituta je bila načrtovanje slovenske prihodnosti. Na posebni seji maja 1944 so v Semiču udeleženci razpravljali o problemih slovenskih narodnih meja. Mejni problemi slovenskega naroda so na Inštitutu

---

[57] Kratica za Narodno osvobodilno borbo.
[58] Petrinja, *Primorska: 1945–1955*, str. 25.
[59] *Enciklopedija Slovenije 9. zvezek*, str. 296.
[60] Petrinja, *Primorska: 1945–1955*, str. 26.
[61] Gombač, *PNOO za Slovensko Primorje in Trst*, str. 23.
[62] Kratica za Izvršni odbor Osvobodilne fronte.

zavzemali pomembno mesto. Dr. Zwitter je spisal delovni načrt z naslovom »Problemi bodočih slovenskih meja«, ki je na seji sprožil diskusijo o tej temi. Problem slovenskih meja so osvetlili s politične, gospodarske in strateške strani ter ugotovili, da mora bodoče razumevanje sloneti na etnografskem načelu. Dotaknili so se tudi odnosa do narodnih manjšin v okviru slovenskih upravnih meja.[63]

Partizanske enote in Jugoslovanska armada so dosegle, da se je v pomladi 1945 nemška vojska začela umikati s slovenskega ozemlja. Nemčija je kapitulirala v noči iz 8. na 9. maj 1945. Njihove čete so se teden dni po tem umaknile iz slovenskega ozemlja, del pa se jih je tudi vdal. Slovence so, poleg zaključka vojnih grozot, navduševale novice, da jugoslovanska vojska osvobaja kraj za krajem in da je zasedla večino slovenskega etničnega ozemlja, tudi tistega, ki je bilo pred vojno v sosednjih državah in za katerega je obstajalo prepričanje, da bo po vojni pripadalo Jugoslaviji.[64]

3.2 Organizacija jugoslovanske državne oblasti

Po koncu druge svetovne vojne je prizadevanje narodnoosvobodilnega gibanja za spremembe obrodilo sadove. Vzpostavljen je bil nov politični sistem, katerega posledica je bila nova oblika države – republika – ter nova državna ureditev – federativna. Jugoslavija je postala zvezna država, ki so jo sestavljale naslednje federalne enote ali republike: Slovenija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Hrvaška, Makedonija in Srbija ter dve avtonomni pokrajini v njenem okvirju: Vojvodina in Kosovo. Temelj republike je bila narodna pripadnost večine prebivalcev.

»Vsaka republika je bila država, katere številne funkcije so bile prenesene na raven zveze, vendar je bila z organi za izvajanje državne oblasti v republiki vzpostavljena državna organizacija. Organe za izvajanje državne oblasti na določenem območju so imele tudi nižje upravnopolitične enote, na katere so bile razdeljene republike. Zakonodajno oblast je imela skupščina, izvršilni organ pa je bila vlada oziroma izvršni svet.

Prva upravno-teritorialna ureditev ozemlja Slovenije po koncu druge svetovne vojne sega v začetek septembra leta 1945. Po tej ureditvi so bile upravno-teritorialne enote kraji, okraji, okrožja (celjsko, ljubljansko, mariborsko, novomeško) in Ljubljana s statusom posebnega

---

[63] Stergar, *Sedem desetletij ljubljanskega inštituta za narodnostna vprašanja.*
[64] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 831.

okrožja, razdeljenega na mestne četrti. Slovenski del cone B Julijske krajine pa je bil vključen v Vzhodnoprimorsko okrožje. Najnižji organ oblasti je bil krajevni ljudski odbor, ki je imel oblast na območju enega ali nekaj krajev. Teh je bilo samo v Sloveniji več kot tisoč. Delovali so do leta 1952, ko je kraj kot temeljno upravno-teritorialno enoto zamenjala občina.«[65]
Okraji so obstajali do leta 1966. V začetku jih je bilo 28, nato pa se je njihovo število vztrajno zmanjševalo.[66]

3.2.1 Vojaška ureditev

»Glavni štab Jugoslovanske armade za Slovenijo je še med sklepnimi operacijami v začetku maja 1945 na območju Slovenije vzpostavil vojaško teritorialno upravo, po 23. maju 1945 pa jo je prevzela IV. armada, ki ji je bilo poverjeno celotno območje Slovenije. Za upravljanje območja je ustanovila vojaško območno poveljstvo treh vojaških območji – Tržaško, Ljubljansko in Mariborsko), mestnimi poveljstvi (Trst, Gorica, Ljubljana, Maribor) in številnimi okrajnimi poveljstvi. Vojaško in politično najbolj pomembno je bilo poveljstvo v Trstu. Vojaška uprava je izvajala številne upravne naloge, od nadzora železnic do mobilizacije, in jih postopno prepuščala civilni oblasti. V vojaško upravo so bili vključeni predvsem častniki slovenskih partizanskih enot.«[67]
»Prehod v mirnodobno vojaško teritorialno ureditev je bil v Jugoslaviji izveden 31. maja 1945, v skladu z aprila 1945 pripravljenim načrtom. Določil je enotno Jugoslovansko armado z generalštabom in ministrstvom za obrambo v okviru vlade Demokratične federativne Jugoslavije, brez kakršnih koli pristojnosti federalnih enot. Jugoslovansko armado je sestavljalo sedem armad. Slovensko območje je pripadlo IV. armadni oblasti, na njem pa so bile nameščene operativne enote te armade.«[68]
Jugoslovanske armada je za 40 dni upravljala območje Julijske krajine, ki ga je zasedla pomladi 1945. Oblast je izvajal štab IV. armade.[69] Že 23. maja so se morale njene enote umakniti na levi breg Soče. Zaradi spornosti območja je bilo to ozemlje na podlagi sporazuma med Titom in feldmaršalom Alexandrom, poveljnikom zavezniških sil v Sredozemlju, 9. junija razdeljeno na dve zasedbeni območji, coni A in B Julijske krajine. Območje cone B je

---

[65] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina,* str. 824.
[66] Ibid, str. 825.
[67] Ibid, str. 839.
[68] Ibid, str. 840.
[69] Ibid, str. 915.

armada upravljala neposredno, v coni A, ki je bila pod upravo zavezniških sil, pa je imela pravico do kontingenta 2000 mož.[70]

3.3 Postavitev ljudske oblasti

Prevzemanje oblasti maja 1945 je potekalo po načrtih, ki jih je v zadnjih mesecih vojne pripravilo politično vodstvo osvobodilnega gibanja. Narodna vlada Slovenije, imenovana 5. maja 1945 v Ajdovščini, je postala najvišji oblastni in upravni organ federalne enote Slovenije. Prvi predsednik je bil Boris Kidrič. Drugič se je vlada sestala 11. maja, tokrat že v osvobojeni Ljubljani.[71]

»Na osvobojenem ozemlju je narodnoosvobodilno gibanje razvilo svojo administracijo, ki so ji rekli ljudska oblast. To ime se je uveljavilo za vso dejavnost civilnih organov na oblastnem in upravnem področju. Na vrhu tega sistema je od 19. 2. 1944 stal Slovenski narodnoosvobodilni svet (SNOS), ki se je organiziral kot slovenski parlament z vlogo izvršilnega organa v Predsedstvu SNOS. Nižji organi ljudske oblasti so bili pokrajinski, okrožni, okrajni in krajevni Narodnoosvobodilni odbori (NOO).«[72]

V Slovenskem primorju je bila navdušenost nad ljudsko oblastjo velika. Posledično je bilo lahko tako uspešno tudi samo delovanje ljudske uprave. Nacionalni program narodnoosvobodilnega gibanja je obljubljal združitev Primorcev z matično domovini, kar je gotovo prispevalo k priljubljenosti odbora. Ljudska oblast se je, tako kot tudi drugod, na Primorskem razvijala med samim narodnoosvobodilnim bojem.

Poletje 1944 je prineslo novosti. Vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja se je odločilo, da bo v Slovenskem primorju izvolilo Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (PNOO), ki je od izvolitve dalje vodil upravo tega območja. Ta izvoljeni oblastni in upravni organ naj bi predstavljal vmesni člen med bazo primorskih NOO in Predsedstvom SNOS.

---

[70] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina* , str. 840.
[71] Ibid, str. 832.
[72] Gombač, *PNOO za Slovensko Primorje in Trst*, str. 23.

Po sklepu centralnega komiteja KPS z dne 24. 5. 1944, naj bi upravno shemo Slovenskega primorja sestavljalo pet okrožij z ustreznim številom okrajev, in sicer:

- SEVERNOPRIMORSKO OKROŽJE s šestimi okraji;
- SREDNJEPRIMORSKO OKROŽJE s sedmimi okraji;
- ZAHODNOPRIMORSKO OKROŽJE s sedmimi okraji;
- JUŽNOPRIMORSKO OKROŽJE z devetimi okraji in
- TRŽAŠKO OKROŽJE.[73]

Konec aprila in v prvih dneh maj 1945 so jugoslovanske in slovenske čete v sestavi IV. armade in IX. Korpusa osvobodile Trst in dobršen del Julijske krajine. Vojaška oblast ter civilna oblast PNOO sta si delovanje po osvoboditvi brez težav razdelili.[74]

Z osvoboditvijo Slovenskega Primorja in Koroške je bila za nekaj časa uresničena ena temeljnih določb programa Osvobodilne fronte, zamisel Združene Slovenije.[75]

Dne 6. maja 1945 je bil izdan odlok o novi upravno-teritorialni ureditvi osvobojenega Slovenskega primorja. Razdeljeno je bilo na tri velike upravne enote: Tržaško in Goriško okrožje ter avtonomno mesto Trst. Tržaško okrožje je sestavljalo devet okrajnih narodnoosvobodilnih odborov, Goriško pa na sedemnajst.[76] Ozemlje sta upravljali vojaška in civilna ljudska oblast. Pogoji za razvoj in uveljavljanje ljudske oblasti niso bili povsod enaki. Boljši so bili tam, kjer je bila že prej močna Osvobodila fronta.[77]

Vendar ta situacija ni trajala dolgo. Zahodni zavezniki so pritiskali na Jugoslavijo in zahtevali njen umik iz Trsta in drugih krajev zahodno od Morganove linije.[78] Tako je 12. junija 1945 stopil v veljavo Beograjski sporazum in Jugoslovanske čete so se morale umakniti. Vzpostavljeni sta bili dve okupacijski coni; cona A Julijske krajine pod angloameriško upravo in cona B Julijske krajine pod jugoslovansko upravo.[79]

Morganova linija je potekala od Mangarta na Sveto goro – Sočo – Komen – čez cesto pri Sežani – Senožeče – Veliko Gradišče – dolino Glinščice – Miljske hribe, do morja pri

---

[73] Gombač, *PNOO za Slovensko Primorje in Trst*, str. 24–27.
[74] Ibid, str. 33.
[75] *Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941–1945*, str. 38.
[76] Gombač, *PNOO za Slovensko pPrimorje in Trst*, str. 35.
[77] *Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941–1945*, str. 40.
[78] Morganova linija ali črta je dobila ime po Fridericku Morganu, načelniku štaba vrhovnega poveljnika za Sredozemlje, feldmaršala Alexandra. Ta je poslal Morgana v Beograd na pogajanja s Titom. Skušal je doseči, da bi se jugoslovanska vojska umaknila za črto, ki je tekla vzhodno od Trsta, čez Kras vzhodno od Sežane in Komna, čez Vipavsko dolino zahodno od Ajdovščine in čez Banjško ter Šentviško planoto (*Enciklopedija 2. svetovne vojne*, str. 298).
[79] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 918.

Debelem rtiču. Kasneje je Devinski sporazum, podpisan 20. 6. 1945, le natančneje opredeljeval določbe Beograjskega sporazuma.[80]

Že prej uveljavljena narodnoosvobodilna struktura je prerasla v državno oblast. Kot pred tem sporazumom, je tudi po njem PNOO nadaljeval svoje delo. Dejansko je deloval le v coni A, v coni B pa ga je nadomestilo poverjeništvo PNOO za Slovensko Primorje in Trst, ki je bilo v začetku julija 1945 preneseno v Ajdovščino. 25. junija 1945 je maršal Tito izdal ukaz, ki je ustanovil Vojaško upravo jugoslovanske armade za Slovensko primorje, Istro in Reko za celotno cono B. Krajevni NOO pa so še vedno opravljali svoje naloge, v tesnem sodelovanju z vojaško upravo.[81]

Običajna organizacijska shema KNOO je bila: predsednik, tajnik, poverjeniki za notranje zadeve, za finance, za kmetijstvo in gozdarstvo, za trgovino in preskrbo, za obnovo, za industrijo in obrt, za prosveto, za socialno skrbstvo in zdravstvo. Pri manjših KNOO je lahko delo več sektorjev opravljal en član, pri večjih pa delo enega sektorja več članov. Prav tako so pri večjih KNOO, večinoma so bili to mestni odbori, člani za svoje delo dobili plačilo, pri manjših KNOO pa so bile denarne nagrade redke.[82]

PPNOO je v coni B Slovenskega primorja vodil upravo Vzhodnoprimorskega okrožja. Ta je imel takoj ob ustanovitvi 11 okrajev: Tolmin, Cerkno, Grgar, Idrija, Črniče, Ajdovščina, Postojna, Ilirska Bistrica, Hrpelje-Kozina, Koper in Piran. Do konca leta 1945 so se pojavile določene teritorialne spremembe, ki so povzročile zmanjšanje števila okrajev: okraj Črniče in Ajdovščina sta se združila v okraj Vipava, združila sta se tudi okraja Koper in Piran v okraj Koper, okraja Idrija in Cerkno v okraj Idrija-Cerkno. Tako je Vzhodnoprimorsko okrožje štelo 8 okrajnih narodnoosvobodilnih odborov in 207 krajevnih.

Okraj Vipava je obsegal 42 krajevnih narodnoosvobodilnih odborov (KNOO). Geografsko gre za področje Vipavske doline, območje ki je bilo pretežno kmetijsko z izrazitim vinogradništvom in prevlado malih kmetov. Okraj je imel okoli 26.000 prebivalcev.

Dne 16. 12. 1945 se je začelo združevanje manjših KNOO v večje. Pojavljale so se težave, kje bodo sedeži novih KNOO, kdo bodo odborniki, kako bodo zastopani interesi vsake vasi in podobno. Tako se je združevanje KNOO vleklo vse do leta 1946. Ko so bili KNOO končno postavljeni, so morale vsakih 14 dni potekati seje in enkrat mesečno zbori volivcev. Zapisnike teh sej so pošiljali na okrajni odbor in ti so poročali naprej okrožnemu odboru.[83]

---

[80] *Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941–1945*, str. 40.
[81] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 918.
[82] Gombač, *PPNO za Slovensko primorje in Trst, Kronika 37*, str. 118.
[83] Ibid, str. 116–118.

Do poletja 1945 je bilo v coni B urejeno tudi sodstvo. Poleg okrožnega sodišča v Postojni so bila postavljena še okrajna v Postojni, Ajdovščini, Idriji, Hrpelju-Kozini, Ilirski Bistrici, Tolminu, Cerknem, Grgarju in Kopru.[84]

Proti koncu leta 1946 je bil kot posledica pariške mirovne konference in ratificiranja francoskega predloga o razmejitvi med Jugoslavijo in Italijo, pripravljen nov načrt upravno teritorialne razdelitve Slovenskega primorja. Po določbah pariške mirovne konference je bilo določeno, da se od osmih okrajnih NOO Jugoslaviji v celoti priključi naslednjih sedem: Tolmin, Grgar, Idrija, Vipava, Postojna, Ilirska Bistrica in Hrpelj-Kozina, od okraja Koper pa le majhen del. Jugoslaviji je bilo priključenega tudi nekaj ozemlja iz cone A. V FLRJ so na celotnem priključenem ozemlju načrtovali šest okrajev: Tolmin, Sežana, Ilirska Bistrica, Postojna, Idrija in Gorica, ki bi mu pripadal tudi okraj Vipava.
23. februarja 1947 je bil ukinjen tudi PNOO in posledično tudi PPNOO. Ta je do konca istega meseca razpustil svoje oddelke. Delovanje uprave PNOO se je preneslo na okrajne izvršilne ljudske odbore. To je narekovalo potrebo po ponovni preučitvi razdelitve Slovenskega primorja, pri kateri so poleg gospodarskih in prometnih središč upoštevali tudi želje prebivalstva. Dokončno je bila uprava razdelitev uzakonjena 23. februarja 1948. V Slovenskem primorju je ostalo šest okrajev z nekaj manjšimi popravki.[85]

3.4 Urejanje mejnega vprašanja

Po letu 1920 situacija slovenskega naroda ni bila enostavna: kar tretjina Slovencev je ostala izven meja jugoslovanske države. To je privedlo k želji po določitvi oziroma spremembi meja, tako da bi slovenski narod lahko nadaljeval svoj razvoj v skupni državi. Med drugo svetovno vojno so se že pojavljale zahteve po Zedinjeni Sloveniji v okviru slovenskih etničnih meja.
Ko govorimo o Primorski, je potreben podrobnejši pregled določitve zahodne jugoslovanske meje. Že med vojno, avgusta 1944 pri Bolsensekm jezeru blizu Rima, so feldmaršal Alexander in britanski minister Winston Churchill Titu dali vedeti, da nameravajo zasesti vse

---

[84] Gombač, *PPNO za Slovensko primorje in Trst, Kronika 37*, str. 121.
[85] Ibid, str. 121–122.

italijansko ozemlje, in sicer v okviru Rapalske meje.[86] Jugoslovansko osvobodilno gibanje se je zavedalo, da bi jim vojaška zasedba spornega območja koristila v kasnejših pogajanjih. Tako je glavna naloga IX. korpusa in IV. armade konec aprila 1945 postala osvoboditev in zasedba Trsta. Zmaga jugoslovanskih vojakov, kjer so pomemben delež prispevali tudi slovenski partizani, in anglo-ameriških vojaških enot nad nemško vojsko, je prinesla osvoboditev Primorske.[87] Kmalu pa so se pojavili problemi, ker so se zavezniki bali prevelike moči jugoslovanske vojske na zasedenem območju. Jugoslovanska armada se je morala umakniti iz Beneške Slovenije in Kanalske doline 16. maja 1945, saj sta bili ti ozemlji del Videmske pokrajine, ki je zavezniki niso smatrali za sporno območje. 9. junija je bil v Beogradu podpisan sporazum, ki je od jugoslovanske armade zahteval umik iz zahodnega dela Julijske krajine na območje vzhodno od Morganove črte. Julijsko krajino, ki je obsegala italijanske pokrajine Gorico, Trst, Reko in Pulj iz leta 1939, so s tem sporazumom razdelili na cono A in cono B. Prva je bila pod upravo anglo-ameriško Zavezniške vojske, druga pa pod vojaško upravo Jugoslovanske armade.[88]

---

[86] Gombac, Shaping the Border Between Slovenia and Italy after the Second World War. Dialogue, Monologue or Something Else?, *Post-Communist Transition in Europe and its Borader International Implications*, str. 203.
[87] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 909.
[88] Ibid, str. 910.

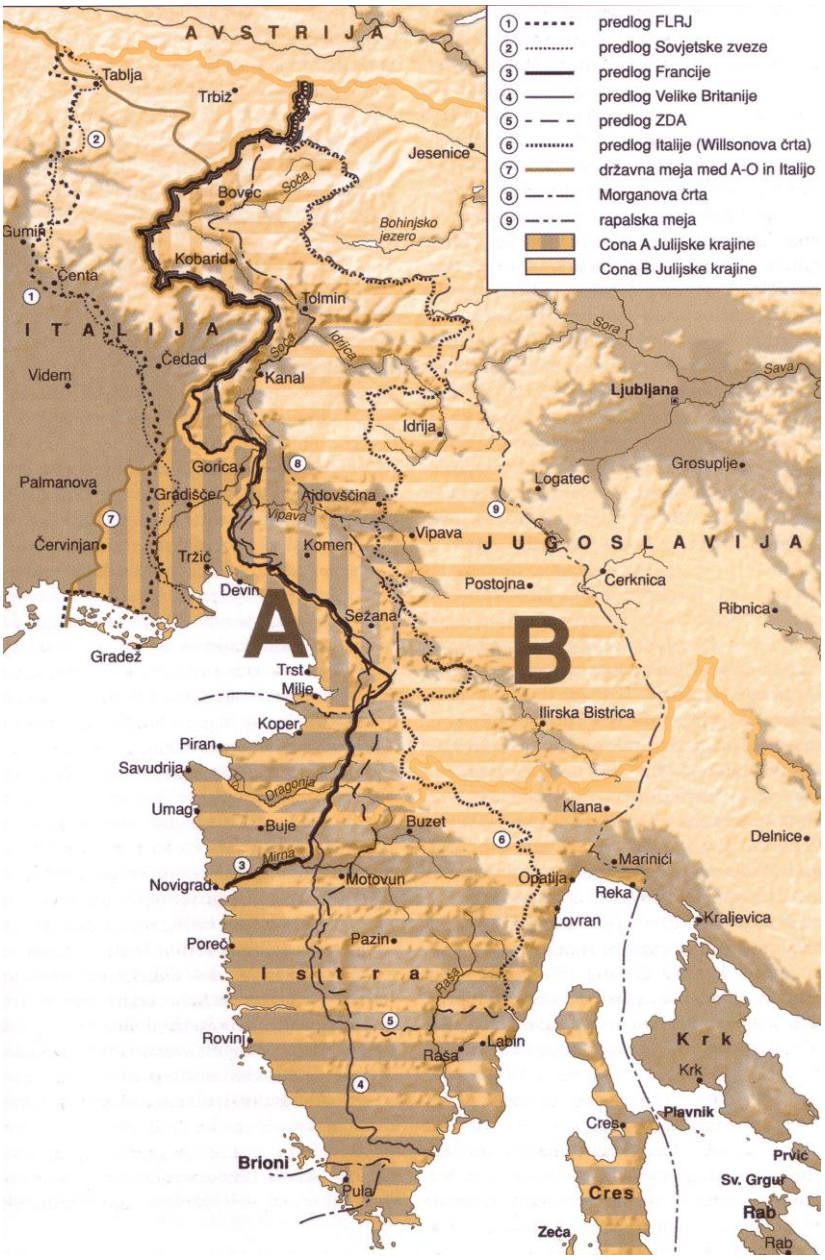

Slika 2: Cona A in B Julijske krajine

Zahodno od Morganove črte se je po Beograjskem in Devinskem sporazumu raztezalo območje cone B Julijske krajine. Za prebivalce je bilo pomembno, da so lahko brez težav le z osebno izkaznico prečkali to črto in po svoji volji prehajali v cono A.[89] Cona B pa je bila ločena tudi od Jugoslavije, in sicer z Rapalsko mejo. Prestop le-te je bil mogoč le s posebnimi dovoljenji. Cona B se je delila še na ozemlja v pristojnosti Slovenskih in hrvaških oblasti.[90]

---

[89] Gombač, *Slovenija, Italija*, str. 106.
[90] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 918.

Od junija 1945 pa do septembra 1947 je bila Julijska krajina prizorišče manifestacij, demonstracij in političnih stavk, spopadov, napetosti in nasilja med zagovorniki Italije na eni in zagovorniki Jugoslavije na drugi strani. Pripadati eni ali drugi strani je postalo glavno vprašanje preprostih ljudi. Vendar usoda ni bila v njihovih rokah, marveč v rokah velesil.[91]

3.4.1 Končna pogajanja in priključitev Primorske k Jugoslaviji

Razdelitev Julijske krajine na dve coni ni bila rešitev, s katero bi bili vsi zadovoljni. Marca in aprila 1946 je sporno območje obiskala komisija, sestavljena iz strokovnjakov štirih velikih sil; ZDA, Velike Britanije, Francije in Sovjetske zveze in ti so svetu zunanjih ministrov predložili vsak svojo različico mejnih predlogov. Najbolj je bil Jugoslaviji naklonjen sovjetski predlog.[92] Francoski predlog, ki je skušal temeljiti na etničnem ravnotežju, je imel največ simpatizerjev. Največje probleme je povzročalo vprašanje Trsta. 2. julija 1946 je francoski zunanji minister Georges Bidaulat dal pobudo, da bi ustanovili tamponsko državo pod imenom Svobodno tržaško ozemlje. Od 29. julija do 15. oktobra 1946 se je v Parizu odvijala mirovna konferenca, na kateri so razpravljali tudi o vprašanju jugoslovansko–italijanske meje. Velesile so kompromisno sprejele nastanek Svobodnega tržaškega ozemlja s cono A pod zavezniško in cono B pod jugoslovansko vojaško upravo.[93] Jugoslavija je tako dobila celotno cono B in del cone A Julijske krajine iz Beograjske pogodbe. Ozemlje, ki je pripadlo Jugoslaviji, pa je bilo naslednje: Kras, spodnji konec Vipavske doline do Gorice, Soška dolina do Bovca in Predila, Brda in Breginjski kot. Ozemeljska pridobitev za Jugoslavijo je znašala 7.382 kvadratnih kilometrov od česar je Sloveniji pripadlo 3.982 kvadratnih kilometrov. Italija je obdržala približno 920 kvadratnih kilometrov ozemlja Kanalske doline, Beneške Slovenije in sektorja Gorica.[94] Jugoslavija je pogodbo podpisala 10. februarja 1947, 15. septembra 1947 pa je postala pravnomočna. Takrat ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje je bilo razdeljeno na cono A in B.[95] STO je prenehalo obstajati nekaj let kasneje, 5. oktobra

---

[91] Borak ... [et al.], *Slovenska novejša zgodovina*, str. 922.
[92] Ibid, str. 912.
[93] Jeri, *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni*, str. 184 -188.
[94] Gombac, Shaping the Border Between Slovenia and Italy after the Second World War. Dialogue, Monologue or Something Else?, *Post-Communist Transition in Europe and its Borader International Implications*, 204–205.
[95] Gombač, *Slovenija, Italija*, str. 104.

1954 z Londonskim memorandumom. Jugoslovanska civilna uprava je nadomestila jugoslovansko vojaško upravo, italijanska civilna uprava pa zavezniško vojaško upravo.[96]

15. september 1947 je bil dan, ko je večina Primorcev končno doživela priključitev k svoji matični domovini. Pa vendar je na drugi strani meje ostalo še veliko Slovencev, ki jim po tem dogodku v Italiji ni bilo lahko. Predvsem so bili to težki časi za Beneške Slovence. Ti se časov okrog 15. septembra 1947 spominjajo z veliko groze, nekaterim so se zdeli celo težji od vojnih dni. Proti slovenskim duhovnikom, bivšim partizanom ter drugim narodno zavednim Slovencem so bili tu sproženi sodni procesi, ki so se največkrat končali s težkimi obsodbami.[97]

Niso pa pričakovanja ob priključitvi k matični domovini zadovoljila tudi mnogih Primorcev, ki so priključitev doživeli. Že septembra je bila na primer odpravljena prosta trgovina in ljudem so bile razdeljene živilske nakaznice, pojavljal se je pritisk na kmete, da se vključijo v kmetijske obdelovalne zadruge oziroma prepustijo svojo zemljo v skupno last in upravljanje, predpisana je bila obvezna oddaja kmetijskih pridelkov itd.[98] Zaradi zaostalosti jugoslovanske države se je začelo izseljevanje ljudi, zlasti mladih fantov, prav v Italijo, državo izpod katere so se ravno osvobodili.[99]

Za obmejno prebivalstvo je bil pomemben tudi Videmski sporazum, podpisan 30. avgusta 1955 v Vidmu. V sporazumu se namesto besede meja uporablja izraz »prehod iz enega območja na drugo«. Sporazum je določal, da so ljudje, ki živijo ob obmejnem pasu Italije in Jugoslavije, upravičeni do posebnih prepustnic za prečkanje meje. V mesecu, ki je sledil, je mejo prečkalo na milijone ljudi. Zadnji sporazum glede italijanske zahodne meje pa je bil Osimski sporazum, podpisan s strani Italije in Jugoslavije 10. oktobra 1975. Od takrat naprej so se odnosi med državama opazno izboljšali.[100]

---

[96] Gombač, *Slovenija, Italija*, str. 118.
[97] Ibid, str. 111.
[98] Petrinja, *Primorska: 1945–1955*, str. 77.
[99] Ibid, str. 80.
[100] Gombac, Shaping the Border Between Slovenia and Italy after the Second World War. Dialogue, Monologue or Something Else?, *Post-Communist Transition in Europe and its Borader International Implications*, 206–207.

3.5 Dogajanje na gori

Gora se imenuje območje na robu Trnovske planote, kjer se nahajajo tri vasi: Kovk, Otlica in Predmeja. Tu se je naseljevanje začelo v prvih letih 17. stoletja.[101] Ker je pobočje prometno dokaj odmaknjeno od prvega večjega mesta, Ajdovščine, je bilo tu življenje vedno drugačno. Ljudje so bili med sabo veliko bolj povezani kot v mestu. Včasih, ko še ni bilo avtomobilov, je bila ta razlika še večja. Pot v 700 metrov nadmorske višine nižje ležečo Ajdovščino, je za domačine lahko predstavljala velik podvig. Ljudje so se včasih preživljali predvsem z živinorejo. Poljedelstvu tla niso bila ravno naklonjena, velik problem pa je predstavljala tudi oskrba s pitno vodo. To so Gorjani reševali kar z deževnico, ki so jo zbirali v vodnjakih, za oskrbo živine pa so izkopavali kale.[102]

Po pričevanjih je bilo življenje težko, Gorjani pa so se s skupnimi močmi prebijali naprej. Prestali so težko preizkušnjo v obliki prve svetovne vojne, ki po pričevanju starih staršev ni prizanesla niti majhnim vasem, kot so omenjeni zaselki na Gori. Zaradi zemljepisne lege Trnovskega gozda, takoj za bojno črto goriškega mostišča, je Gora avstro-ogrski vojski ponujala ugoden položaj za formiranje svojih enot. Tu čez sta za oskrbo vojske potekali dve poti: ena iz Logatca do Zadloga čez Kovk, Otlico, Predmejo in Trnovski gozd do same frontne linije, druga pa iz Ajdovščine čez Predmejo in Trnovski gozd. Iz Ajdovščine na Predmejo, čez Lokve v Lokovec do Brega, je od julija 1915 potekala tudi vojaška gorska žičnica, s katero je avstro-ogrska vojska iz zaledja na fronto prevažala orožje, strelivo, oblačila in hrano. Na mestih, kjer se je žičnica najbolj približala tlom, so domačini, ki so takrat trpeli hudo pomanjkanje, pobirali vreče s hrano. Vojska je to kmalu ugotovila in na takih mestih postavila straže, tako da so morali domačini vreče pobirati na skrivaj. Na Gori so v času 1. svetovne vojne delovale tudi tri bolnišnice, in sicer v vsakem kraju ena. Tja so vozili ranjence iz začasnih prevezovališč v notranjosti Trnovskega gozda. Možje in fantje iz vasi na Gori so branili Avstro-Ogrsko na več bojiščih: na srbski fronti, v Galiciji in Karpatih ter v strelskih jarkih na soškem bojišču. Kar 850 domačinov je moralo v vojsko, več kot 80 pa se jih nikoli ni vrnilo domov.[103] Po pričevanju domačinov so starejši pripovedovali o tem, kako so se fantje, preden so odšli v vojno, zbrali pred cerkvijo. V pozdrav so jim doneli tudi cerkveni zvonovi.

---

[101] Likar, Geografska podoba Gore, *Mati Gora*, str. 17.
[102] *Ibid*, str. 21.

Po prvi svetovni vojni se je marsikaj spremenilo. Gorjani so postali italijanski državljani, z vsemi pravicami in dolžnostmi.[104] Ta čas je ljudi močno zaznamoval. Prizadel jih je fašizem, ki je močno vplival na njihovo življenje. Italijani so bili do krajanov vse prej kot prijazni in zamere do njih so žive še danes. Ko je Italija Jugoslaviji 6. aprila 1941 napovedala vojno, so morali tudi Gorjani v napad na Italijanom sovražno, njim pa domače ozemlje. Tako kot drugod, so tudi na Gori konec leta 1942 potekale priprave na ustanovitev odbora Osvobodilne fronte. Dne 10. januarja 1943 je bil ustanovljen odbor OF za Dol[105] (Predmejo), Otlico in Kovk. Kmalu za tem se je začela mobilizacija partizanov, ki je bila potrebna, saj na drugi strani tudi Italijani niso izgubljali časa z mobilizacijo v italijanske čete.[106] V vseh treh vaseh so delovali tudi Krajevni narodnoosvobodilni odbori. Vsi trije Krajevni narodnoosvobodilni odbori so bili ustanovljeni leta 1945, dve leti kasneje pa preimenovani v Krajevne ljudske odbore. Odbora Otlica in Predmeja sta bila ukinjena leta 1952, Kovk pa že leta 1949, njegove pristojnosti pa so prešle pod KLO Otlica.[107] Po delitvi Julijske krajine na cona A in cono B, so vse tri vasi spadale pod cono B. Na ravni višje od KNOO je deloval v začetku okraj Ajdovščina, ki se je 22. julija 1946 skupaj z okrajem Črniče združil v okraj Vipava s sedežem v Ajdovščini. Okraj Vipava je spadal pod Vzhodnoprimorsko okrožje, katerega upravo je vodilo Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst. To je bilo ustanovljeno konec junija 1945 v Postojni, v začetku julija istega leta pa je bil sedež PPNOO prenesen v Ajdovščino.[108] Tam so bili zaposleni tudi nekateri uslužbenci z Gore. B. A. z Otlice je, na primer, deloval v tajništvu PPNOO Ajdovščina.[109] Je pa v poročilu o izgradnji ljudske oblasti v Ajdovščini iz dne 14. 8. 1946 moč prebrati, da so nekateri člani KNOO svoje delo zanemarjali. Omenjen je tudi KNOO Kovk, češ da ne pošiljajo redno zapisnikov sej, če pa že, so ti tako pomanjkljivi, da iz njih ni razvidno ne gospodarsko in ne politično stanje na vasi.[110]

---

[103] Velikonja, Gora in Gorjani med prvo svetovno vojno, *Mati Gora*, str 271–278.
[104] Likar, Druga svetovna vojna, *Mati Gora*, str. 285.
[105] Ime Dol se v arhivskem gradivu večkrat uporablja namesto imena Predmeja. Po pričevanjih gre za staro ime vasi Predmeja.
[106] Likar, Druga svetovna vojna, *Mati Gora*, str. 290.
[107] http://www.pa-ng.si/vodnik-po-fondih-in-zbirkah/uprava-po-1945-1943.
[108] Gombač, *PPNO za Slovensko primorje in Trst, Kronika 37*, str. 116.
[109] SI AS 1835 1945–1947, 68.
[110] SI AS 1835 1945–1947, 17.

3.5.1 Arhivski viri

V Arhivu republike Slovenije, Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo, sem iskala podatke o dogajanju na Gori v času po prvi svetovni vojni pa do priključitve Primorske k Jugoslaviji. Veliko podatkov sem našla v fondu »Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta« s signaturo SI AS 1827. Fond obsega 115 škatel, nastajal pa je v letih od 1944 do 1947. V škatli številka 22 sem našla podatke o zločinih, ki jih je okupator storil na področju Gore. Piše o pobojih na Predmeji, veliko pa je najti tudi podatkov o internirancih v taborišča. Napisana so imena posameznikov, letnice rojstva in kraj kamor so jih odpeljali. Preko 50 ljudi je bilo odpeljanih v taborišča, P. A. in B. I. z Otlice ter B. M. z Dola, na primer v Auschwitz.

V. A. opisuje, kako je bila dne 16. 6. 1944, skupaj z drugimi odpeljana v nemško taborišče Auschwitz: *»Tu se je začelo mučeniško življenje. Okrog sedme ure zvečer so nas peljali v kopalnico, tam so nas vsega oropali in vse slekli, kar smo imele na sebi, poslali so nas v drugo sobo, tu so nam SS ostrigli lase in se smejali, pozno v noč so mi dali eno svileno obleko, katera je morala zadostovati v mrazu in dežju. Skoraj vsak dan bila tepena, delati sem morala neprenehoma, dokler nas niso ruske čete osvobodile. Domov prišla dne 17. 7. 1945.«*[111]

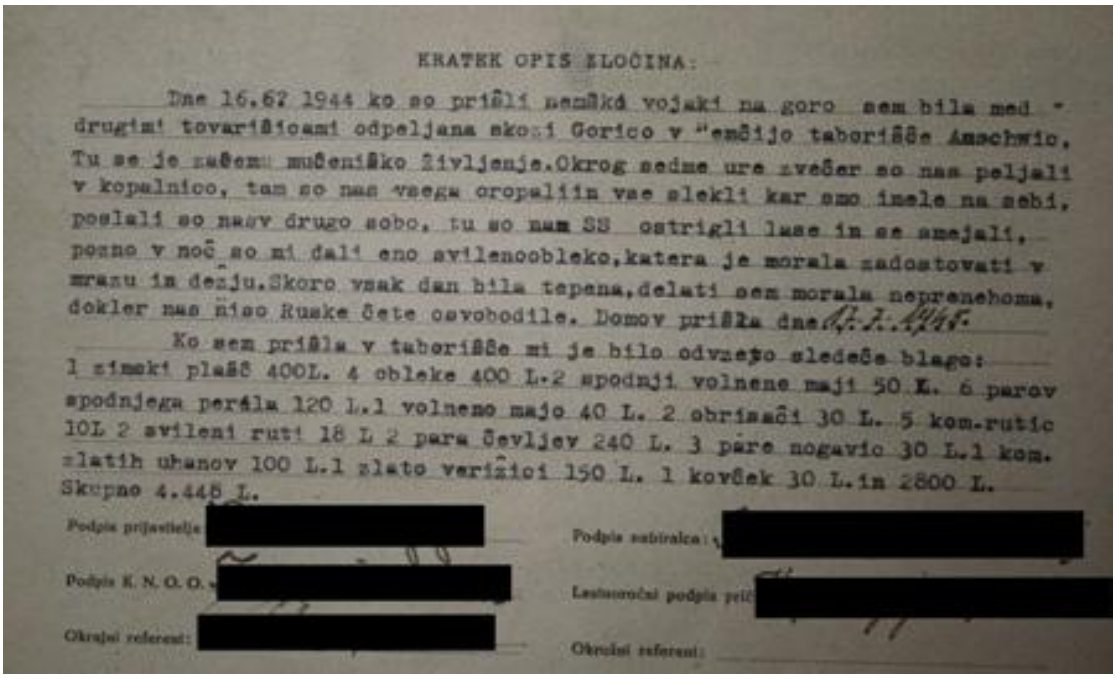

KRATEK OPIS ZLOČINA:

Dne 16.6.1944 ko so prišli nemški vojaki na goro sem bila med drugimi tovarišicami odpeljana skozi Gorico v "emčijo taborišče Amschwic. Tu se je začelo mučeniško življenje. Okrog sedme ure zvečer so nas peljali v kopalnico, tam so nas vsega oropali in vse slekli kar smo imele na sebi, poslali so nas v drugo sobo, tu so nam SS ostrigli lase in se smejali, pozno v noč so mi dali eno svilenoobleko, katera je morala zadostovati v mrazu in dežju. Skoro vsak dan bila tepena, delati sem morala neprenehoma, dokler nas niso Ruske čete osvobodile. Domov prišla dne [illegible]

Ko sem prišla v taborišče mi je bilo odvzeto sledeče blago: 1 zimski plašč 400L. 4 obleke 400 L. 2 spodnji volnene maji 50 L. 6 parov spodnjega perila 120 L. 1 volneno majo 40 L. 2 obrisači 30 L. 5 kom. rutic 10L 2 svileni ruti 18 L 2 para čevljev 240 L. 3 pare nogavic 30 L. 1 kom. zlatih uhanov 100 L. 1 zlato verižici 150 L. 1 kovček 30 L. in 2800 L. Skupno 4.448 L.

Podpis prijavitelja: [redacted]

Podpis K. N. O. O.: [redacted]

Okrajni referent: [redacted]

Podpis sabiralca: [redacted]

Lastnoročni podpis pri[redacted]

Okrožni referent:

Slika 3: Opis zločina, ki se je zgodil V. A.

[111] SI AS 1827 1944–1947, 22.

Podatke o Gori vsebuje tudi fond »Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst« s signaturo SI AS 1818. Gradivo tega je prav tako nastajalo v letih 1944–1947. Fond obsega 306 škatel. V škatli številka 231 sem našla podatke o požigih hiš ter umorih, ki so jih zakrivili nemški vojaki. Požganih je bilo preko 100 domov, med njimi tudi šole v vseh treh vaseh. Ubitih je bilo več kot 20 ljudi. Na Kovku so bili ustreljeni I. A., K. S. in I. F.

Naslednji fond je »Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje Ajdovščina« s signaturo SI AS 1835. Obsega 233 škatel in 30 knjig. Gradivo, ki je v tem fondu, je nastajalo v letih 1945–1947. V škatli številka 44 sem našla natančen opis zločina, ki so ga na Predmeji storili italijanski vojaki. Tam so 24. 2. 1943 umorili šest ljudi. Italijanski vojaki so prišli ponoči in z bombami zažgali hišo. Streljali so na stanovalce, da se zagotovo nihče ne bi rešil iz ognja. Življenje so tako izgubili B. Š., njegova hči B. B., njegov sin B. M., njegova snaha B. I. in dveletni vnuk B. B. Šlo je za grozovito dejanje. Priče so povedale, da je bila posebej mučena B. B., katere roko so našli pred hišo, njeno pogorelo telo pa v požgani hiši. B. M. se je iz goreče hiše skušal rešiti s skokom skozi okno, a so ga vojaki nato na krut način umorili. Omenjeno je tudi, da se je mali B. B. zasmilil enemu izmed italijanskih vojakov in ga je hotel rešiti iz goreče hiše, vendar neuspešno. Ko je otroka spustil na tla, ga je drugi vojak brez zadržkov ustrelil. Oče tega otroka B. B., je, ko se je vrnil domov in videl, kaj se je zgodilo, storil samomor. To je bilo najokrutnejše dejanje, ki so ga Italijani storili na Predmeji in na Gori sploh.

Po kapitulaciji Italije so to področje zasedli Nemci. Njihova okupacija je trajala od 24. 9. 1943 do 1. 5. 1945 in v tem času je bilo storjene ogromno škode. V omenjenem arhivskem gradivu je več podatkov o nemškem nasilju kot o italijanskem.

Ljudje so se Nemcev bali, zbežali so v gozdove, celo partizanske enote so se umaknile. To je bil čas, ko so mnogi ljudje zaradi požigov ostali brez domov.[112]

Tudi v povojnih letih so ljudje trpeli pomanjkanje. Iz zapisnika izredne seje KLO Kovk iz dne 9. 12. 1945 je razvidno, da so ljudje trpeli pomanjkanje hrane in obutve. Izraženo je nezadovoljstvo, saj so morali nekateri otroci hoditi bosi, ker ni bilo sredstev za nakup obutve. Ta zapisnik sem našla v Pokrajinskem arhivu Nova Gorica v fond »Krajevni ljudski odbor Kovk« s signaturo SI PANG 0165. Gradivo je nastajalo v letih 1946–1949. Fond obsega eno škatlo. Po pričevanjih ljudi je vojna pustila materialne posledice, ki jih ni bilo mogoče

[112] Likar, Druga svetovna vojna, *Mati Gora*, str. 297.

popraviti takoj. Dokument o rezultatu volitev Krajevnih NOO in okrajnih NOO skupščin za leto 1945 kaže, da je bilo tistega leta na Predmeji 1150 prebivalcev, na Otlici 628, na Kovku pa 340. Nahaja se v škatli številka 20 fonda »Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje Ajdovščina«.

Vse te grozote so, kot je razvidno iz intervjujev, pustile v ljudeh neizbrisen pečat. Tudi Gorjani so si želeli, da bi se ta morija končala in bi bili končno priključeni k svoji matični domovini, Sloveniji oziroma Jugoslaviji. V fondu »Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji« s signaturo SI AS 1819, sem tako našla tudi dokumente, kjer so zbrani podpisi prebivalcev Kovka, Otlice in Predmeje za priključitev Primorske k Jugoslaviji. Na Kovku so zbrali 178, na Otlici 374 in na Predmeji 432 podpisov. Podpisi z Otlice se nahajajo v škatli številka 26, podpisi s Kovka in Predmeje pa v škatli številka 25. Fond obsega 50 škatel. Vsebina fonda pa so podpisi prebivalcev Slovenskega primorja, Trsta in Istre za priključitev k Jugoslaviji leta 1945.

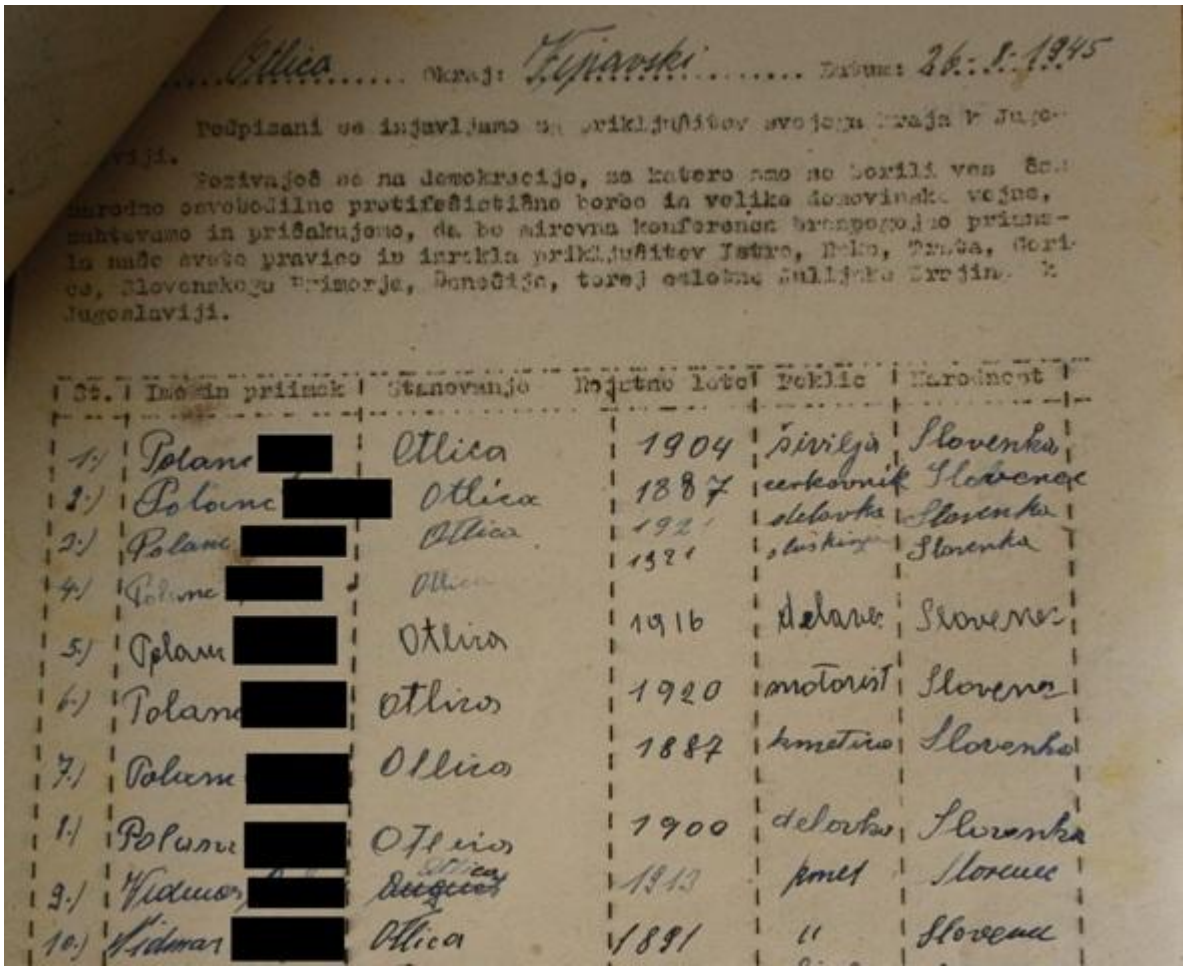

Otlica ..... Okraj: Vipavski ..... Datum: 26.1.1945

Podpisani se izjavljamo za priključitev svojega kraja k Jugoslaviji.

Pozivajoč se na demokracijo, za katero smo se borili ves čas narodno osvobodilno protifašistično borbo in veliko domovinsko vojno, zahtevamo in pričakujemo, da bo mirovna konferenca brezpogojno priznala naše sveto pravico in izročila priključitev Istre, Reke, Trsta, Gorice, Slovenskega Primorja, Benečije, torej celotne Julijske Krajine k Jugoslaviji.

Št.	Ime in priimek	Stanovanje	Rojstno leto	Poklic	Narodnost
1.)	Polanc [redacted]	Otlica	1904	šivilja	Slovenka
2.)	Polanc [redacted]	Otlica	1887	cerkovnik	Slovenec
3.)	Polanc [redacted]	Otlica	192[illegible]	delavka	Slovenka
4.)	Polanc [redacted]	Otlica	1921	šolska[illegible]	Slovenka
5.)	Polanc [redacted]	Otlica	1916	delavec	Slovenec
6.)	Polanc [redacted]	Otlica	1920	motorist	Slovenec
7.)	Polanc [redacted]	Otlica	1887	kmetica	Slovenka
8.)	Polanc [redacted]	Otlica	1900	delavka	Slovenka
9.)	Vidmar [redacted]	Otlica	1913	kmet	Slovenec
10.)	Vidmar [redacted]	Otlica	1891	"	Slovenec

Slika 4:Podpisi za priključitev k Primorski z Otlice

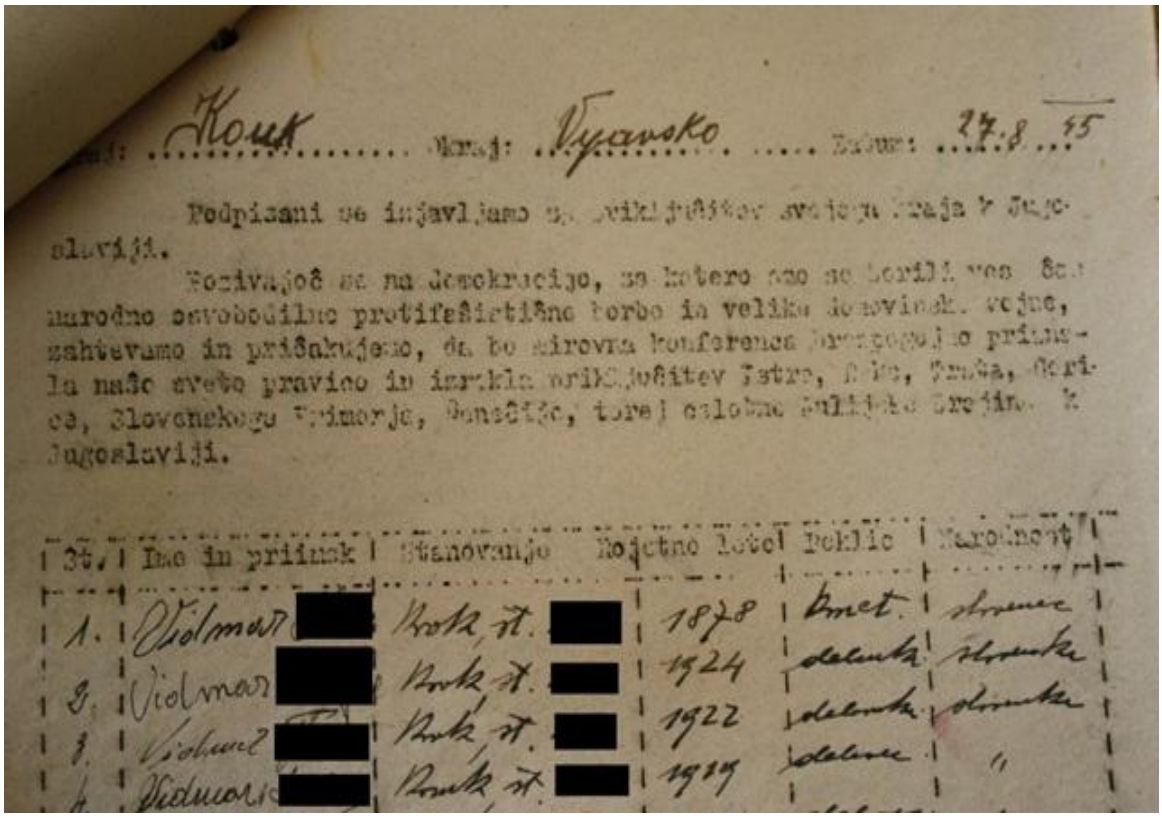

Kovk ..... Okraj: Vipavsko ..... Datum: 27.8.45

Podpisani se izjavljamo za priključitev svojega kraja k Jugoslaviji.

Pozivajoč se na demokracijo, za katero smo se borili ves čas narodno osvobodilne protifašistične borbe in velike domovinske vojne, zahtevamo in prišakujemo, da bo mirovna konferenca brezpogojno priznala naše sveto pravico in izrekla priključitev Istre, Reke, Trsta, Gorice, Slovenskega Primorja, Benečije, torej celotne Julijske Krajine k Jugoslaviji.

St.	Ime in priimek	Stanovanje	Rojstno leto	Poklic	Narodnost
1.	Vidmar [redacted]	Kovk st. [redacted]	1878	kmet	slovenec
2.	Vidmar [redacted]	Kovk st. [redacted]	1924	delavka	slovenka
3.	Vidmar [redacted]	Kovk st. [redacted]	1922	delavka	slovenka
4.	Vidmar [redacted]	Kovk st. [redacted]	1919	delavec	"

Slika 5: Podpisi za priključitev k Primorski s Kovka

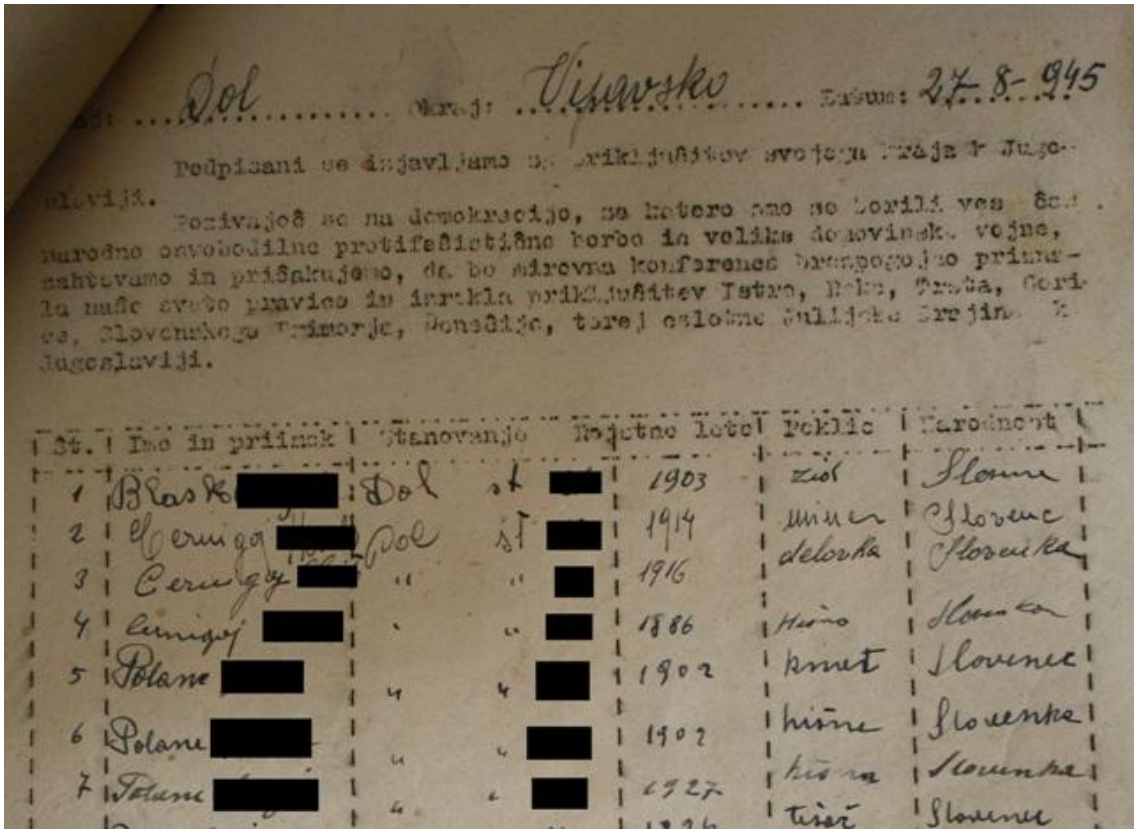

Dol ..... Okraj: Vipavsko ..... Datum: 27-8-945

Podpisani se izjavljamo za priključitev svojega kraja k Jugoslaviji.

Pozivajoč se na demokracijo, za katero smo se borili ves čas narodno osvobodilne protifašistične borbe in velike domovinske vojne, zahtevamo in prišakujemo, da bo mirovna konferenca brezpogojno priznala naše sveto pravico in izrekla priključitev Istre, Reke, Trsta, Gorice, Slovenskega Primorja, Benečije, torej celotne Julijske Krajine k Jugoslaviji.

St.	Ime in priimek	Stanovanje	Rojstno leto	Poklic	Narodnost
1	Blas [redacted]	Dol st [redacted]	1903	ziđ	Slovenc
2	Černigoj [redacted]	Dol st [redacted]	1914	miner	Slovenc
3	Černigoj [redacted]	" " [redacted]	1916	delavka	Slovenka
4	Černigoj [redacted]	" " [redacted]	1886	hišna	Slovenka
5	Polane [redacted]	" " [redacted]	1902	kmet	Slovenec
6	Polane [redacted]	" " [redacted]	1902	hišna	Slovenka
7	Polane [redacted]	" " [redacted]	1927	hišna	Slovenka
		" "		tišč	Slovenec

Slika 6: Podpisi za priključitev k Primorski s Predmeje

3.5.2 Šolstvo

Medvojna in povojna leta so posledice pustila tudi v šolstvu.

V šolski kroniki osnovne šole Kovk je razvidno, da je bilo treba po vojni kar 4 leta trdo delati, da se je pouk vrnil v normalne vode. Pouk pod italijanskim okupatorjem se je začel septembra 1928 in trajal vse do šolskega leta 1942/43. Italijani so šolo nastanili kar v privatni hiši pri V. A. Zaradi primanjkovanja prostorov je morala občina Ajdovščina razmišljati o gradnji šolskega poslopja. Spomladi 1934 začeli z gradnjo novega šolskega poslopja na Kovku. Oktobra istega leta je bilo poslopje že pripravljeno za začetek pouka. Marca 1944 so Nemci šolsko poslopje na Kovku požgali.[113] Še v zapisniku izredne seje Krajevnega ljudskega odbora Kovk iz dne 9. 12. 1945 je izražen problem glede iskanja poslopja, v katerem bi pouk potekal.[114] Šolsko leto 1945/46 se tako v slovenskem jeziku začne šele 3. 2. 1946. Naslednje šolsko leto se je začelo že 16. 10. 1946. Šolo je takrat obiskovalo 62 šolarjev in 23 tečajnikov. Šolsko leto 1947/48 je po obnovitvenih delih, ki so potekala v septembru in oktobru, minilo v znamenju priključitve Primorske k Jugoslaviji. Tistega leta je potekala proslava ob proglasitvi FLRJ Jugoslavije, 27. 4. 1948 ob ustanovitvi Osvobodilne fronte in 25. 5. ob Titovem rojstnem dnevu. Že leto kasneje pa se najdejo poročila o slabi politični organizaciji in nezainteresiranosti krajanov do političnih tem.[115]

Šola na Kovku je bila premajhna, da bi obstala dalj časa. Tako se je počasi pripravljal odlok o ukinitvi šole. Dne 28. 10. 1973 so šolo tudi dokončno ukinili.[116]

Kronika za prva povojna leta osnovne šole na Predmeji ni ohranjena. Znano je, da so jeseni 1943 začeli s poukom v partizanski šoli. Pouk ni potekal redno, predvsem zaradi vojnih razmer. Tudi tu so februarja 1944 Nemci šolsko poslopje požgali. Pouk je nato potekal po privatnih hišah, po osvoboditvi pa so šolsko poslopje obnovili. Osnovna šola Predmeja se je v šolskem letu 1965/66 združila z OŠ Otlica, leta 1980 pa so jo ukinili.[117] Tako je od treh osnovnih šol na Gori ostala le še ena, osnovna šola Otlica.

Nemci niso prizanesli niti otliški osnovni šoli. Najprej so jo septembra 1943 poškodovali, leta 1944 pa požgali in pouk se je za nekaj časa moral preselit v župnišče. Po vojni so šolo obnovili. Pouk se je nato nadaljeval in ljudje so se vztrajno borili, da Gora ne bi izgubila šole.

---

[113] Bratina, Šolstvo na Gori do leta 1943, *Mati Gora*, str. 336.
[114] SI_PANG/0165 1946–1949.
[115] SI_PANG/0884 1945–1990.
[116] Rosa, Šolstvo na Gori od leta 1943 do danes, *Mati Gora*, str. 345.
[117] Ibid, str. 341.

Konec leta 1974 so dosegli samoprispevek za gradnjo nove šole, ki je začela nastajati štiri leta pozneje. Pouk se je v novi šoli pričel v šolskem letu 1980/81.[118]

[118] Rosa, Šolstvo na Gori od leta 1943 do danes, *Mati Gora*, str. 345–349.

4. INTERVJUJI IN NJIHOVA ANALIZA

4.1 Biografski narativni intervju

V priročniku »The Biographic-Narrative Interpretive Method. Short Guide to BINM Interviewing and interpretation« ter članku Mojce Pajnik in Veronike Bajt »Biografski narativni intervju: Aplikacija na študije migracij« sem se seznanila s potekom in načinom biografskega narativnega intervjuja.

»Narativni intervju je kot metoda kvalitativnega raziskovalnega pristopa nestrukturirani poglobljeni intervju, ki predpostavlja situacijo, v kateri se intervjuvance kot partnerje v komunikaciji vzpodbuja k temu, da povedo svojo (življenjsko) zgodbo. Temeljni namen je rekonstrukcija družbenih dogodkov s perspektive sogovornikov, ki zgodbo podajajo na najbolj neposreden način.«[119]

Ta način mi je omogočil, da sem od sodelujočih intervjuvancev dobila njihove življenjske zgodbe. Najprej sem jim predstavila svoje delo, sledil je opis potek intervjuja ter spodbuda k temu, da mi sami povejo kar največ, brez mojih prekinjanj in vmesnih vprašanj. Sprva so bili skeptični, saj se jim je zdelo, da sami ne zmorejo povedati zgodbe tako, da bi bila za kar koli koristna. Uspela sem jih prepričati, da je prav vsaka njihova zgodba lahko še kako pomembna in počasi je njihovo pripovedovanje steklo.

»Biografska metoda omogoča vpogled v družbene, ekonomske, politične in pravne pogoje v različnih življenjskih situacijah, na katere so respondenti morali reagirati in s katerimi so skušali upravljati. Omogoča preučevanje teh pogojev, pove, kako se križajo in kakšne so interakcije med njimi ter razkriva izkušnje in poglede pripadnikov različnih družbenih skupin.«[120]

BNIM metoda poudarja pomen izhodiščnega vprašanja ali stavka, ki vzpodbudi začetek pripovedovanja intervjuvanca. Po Riemannu tak intervju običajno poteka v štirih fazah, še prej pa nastopi predfaza, ko se seznanimo s področjem obravnave: začetna faza (izoblikovanje osnovne teme pripovedi), faza osrednje pripovedi (pripoved intervjuvanca brez prekinitev s strani intervjuvarja), faza vprašanj (intervjuvar zastavi dodatna vprašanja po koncu pripovedi)

---

[119] Pajnik in Bajt, *Biografski narativni intervju*, Dve domovini 30, str. 75.
[120] Ibid, str. 73.

in zaključna faza (klepet po koncu intervjuja). V predfazi je zelo pomembno, da se raziskovalec seznani s tematiko svojega raziskovanja in spozna širši kontekst dogajanja. Razmisliti mora tudi o tem, kako predstaviti svoje raziskovanje intervjuvancu, da bo ta dobil občutek, da bo njegova zgodba pomembna in je intervju res vreden njegovega časa. Začetna faza pomeni predstavitev osrednje teme. Sodelujočim se razloži kontekst raziskave in potek intervjuja.[121] Faza osrednje pripovedi je moment, ko besedo dobi intervjuvanec, intervjuvar pa le pozorno posluša in dela beležke o pripovedi, če je to potrebno. Ob začetku pripovedovanja lahko, ob dovoljenju sodelujočega, vklopimo snemalnik. Ta faza traja vse do trenutka, ko da intervjuvanec jasen znak, da je pripoved končal. To lahko naredi z daljšim premorom, neverbalno komunikacijo ali besednim sporočilom. V tej fazi je naloga raziskovalca zbrano poslušanje brez verbalnih posegov. Občasno mora izražati sledenje zgodbi, lahko z očesnim stikom ali prikimavanjem, vendar mora biti tega čim manj. V fazi vprašanj intervjuvar postavi vprašanja, ki se nanašajo na pravkar povedano pripovedovalčevo zgodbo. Ta vprašanja so namenjena vzpodbudi intervjuvanca k dodatni pripovedi. Lahko dodamo tudi vprašanja, ki se ne nanašajo na pripovedovalčevo zgodbo, so pa potrebne za raziskavo. Takih vprašanj ne smemo zastaviti na začetku, saj tako določimo tok pripovedi intervjuvanca, čemur pa se je potrebno izogniti. Zadnja, zaključna faza, pomeni prekinitev samega snemanja. Takrat lahko intervjuvanec pove še kaj, česar zaradi prisotnosti snemalnika ni želel. Intervjuvar si to lahko pozneje zapiše v terenski dnevnik, če seveda sodelujoči ne izrazi želje po zakritju določenih delov pripovedi.[122]

Po Tomu Wengrafu in Prue Chamberlayn pa se BNIM intervju razdeli v tri faze, pri čemer tretja faza ni vedno prisotna. Prva in druga faza intervjuja trajata od 2 do 3 ure in sta posneti. V prvi fazi, tako kot v začetni in osrednji fazi po Riemannu, intervjuvanca seznanimo s temo raziskave in razložimo potek intervjuja. Sledi vprašanje oziroma stavek, tako imenovani SQUIN, ki naj bi spodbudil njegovo pripoved: »Povejte mi zgodbo Vašega življenja, vse tiste dogodke in izkušnje, ki se vam osebno zdijo pomembne.« Vprašanje lahko, glede na potrebe raziskave, tudi časovno nekoliko omejimo, vendar ne neposredno. Med pripovedovanjem si zapisujemo iztočnice za poznejša vprašanja.[123] Intervjuvancu moramo pustiti, da sam zaključi zgodbo in ga nato še vprašati, če je to vse, ali bi rad še kaj dodal. Ko smo prepričani, da je zgodbo zaključil, nastopi druga faza. Tu gre za vprašanja, ki jih postavljamo mi, glede na

---

[121] Pajnik in Bajt, *Biografski narativni intervju*, Dve domovini 30, str. 78.
[122] Ibid, str. 80–81.
[123] Wengraf in Chamberlayne, *Short Guide to BNIM interviewing and interpretation*, str. 15–19.

povedano zgodbo, imenovana »push for PIN«.[124] Vprašanja si morajo slediti v takšnem vrstnem redu, kot je zgodbo pripovedoval intervjuvanec. Morajo biti narativne narave.[125] Nikoli se ne smemo vračati na katero izmed vprašanj, če smo ga izpustili. Vprašanja morajo strogo slediti toku pripovedi intervjuvanca in ni nujno, da si sledijo tudi kronološko. Ko z njimi zaključimo, spet nastopi moment, ko intervjuvanca vprašamo, če ima še kar koli za dodati. Nato izključimo snemalnik in intervju z zahvalo sogovorniku tudi zaključimo.

Takoj po končanem intervjuju je potrebno zabeležiti izkušnje, ki nam jih je intervju prinesel. Zabeležimo si vse, kar se nam je zdelo pomembno.[126]

Po Wengrafu in Chamberlaynovi lahko po transkripciji intervjuja nastopi še ena faza, ki nam pomaga preveriti določene podatke. Ko končamo intervju, v miru razmislimo o njem in si zapišemo vse, kar se nam zdi pomembno. Ko intervju tudi prepišemo, se lahko pojavijo še kaki dvomi, vprašanja. Te lahko rešimo z naknadnim pogovorom, ki je lahko tudi telefonski klic. Najprej je potrebno postaviti narativna vprašanja, če so, in nato še vprašanja kratkih odgovorov.[127]

Zelo pomembna je tudi zagotovitev anonimnosti intervjuvanca. Ta je pomembna tako pri vstopu na teren in izvedbi intervjuja samega, kot tudi pri analizi. Podatke, ki bi kakor koli lahko ogrozili anonimnost, je potrebno skriti že v transkripciji. Prav tako je pomembna izbira lokacije poteka intervjuja, da ta poteka kar se da nemoteno.[128]

Na koncu nastopi še analiza biografskega narativnega intervjuja, ki je lahko kvantitativna (kodiranje) ali kvalitativna s tekstovno analizo. Namen zadnje je rekonstruirati zgodbo, pri čemer so strukture ustvarjanja pomenov analizirane tako, da izpostavijo razumevanje zgodbe, kot jo je predstavil intervjuvanec. Iz 80. let izvira trifazna analiza, kjer gre v prvi fazi za formalno tekstualno analizo intervjuja. Analiza upošteva vsebine, ki so pomembne za intervjuvanca, odraža umeščanje izkušenj v čas in ugotavlja, kako sedanje in pretekle izkušnje vplivajo na interpretacijo pomena. V drugi fazi gre za mikroanalizo intervjuja, ki se osredotoča na specifične dele teksta. Tretja faza pa je namenjena izdelavi analitičnega povzetka z uporabo teoretičnih kategorij. Sledi še primerjava posameznih primerov.[129]

---

[124] Vprašanja, ki intervjuvanca spodbudijo, da pove osebne zgodbe, ki jih je med intervjujem le na kratko omenil.
[125] Wengraf in Chamberlayne, *Short Guide to BNIM interviewing and interpretation*, str. 22.
[126] Ibid, str. 25–26.
[127] Ibid, str. 29.
[128] Pajnik in Bajt, *Biografski narativni intervju*, Dve domovini 30, str. 84.
[129] Ibid, str. 82.

Tematsko in strukturno analizo ter analitični povzetek je potrebno pripraviti za vsak intervju posebej. Da je to lahko uspešno, je potreben dosleden prepis zvočnega zapisa intervjuja.[130]
Po Weingrafu in Chamberlaynovi analiza BNIM intervjuja lahko potek na več načinov. Opisujeta način, ki se ga izvaja s panelom. Gre za metodo, kjer po transkripciji intervjuja pri panelu sodeluje več oseb. Intervju analizirajo v dveh tokovih, in sicer potek odločitev v življenjski zgodbi in potek odločitev pri pripovedovanju zgodbe. Po opravljenih obeh analizah, pride še do končne analize intervjuja, kjer gre za razlago razumevanja zgodbe in sporočilnost intervjuja.[131]

4.1.1 BNIM interpretacija

Odločila sem se za analizo, kot jo v priročniku opisujeta Wengraf in Chamberlayne, ker sem tako lahko podrobno analizirala življenjske zgodbe ljudi in jih predstavila. Ker analiza temelji na potekih intervjujev in načinu, kako pripovedovalec poda zgodbo, sem v diplomsko delo vključila tudi transkripcije intervjujev samih.

BNIM analizo se začne s paneli – skupinsko razpravljanje o intervjujih. Ko vsak poda svoje mnenje in se le-te uskladi, lahko začnemo z analizo.
Analiza BNIM intervjuja poteka v dveh tokovih:

- Vzorec izbir, ki so jih posamezniki doživeli v življenju (koliko nam biografske pripovedi povejo o določenih dogodkih) ali »flow of decisions in their life«,
- Tok odločitev v pripovedovanju njihove zgodbe (kateri vzorec izbir uporabljajo v samem intervjuju) ali »flow of decisions in the telling of their story«.[132]

Potek odločitev v življenjski zgodbi (»Flow of decisions in their life story«).
Da pridemo do določenih rezultatov, si pomagamo z vprašanji: kako si sledi potek življenjskih dogodkov, kateri del je v zgodbi posebno izpostavljen, oz. kateremu delu posveti pripovedovalec več pozornosti, in na kakšen način je to vidno v načinu pripovedi (ali so dogodki opisani bolj natančno oziroma so podatki podani bolj točno: na primer letnice so natančno določene).

---

[130] Pajnik in Bajt, *Biografski narativni intervju*, Dve domovini 30, str. 84.
[131] Wengraf in Chamberlayne, *Short Guide to BNIM interviewing and interpretation*, str. 52.
[132] Ibid, str. 41–42.

Poleg tega smo pozorni na to, kako so predstavljeni odnosi med posamezniki. Kako so omenjeni dogodki iz lastnega življenja, v primerjavi s tistimi dogodki, ki so del zgodovine kot take, in kako si ti dogodki v pripovedi sledijo (osebni dogodki v skladu s časovnim zaporedjem)? Sprašujemo se, ali je razvidna meja med subjektivnim in objektivnim podajanjem dejstev, ter obenem poskušamo razbrati mejo v načinu pripovedovanja.
Pomemben je tudi način, kako samo zgodba poteka oz. kako je le-ta pripovedovana (ali v tretji osebi, ali v prvi osebi), ali je torej izražen pripovedovalec ali je le ta neoseben.

Potek odločitev pri pripovedovanju zgodbe (»Flow of decisions in the telling of their story«)
Pri tej analizi si pomagamo z naslednjimi vprašanji: Na kakšen način poteka pripovedovanje med samim intervjujem? Ali poteka nemoteno, ali je kronološki tok prekinjen? Ali je zgodba razdrobljena, ali pripovedovalec skače iz teme na temo, ali pripoveduje sklenjeno – tako, kot so si dogodki dejansko sledili v časovnem zaporedju?
Na kakšen način intervjuvanec pripoveduje določen del zgodbe, ali uporablja sredstva, s katerimi skuša situacije, dogodke olepšati oz. opisati v lepši luči in jih prikazati lepše, kot so v resnici bili. Oziroma, ali po drugi strani slabe stvari, dogodke, spomine pripoveduje na drugačen način, zadržano? Ali je opazna razlika med celoto pripovedovanja in posameznimi deli?
Pomemben je izbor osebnih odločitev pri posamezniku: kako se posameznik odloča, da bo govoril o osebnih stvareh, na primer o svoji družini, ali se za to odloči ali sploh ne.
Pomembno je tudi, ali je pripoved uravnotežena – ali govori zgolj o dobrih stvareh, ali je delež slabih enak in na kakšen način vrednoti dobro in slabe (razlika med dobrimi in slabimi stvarmi, kako je le-ta uravnotežena v toku pripovedovanja)?
Poleg tega je pomembno ugotoviti, ali je v toku odločitev v pripovedovanju njihove zgodbe prisotna simbolika. Ali se za povedanim skriva simbol nečesa, kar je hotel zamolčati oz. nekako prikriti. Ali obstaja globlji pomen, in če ja, na kakšen način pripovedovalec to prikaže?
Preučiti je potrebno tudi, koliko so posamezni dogodki vplivali na pripovedovalca in na kakšen način je to izraženo v slogu pripovedovanja. Ali je pripoved sklenjena, ali so dogodki povezani med seboj, oziroma, ali je mogoče en dogodek, ki nad ostalimi prevladuje in se

pripovedovalec skozi tok pripovedi vedno znova vrača k tem dogodku in ga večkrat omenja?[133]

Bistvo BNIM interpretacije je v tem, da skušamo iz intervjuja kar se da najbolje razbrati subjektivne elemente posameznikove pripovedi, ki so vpeti v zgodovinski proces.

Kot raziskovalci smo pozorni na posameznikovo subjektivnost, ki je v veliko primerih "kritična". V mnogih primerih se namreč subjektivnost vmeša v oba načina zgodbe. Vemo pa, da lahko posameznik glede na osebne izkušnje tudi zanika določena splošno znana zgodovinska dejstva, norme in moralne nauke, kar moramo iz povedanega znati razbrati in analizirati.

Pri analizi najprej preučimo odločitve v njihovem vzorcu izbir, ki so jih posamezniki doživeli v življenju**.** Skušamo ugotoviti, kakšne so njihove odločitve za pripovedovanje zgodbe, glede na objektivne dogodke (zgodovinska dejstva), ki so se dogajala, ter primerjamo, koliko nam njihova biografska zgodba o teh dogodkih pove.

Potem se osredotočimo na tok odločitev v pripovedovanju njihove zgodbe – na to, kakšne izbire so uporabili med intervjujem, o katerih dogodkih so govorili, na kakšen način in kako so želeli vplivati, da bi prejemnik gledal na določene dogodke; kakšen moralni nauk nam želijo sporočiti, kako se nam predstavijo. Nam želijo kaj prikriti oz. nam kaj nočejo predstaviti in zakaj? Kakšen je pomen teh odločitev in kakšna je mera improvizacije?

Intervju je običajno zgrajen iz več delov. Posamezni deli so med seboj ločeni zaradi različnih razlogov: ali je pripovedovalec spremenil potek, ali je bila tema spremenjena, oziroma se je spremenil način pripovedovanja. Odločitve o spremembah teme določi pripovedovalec sam glede na biografsko pripoved (ko skače iz teme na temo, spreminja način pripovedovanja).

Pomembno je, da se vprašamo, zakaj pride do spremembe, zakaj spremeni temo, kaj ga pripelje do tega, ali so prisotni čustveni oziroma kakšni drugi moralni razlogi.

Ko kasneje postavljamo hipoteze, smo pozorni na to, kako pripovedovalec pokaže čustva, ko govori o kakšnem pomembnem osebnem delu zgodbe (na primer, ko govori o svoji družini). Pozorni smo tudi na to, da predpostavimo, kaj se bo zgodilo naprej, ko pripovedovalec spremeni temo pogovora, in ugotavljamo, ali so prisotne kakšne vizije v prihodnosti.

Ob koncu imamo veliko možnosti na kakšen način razumemo zgodbo; sprašujemo se na kaj nas ta tekst skuša opozoriti, iščemo sporočilnost.[134]

---

[133] Wengraf in Chamberlayne, *Short Guide to BNIM interviewing and interpretation*, str. 44–46.
[134] Ibid, str. 48–50.

4.2 Intervjuji

Za potrebe diplomskega dela sem opravila štiri intervjuje. Odločila sem se, da bom izprašala ljudi, ki živijo v moji ter sosednjih dveh vaseh. Ljudi osebno poznam, vendar ne toliko, da bi natančno poznala tudi njihove življenjske zgodbe. Intervjuje sem opravila po metodi BNIM. Vse posnetke intervjujev in lastne zapiske hranim sama. Snemanje so mi sodelujoči sicer dovolili le za lastne potrebe. Tudi imena intervjuvancev so izmišljena, da bi tako lahko ostali anonimni.

Tudi samo analizo sem poskušala kolikor toliko korektno opraviti po priročniku o metodi BNIM, ki pa je, kar se tiče analize, precej fleksibilna, ali kakor pravi Weingraf: *»je lahko vsak biografski narativni intervju analiziran na veliko načinov, odvisno od časa in namena.«*[135] Najprej sem vse intervjuje prepisala in jih nato analizirala po BNIM analizi.

4.2.1 Intervju z Marijo

Prepis intervjuja

»V šolo sem hodila od 1936. leta dalje. Pouk je trajal do oktobra 1941. Takrat se je pouk kar naenkrat končal. Učiteljici in učitelj, vsi trije iz Italije, so kar čez noč izginili. Učili so me v 1. razredu Skinelka Giuseppinni, potem pa tri razrede Maria Padavani. Šolo smo obiskovali Predmejčani, tam, kjer se danes nahaja tovarna. Razredi so bili štirje, obiskovali smo jih od sedmega leta dalje. Tudi jaz sem začela šolo s sedmimi leti. Štiri razrede sem dokončala, petega pa zaradi začetka vojne ne. Takrat so prišli hudobni Italijani. Najbolj nas je prestrašil incident pri Brigiti, kjer so pijani italijanski vojaki ubili več ljudi. Mi smo se skrivali v hramu. Ubili so tudi nekatere druge. V šoli se je lahko govorilo le italijansko, učiteljice slovensko niso znale. Spomnim se kipca Mussolinija, Duceja, ki je bil postavljen v učilnici. Nekega dne so ga starejši fantje razbili. Nihče ni izdal storilcev. Bili smo pa tisti dan vsi kaznovani. Nismo dobili malice in morali smo klečati v šoli do večera. Jaz še danes znam italijansko, naučila pa sem se v šoli. Doma nismo nikoli govorili italijansko, tudi v trgovinah ne. V šolah

[135] Wengraf in Chamberlayne, *Short Guide to BNIM interviewing and interpretation*, str. 41.

pa strogo italijansko. Še pri verouku smo poslušali slovensko besedo. Italijani pa so nas zatirali.

Doma smo imeli veliko zajcev, ki smo jih prodajali tudi karabinjerjem. Oče je znal italijansko. Ko so enkrat prišli, tata ni bilo doma, je bila samo mama. Vprašali so, če so samci ali samice. Mama je dejala: »Tutte šinjorine!« in »Aspetta, da pride mož«. Vojaki so se takrat zelo smejali. Tudi med njimi so se našli dobri ljudje. Učiteljica nas je večkrat peljala tudi na Čaven, imeli smo športni dan. Tisti iz zelo revnih družin so hodili tudi v kolonije na Debeli rtič. Mi doma nismo nikoli šli kam daleč. Bilo nas je sedem v družini in bili smo večinoma doma.

Po vojni je bilo zelo žalostno. V eni sobici nas je spalo osem, kar po tleh. Spomnim se, kako je umrla stara mama. Nismo imeli prostora je kam dat. Šli smo na odbor h tajniku Viktorju po bone za 5 metrov blaga, da bi naredili obleko za staro mamo. Ko sem šla nato v Ajdovščino po blago, so me spraševali, kaj bom potrebovala toliko blaga. Niso razumeli, da gre za mojo staro mamo, ki je pravkar umrla.

Med vojno so nam požgali hišo. Šli smo od hiše samo s kravo. Šli smo 4 otroci in mama. Na Sortežu nam je pomolzla kravo in tako smo preživeli dva dni, sami sredi gozda. Bilo je grozno. Tata je bil med vojno tudi zaprt, in sicer, ko so prišli Nemci. Maja smo prispeli domov. Do zime smo se potrudili, da smo uredili hišo za zimo. Spali smo vsi v kuhinji. Nato se je iz dneva v dan izboljševalo. Po vojni smo s sestro začele delati. Na Otlici je bila zadruga. Delali smo vlake, sekali smreke … Prvo obleko sem si tako kupila leta 1948 za prvo plačo. Nato se je začela tudi gradnja zadružnega doma na Predmeji. Delali smo vsi. Država nam je kot priznanje za dobro delo dala avtomobil. Ta avto smo nekoč v Ljubljani zgubili, ker nismo vedeli v kateri ulici smo ga pustili.

Do leta 1947 smo bili Italijani. Dokumenti iz tistega časa so žal pogoreli skupaj z vsem ostalim v hiši. Ne spominjam se, kakšno je bilo takrat to birokratsko življenje. Vem pa, da smo imeli italijanski denar. Kar pa se tiče Jugoslavije po vojni, se ne spominjam veliko. Imeli smo narodnoosvobodilni odbor »Pr Polanci«. Po vojni, pod Jugoslovani, se spomnim, da je bilo življenje še kar težko. V trgovinah nisi dobil kar si hotel, bili so boni. Veliko smo tudi delali, da smo popravljali počasi vojno škodo. Po prihodu v Jugoslavijo se spomnim, da so prirejali mitinge, proslave ob Titovem rojstnem dnevu. Tita so zelo spoštovali, sploh, ko se je nekaj let po vojni stanje izboljševalo. Mladi so prirejali zabave tudi kar na senikih s harmonikami.

Ko smo dobili Jugoslovansko državljanstvo, smo se končno počutili nekaj vredne. Prej so nas premetavali iz kraja v kraj, nato pa so se stvari končno postavile na mesto. V Italijo po vojni

nismo hodili. Le nekajkrat sva šla z očetom na semenj. Za kaj več pa nismo imeli denarja, čeprav je oče veliko delal. Bili so res težki časi. Včasih se sprašujem, kako je mogoče, da je danes vsega v izobilju, mi pa takrat nismo imeli praktično nič. Obleke smo šivali, ne pa kupovali iz dneva v dan drugih.

Poročila sem se leta 1953. V moževi hiši sva imela takrat svojo sobico. Za balo sem jaz takrat prinesla omaro, mizo, dve stolici in jogi, mož pa je kupil posteljo.

Nemci so bili bolj kruti kot Italijani, čeprav tudi oni niso bili dobri. Nemcev nismo razumeli popolnoma nič. Italijansko je vseeno kdo kje znal, nemško pa skoraj nihče. Oče je moral za Nemce nosit municijo ponoči. Vojna je bila zares huda. Tudi z očetom sem se morala skrivati, dvakrat po dve noči. Upali smo, da bo od hiše vseeno kaj ostalo, pa ni nič. Celo živ prašič je v hlevu zgorel. Oče je bil stražar na strani partizanov. Na mostu je stražil, če bi prišli Nemci iz Ajdovščine. Mi pa smo se mogli do 15h umakniti, ker se ni vedelo, kaj se bo zgodilo, ko pridejo Nemci. Ko so naši videli, da gredo Nemci, so podrli most, da ne bi mogli čez. Nemci pa so začeli streljati. In hiše so začele goreti. Kljub temu, da je močno padal dež, je vse pogorelo.«

BNIM analiza intervjuja:[136]

»Life story«: Intervjuvanka začne svojo zgodbo z vstopom v šolo. Tej posveti veliko pozornosti, šolanje opisuje zelo natančno, spominja se letnic, kdaj se je pouk začel in končal, spominja se imen učiteljev in učiteljic, kje je šola stala, koliko je bilo razredov, kako se je v šoli govorilo. Nato omeni, kako so Italijani izvršili poboj v eni hiši in jih je le-ta močno prestrašil. Vrne se nazaj k dogodkom iz šolskih let in omeni tudi en PIN o kipcu Mussolinija, o dogodku, ki pobližje predstavi travmatične izkušnje iz italijanske šole. Nato omeni dom in s PIN-om pove, kako so karabinjerji pri njih kupovali zajce. Pripoved spet naveže na šolo in pove, da so jih učiteljice peljale na športni dan, revne otroke pa tudi v kolonije. Potem omeni družino, ki je bila velika, prostora in denarja pa niso imeli vedno dovolj. Spet doda en PIN, in sicer o smrti njene stare mame. Pripoved nadaljuje z vojno, pove, kako so jim Nemci požgali hišo in so tako ostali brez doma. Omeni tudi mamo, ki jih je takrat peljala v gozd. Potem omenja povojne dogodke, kako sta s sestro morali delati tudi težka dela, da sta kaj zaslužili. Spominja se gradnje zadružnega doma na Predmeji, pri kateri so sodelovali vsi domačini. Nato se spet spomni časov, ko je živela v Italiji. Spet preide na dogajanje po vojni in pove

[136] Panel je bil organiziran 18. 8. 2011 v prostorih Univerze v Novi Gorici. Panelisti anonimni.

nekaj o Jugoslaviji. Omeni, da so se po priključitvi k Jugoslaviji »končno počutili nekaj vredne.« Tudi tistih časov pa se spominja kot težkih, saj so živeli v pomanjkanju. Pove, da sta z očetom šla nekajkrat v Italijo, vendar večkrat to ni bilo mogoče, saj niso imeli denarja. Nato spregovori o svojem odraslem življenju in omeni poroko leta 1953, spomni se tudi, kaj sta z možem dobila za balo oziroma doto. Za konec se spet vrne k vojni in Nemcem. Ponovno se spomni požiga hiše in omeni svojega očeta kot stražarja pri partizanih.
Strukturne hipoteze: V življenju ji je bila zelo pomembna šola. Spomni se celo imen učiteljev. Izkušnja, ki je pustila velik pečat v njenem življenju, je bil požig njenega doma. K temu se vrne tudi ob koncu, ko bi moralo po poteku zgodbe slediti odraslo življenje, a o tem ne pove veliko. Očitno je bila ta izkušnja tako močna, da se ji jo je zdelo vredno ponovno omeniti. Meja je stalno prisotna, a ne neposredno, ampak je zaznana posredno iz pripovedi. Vpliv meje je zaznati v pripovedi o fašizmu, karabinjerjih, italijanščini. Tako vojno kot širitev meje nacionalnih držav zelo občuti, v njeni pripovedi je prisoten strah. Vidi se, da ni imela splošnega slabega mnenja o Italijanih, saj o njih pove tudi nekaj pozitivnih stvari.

»Telling story«: Sama pripoved je polna zanimivih preskokov. Začne s pripovedjo o sebi in šoli, potem pa kar naenkrat preskoči na hudobne Italijane, nato pa spet nazaj na šolo in Mussolinija in pove uporniško anekdoto. Kaže se nek odklonil odnos do Italijanov. Del zaključi z zatiranjem. Nadaljuje z anekdoto, kjer Italijani izpadejo kot prijazni – ko govori o prodaji zajcev, da so bili med njimi tudi dobri ljudje. Sledi preskok na obdobje po vojni, o težkih razmerah, ki jih podkrepi s smrtjo stare mame in spet sledi PIN o prošnji za blago. Spet govori o vojni: kako je bilo težko, ko so bili sami sredi gozda in nato skok spet na povojno obdobje. Jugoslavije se ne spominja, kar pa pove o veselju ob priključitvi, pove v tretji osebi. Za konec pove še nekaj o svojem možu in nato spet preskoči na vojno izkušnjo z Nemci. Pripoved skuša zelo uravnotežiti, ko govori nekaj časa o dobrih, nekaj časa pa o hudobnih Italijanih. Prav tako je uravnoteženo med sabo tisto, česar se spomni in tisto česar se ne.
Strukturne hipoteze: V pripoved vključi zelo malo osebnih dogodkov, raje govori o vojni. Vidi se, da jo je ta močno zaznamovala. Časa pod Jugoslavijo se ne spominja rada. Pripoved o veselju, mitingih, proslavah poteka v tretji osebi. Morda želi poudariti, da so bili dobrih stvari takrat deležni drugi, ona sama pa ne.
Analiza: Gre za zanimiv intervju, v katerem je prisotno veliko mejne simbolike, posredno in neposredno. Na gospo je močno vplivalo obdobje pred 2. svetovno vojno, ko je bila še šolarka in je morala govoriti italijansko. Izkušnja z italijanskimi učitelji je bila tako dobra kot tudi slaba. Italijanov ne more v celoti označiti za hudobneže, ampak preko anekdot pripoved o njih

nekako uravnoteži: *»/… / Vojaki so se takrat zelo smejali. Tudi med njimi so bili dobri ljudje.«* Kljub temu je zaznati občutek Drugosti v tistem času, prav zaradi zločinov, ki so jih Italijani storili: *»Italijani pa so nas zatirali.«* Ta občutek po prihodu v Jugoslavijo izgine in Italija postane nekaj oddaljenega, nekaj, kjer imajo vse in je vse to tudi drago. Ko govori o pridobitvah v Jugoslaviji, so teh deležni drugi: *»Po prihodu v Jugoslavijo se spomnim, da so prirejali mitinge, proslave ob Titovem rojstnem dnevu. Tita so zelo spoštovali, sploh, ko se je nekaj let po vojni stanje izboljševalo. Mladi so prirejali zabave tudi kar na senikih s harmonikami.«* Svoje izjave intervjuvanka zelo rada podkrepi s PIN-i. V pripovedi se stalno vrača nazaj na vojni čas, ki je očitno pustil globoke sledi. Glede na pripoved bi lahko zaključili, da je bil oče zelo pomembna oseba za njeno življenje – ker je trdo delal, sodeloval s partizani, znal pa je kupčevati tudi z Italijani, saj v pripovedi očeta večkrat omenja.

4.2.2 Intervju z Janezom

Prepis intervjuja

»V italijanski šoli nismo razumeli nič. Učil nas je Gallo Pietro. Ko so nam kazali: »Questo è matita«, smo mislili, da gre za motiko za kopanje vrta. V šoli smo bili razporejeni tudi malo po politični strani. Otroke tistih staršev, ki so jih imeli Italijani na sumu, so bolj strogo obravnavali. Ker moj oče ni sodeloval s fašisti, nisem dobival niti malice. Mojemu stricu, ki je bil 100 % invalid in ni hotel poitalijančiti priimka, so mu priznali le 50 %. Imeli smo pet razredov. Ko si prišel v peti, si ga obiskoval do 14 leta. Pouk so prekinili 1942. leta, ker je prišla v šolo vojska. Sam sem naredil pet razredov in potem bi moral še eno leto hoditi v šolo, a je bilo konec. Spomladi 1942 so naselili v šolo vojsko. Naselili so jih povsod, kjer so lahko stanovali vojaki, tudi v privatnih hišah.

Poleti leta 1942 so se partizani že pojavljali po gozdovih. Tudi šola na Kovku je služila kot vojašnica. Okrog šole so posekali gozd in ogradili, ker so se bali partizanov. Ponoči je bilo gibanje omejeno, imeti si moral dovoljenje. Partizane so najprej imenovali četniki, ker niso razlikovali med nasprotniki okupatorjev.

Italija je zasedla del Slovenije in postala sovražnik Jugoslavije.

Pri nas se je pojavljala četa Vojka Premrla. Partizani so bili proti vsemu, kar so Italijani delali na našem ozemlju. Tudi oglje, ki so ga v kopah pridelovali Italijani, so partizani uničevali.

Najhujša stvar, ki so jo naredili Italijani, se je zgodila februarja 1943. Takrat je bilo partizansko gibanje med ljudmi že dobro vpeljano. Takrat jih je že veliko šlo v partizane tudi iz naših krajev. Iz Otlice so šli štirje. Ti so najprej odšli v Gregorčičev bataljon. Iz Brigitine

hiše s Predmeje je šel v partizane en sin. Zraven njihove hiše so imeli postojanko italijanski vojaki, zato jim ni bilo po godu, da jim je izpred nosa pobegnil mož v partizane. En večer so uprizorili napad na Brigitino hišo. Hoteli so priznanje družine, da hodi njihov sin v partizane in domov po pomoč. Gospodinji so menda celo prste sekali, ker ni hotela podpisati. Ko so enega sina ustrelili, so mu na hrbet oprtali moko, da bi se zdelo, kot da jo nese partizanom, da bi svoje dejanje opravičili. Ubili so tudi nosečo mater z otrokom v naročju. Ko so vse postrelili, so hišo še zažgali. En vojak naj bi to dejanje kasneje tudi priznal, ker ni zdržal pritiska. Naslednje jutro smo tudi mi izvedeli, kaj se je zgodilo. Sin, ki je bil v partizanih, je bil v Črnem vrhu v Vojkovi četi. Na uho mu je prišlo, da se nekaj dogaja, in zato je en večer šel domov, da bi se prepričal, kaj se dogaja. Ko je videl, kaj se je zgodilo, je storil samomor. Tako so Italijani zakrivili umore očeta, matere, dveh sinov, neveste in njenih dveh otrok. To je bil prvi tak kriminalni poseg, ki nas je močno prestraši.

Ko smo izvedeli za kapitulacijo Italije, smo se zelo razveselili. Domov so se vračali vojaki, ki so bili vpoklicani v »bataljone speciale«. Ko so se vrnili, so bili vpoklicani v partizane. Svoboda pa je trajala le malo časa. Za Italijani so prišli Nemci. V času svobode smo začeli tudi z gradnjo letališča na »Kalinovcu«. Vozili smo kamenje na njive, da bi letalo lahko vzletelo. 26. septembra so Nemci bombardirali Ajdovščino. Takrat smo se morali tudi mi umakniti, saj smo videli letala, ko smo na njivi postavljali kamne. Na našem letališču smo takrat imeli tudi eno letalo, ki pa ga nismo mogli odpeljati proč zaradi blata. Nemci so ga tudi poskušali odpeljati, pa jim ni uspelo zaradi razmočenih tal, zato so ga sežgali. Mi smo se takrat umaknili v gozd. S sabo smo vzeli tudi hrano in zibelko za mojega 4 leta starega brata. V gozdu smo ostali tri dni. Ko smo se vrnili, so Nemci še hodili po cesti.

Spomnim se anekdote z enim nemškim redovnikom. Ko je bil mobiliziran v nemško vojsko, se je dal pri Gorici partizanom ujet, ker ni hotel ostati v vojski. Partizani mu niso zaupali, zato so ga dali v varstvo mojemu bratu. Tudi on mu ni zaupal, zato ga je moral noč in dan stražiti. Ko pa ga je ta Nemec opozoril, da prihaja nemška vojska in se morata skriti, mu je brat vendarle zaupal. Kasneje so mu hoteli omogočit prehod v Rim, da bi tam lahko nadaljeval svoj poklic. Na vlaku pa so ga Nemci dobili in ustrelili.

Partizanske čete so se kmalu organizirale v brigade. Najpomembnejši je bil IX. korpus. V Črnem vrhu je bila postojanka domobrancev. 1. septembra 1944 so partizani premagali domobrance. V Hotederščici pa jim ni uspelo. Zadnja večja ofenziva je bila 1945. leta. Cel korpus je postavil obroč okrog Cola, Otlice pa do Trnovega in so se prebili do Vojskega in Pivke. Takrat je padlo veliko vojakov.

Mi mladinci smo takrat prevažali material, ranjence, živež. Ranjence smo nosili do Mrzle Rupe, od tam pa so jih naprej nosili v bolnico Pavlo, za kar pa mi nismo vedeli.

Prvi miting smo imeli 6. 1. 1944 v stari šoli. Imeli smo razne recitale, igre, peli smo. Med proslavo so kar naenkrat vsi partizani izginili. Mi smo igrali naprej in na koncu so nam povedali, da prihajajo Nemci. Partizani so šli na položaje, a Nemci niso prišli, mogoče so se prestrašili.

Starejši, tisti, ki za mobilizacijo niso bili dobri, pa so delovali v odboru. Imeli so sestanke.

15. junija 1944 so pri »Miheli« Nemci požgali hišo. Takrat sem bi še z dvema fantoma v gozdu. Slišali smo strele, ki so prihajali od tam in mislili smo, da streljajo za nami. Tekli smo, da bi jim ubežali in takrat sem padel in si nogo zvil. Prijatelja sta me morala nato odnesti domov.

Dan po tem dogodku so Nemci vzeli veliko deklet iz naše vasi in s Kovka ter Predmeje. Tudi dve moji sestrični. Nekaj se jih ni več vrnilo domov, tiste ki pa so se, so prišle iz taborišč le še napol žive.

9. februarja so aretirali tudi nas mladince. Aretirali so nas devet. Malo pred tem so na »Kalinoucu« postrelili štiri ljudi. Mislili smo, da bodo tudi nas. Ko sva s sestro prišla v župnišče, so bili tam oficirji. Hoteli so nas peljati proti pokopališču. Takrat je prišel župnik, ki nama je povedal, da naju ne bodo ubili, ampak nas peljejo na zaslišanje. Zelo je zeblo. V župnišču so nas držali pet dni. Morali smo opravljati tudi razna dela za oficirje. Partizani so streljali na nas, ker niso vedeli kdo je. Župnik nas je takrat rešil, da nas Nemci niso peljali v taborišče ali postrelili. Med zaslišanjem je prevajal en italijanski oficir, saj nemško ni znal nihče. Ta človek je bil izredno velik in strah vzbujajoč. Ker nisem hotel povedati, kje se nahajajo partizani, me je tudi udaril.

Za priključitev k Jugoslaviji je bil najpomembnejši IX. korpus. Bili so soborci Angležev, Američanov in Rusov. Pri nas ni bilo nobenega izdajalca, tudi na celotnem Primorskem jih je bilo malo. Tudi naš župnik se ni nikoli priključeval domobrancem. Razočarani smo bili, ko je bila naša vojska pregnana iz Trsta, saj so ga oni osvojili. Za ljudi je bilo to veliko razočaranje. Takrat so pošiljali tudi komisije za določitev meje. Na Primorskem so bile takrat razne demonstracije, ljudje so po cestah vzklikali: »Tukaj smo Slovenci!«, »Tukaj je Jugoslavija!« Drugo razočaranje je bil kasneje še odvzem Gorice. Kljub vsemu pa smo svoj del dobili in dosegli, da se je naša Primorska priključila Jugoslaviji. Če IX. korpusa in partizanov ne bi bilo, ne vem, kako bi se vse končalo.

Dan pred priključitvijo se mi je nekaj zgodilo. Moj brat je bil v Gorici v semenišču. Rekli so, da se 17. septembra zapre meja. Brat me je poslal v Gorico, da pripeljem drugega brata,

domov. S Komna sem šel z avtobusom v Gorico. Šel sem v semenišče. Vsak učenec tam je imel svojo posteljo, zato sva z bratom odnesla domov tudi jogi, posteljnino. Zvila sva skupaj in jaz sem si oprtal na ramena. Tako sva odšla na avtobusno postajo, »Pri Ribi« se je reklo. Tam se je ljudi kar trlo. Bili sta dve blagajni za nakup vozovnic. Ko sem prišel do blagajne, nisem imel drobiža, ampak le 100.000 lir, ki pa jih blagajničar ni hotel vzeti. Neka gospa, ki je videla, kaj se dogaja, nama je plačala vozovnici. Še danes ji to dolgujem. Na avtobusu smo bili stisnjeni drug ob drugega. V Opatjem selu se je gneča nekoliko porazgubila. Iskal sem gospo, ki mi je posodila denar, a jo ni bilo nikjer. Res, bila je zelo dobra gospa, da mi je plačala. Brez njene pomoči bi z bratom ostala v Gorici, saj so mejo drugi dan zaprli.

Volitve za priključitev smo imeli že prej. Na teh volitvah pri nas ni nihče manjkal. Večinoma smo vsi volili za priključitev. Volilo se je s kroglicami. Pokazati si moral obe roki, nato so ti dali kroglico. V obe skrinji si moral dati roko in v eni si jo spustil. Nato si moral spet pokazati obe roki. Seveda se je slišalo, v katero skrinjo je kroglica padla.

Ko smo bili pod Italijo, sam nisem nikoli odšel v Jugoslavijo. Imel sem pa dva strica, enega v Ljubljani in enega v Zagrebu. Oba sta ob zasedbi Italijanov zbežala na drugo stran. Ko je moj stari oče umrl, so strica iz Zagreba obvestili. Ponoči je prišel pokropiti starega očeta in nato šel hitro nazaj. Ker so karabinjerji vedeli, da bo prišel, so prišli takoj drugi dan, a na srečo je stric že odšel. Da so lahko prišli strici k nam, so imeli skrivno pot preko Novega sveta. Čez mejo so jih vodili določeni ljudje. Izogibati pa so se morali tudi cestam, da ne bi prišli v zasedo. Stric je bil tudi ob Rupnikovi liniji. S temi sorodniki smo imeli stalne stike. Ti iz Ljubljane so bili zelo zavedni Slovenci in k nam so pošiljali slovenske knjige in revije, ki smo jih skrivaj brali. Imeli smo kar obsežno skrito knjižnico slovenskih knjig. Spomnim se prvih knjig za male otoke, »Kolački«. Še danes se spomnim nekaterih pesmi. Za knjige je oče naročil pri mizarju omaro. Še danes jo imamo.

Na Otlici je učil eno šolsko leto tudi član tigrovcev Anton Rutar.

Na Gori, kolikor se spominjam, ni bilo izdajstva. Ljudje na Gori so naredili ogromno, ker so pričakovali, da bodo svobodni, da se bodo rešili izpod Italijanov. Vsi ljudje so pomagali partizanom. Ženske so hodile v Vipavsko dolino, Sežano in Gorico po živež. Sestri sta šli en dan po moko v Sežano. Pot je trajala 3 dni, prinesli pa sta ena 30, druga pa 27 kilogramov moke. Ko smo jo stresli iz Žakljev, so prišli Nemci preiskati hišo. Seveda so moko odnesli s sabo, češ da je »schweinfoter«. Moko so verjetno spravili zase.

Ko se je meja z Italijo leta 1947 vzpostavila, nismo v začetku nikoli šli čeznjo. Moja sestra se je takrat spoznala z enim Krašovcem, ki je po vojni ostal na drugi strani meje. Hotela sta se poročiti, vendar fant ni mogel v Jugoslavijo, saj je bil v Italiji brez dovoljenja. Tako je moja

sestra odšla v Gorico, da bi jo tam poročil moj brat duhovnik. Druga sestra se je odpravila dol na poroko in s sabo vzela nekaj lir za zakusko. Ko je prišla na mejo, so jo vso pregledali, tudi hlače so ji slekli. Niso pa ji sezuli nogavic, na srečo, saj je imela tam skrit denar. To je bilo leta 1957. Takrat je veliko ljudi se izseljevalo. Moj drugi brat je šel pa v Kanado.

V družini nas je bilo 11 otrok, 8 od ene mame, kasneje pa še 3. 8. junija 1944 je imel brat novo mašo. Osem dni po tistem so požgali hišo pri »Mihelu« in ubili našega prijatelja, ki je tudi bil na novi maši.

Nekega dne me je mama poslala na Kovk po hruške. Po poti so me ustavili vojaki s puškami in spraševali, kam grem, kaj nesem. Bili so posebna enota italijanske vojske, reklo se jim je »paracadutisti«. Bili so povečini zaporniki, ki so jih oborožili in poslali v vojsko. Bili so najbolj hudobni. Mislili so, da nesem hrano partizanom. Peljali so me domov in zaslišali vsakega posebej doma, da bi videli, če se bo moja zgodba ujemala z njihovo. Ko so videli, da ne lažem, so me izpustili.

Enkrat smo morali tudi bežati. Šli smo proti robu in se skrili za vrh. Videli smo, kako so po Predmeji gorele hiše. To je bilo 11. septembra. Ko se je znočilo, je oče šel do prve hiše po hrano. Rekel nam je naj pridemo čez nekaj časa za njim. Ko smo se začeli bližati hiši, smo slišali glasen pok. Nato še enega. Nemci so začeli metati rakete. Mi smo se obrnili in tekli nazaj. Ko so nas Nemci zaslišali, so začeli streljati za nami. Tekli smo in tekli, prišli do Hublja. Potem smo šli v Gorenje. Tam smo v eni hiši jedli in nato šli za nekaj časa spat. Nato smo se odpravili nazaj proti domu in pri izviru Hublja so nas spet videli in začeli streljati. Tako smo mogli hitro še navkreber domov.

Med okupacijo nam je izredno pomagal domači župnik. Velikokrat je prosil Nemce, znal je namreč nemško, naj izpustijo ljudi in jih tako veliko rešil. Tudi mene.

Nekega dne sem na vozu z volom peljal neke škatle. Prišel sem do Hrušice in tam se je začel boj med partizani in Nemci. Vola sem pustil tam in tekel peš domov. Doma sem povedal kaj se je zgodilo. Čez približno 14 dni pride sosed k nam, da je pri njemu en vol, ki je podoben našemu izgubljenemu. In res je bil tisti.

Po kapitulaciji Italije so v Ajdovščini dajali veliko hrane za partizane. Z bratom, ki se je vrnil iz italijanske vojske, sva šla z vozom po hrano. Nisva pa si upala vzeti ničesar, saj so govorili, da te ustrelijo, tudi če vzameš le en krompir. Ko sva pripeljala voz na Predmejo, sva videla kako so tam jedli sir, ki sva ga pripeljala. Takrat nama je bilo žal, da nisva nič pojedla, pa tako lačna sva bila.

BNIM analiza intervjuja:[137]

»Living story«: Intervjuvanec začne pripoved s šolo. V pripoved takoj vključi tudi fašizem, fašistično stranko ter odnos fašistov do ljudi. Konec pripovedi o šoli naveže na vojno in pojavljanje partizanov po gozdovih. Označi jih za dobre. Pripoved nadaljuje z zgodbo o fašističnem poboju celotne družine februarja 1943 na Predmeji. Tudi tu omeni partizane in to, da se jim je do takrat pridružilo že veliko domačinov, tudi Brigitin sin. To naj bi bil povod za dejanje, ki so ga zagrešili Italijani. Natančno opiše, kako se je napad ponoči zgodil in ga označil za prvi kriminalni poseg Italijanov, ki je domačine močno prestrašil. Nadaljuje s kapitulacijo Italije in veseljem, ki jih je takrat zajelo, o vračanju vojakov, ki so bili vpoklicani v italijansko vojsko. Pove, da veselje ni trajalo dolgo, saj so za Italijani prišli Nemci. Vrne se nazaj v čas svobode in pripoveduje o gradnji letališča na enem izmed travnikov v vasi. Sledi pripoved o tem. Potem sledi anekdota z nemškim redovnikom. Ne gre sicer za osebno izkušnjo, ampak spomin na stričevo pripoved. Po tem se vrne k partizanom in omeni IX. korpus. Dotakne se tudi domobranske postojanke v Črnem vrhu in boja med njimi in partizani. Nato pripoveduje o delih, ki jih je takrat opravljal kot mladinec skupaj z ostalimi. Omenja, kako so prevažali material, ranjence in hrano. Omeni tudi bolnico Pavlo. Sledi pripoved o mitingu januarja 1944, ki jo spet zaznamujejo partizani, tokrat v boju z Nemci. Nato omeni še delovanje starejših v odboru. Sledi še nemško grozodejstvo, in sicer požig hiše junija 1944. Tu doda prvo osebno pripoved, ko pove, kako si je takrat zvil nogo. Še vedno pa je pripovedovanje kronološko zelo pravilno. Temu toku še naprej sledi, saj pove, kako so naslednji dan Nemci odpeljali nekaj deklet z Gore. Nato pove, kako so februarja istega leta Nemci aretirali njega in osem drugih mladeničev in mladenk. Tu spet omeni partizane, prvič pa župnika, ki jih je rešil. Ponovno se vrne k 9. korpusu in ga označi za najpomembnejšega pri priključitvi k Jugoslaviji. Omeni tudi, da na Gori ni bilo nobenega izdajalca in da se tudi župnik ni nikoli priključil domobrancem. Spomni se komisij, ki so določevale potek meje in demonstraciji, ki so takrat potekale na Primorskem. V pripovedovanje tukaj poseže z osebno zgodbo, ki pa se časovno ujema s potekom pripovedi. Pripoveduje o dogodku, ki sta ga z bratom doživela dan pred priključitvijo, ko sta odhajala iz Gorice. Skoraj bi ju doletela nesreča in bi morala ostati v Gorici, saj se je meja naslednji dan zaprla. Tako ne bi doživela premika meje in priključitve k Jugoslaviji, ampak bi ostala v Italiji. Nato pripoveduje o volitvah, ki so potekale že prej. Jasno pove, da je večina volila za priključitev. Nato govori o

[137] Panel je bil organiziran 18. 8. 2011 v prostorih Univerze v Novi Gorici. Panelisti anonimni.

stricih, ki sta živela v Jugoslaviji, v času, ko je bila Primorska priključena Italiji. Pove, kako sta ilegalno prečkala mejo, saj sta se bala, da jih bodo ujeli. Stric, ki je živel v Ljubljani, jim je tudi pošiljal slovenske knjige. Pove, da so imeli doma bogato zbirko slovenskih knjig. Nato spet poudari, da na Gori ni bilo izdajalcev, da so vsi pomagali partizanom, ker so si želeli svobodnega življenja. Sledi anekdota v času po priključitvi, ko se je njegova sestra poročila s fantom, ki je živel v Gorici. Opiše sestrino izkušnjo s prehodom meje, in sicer leta 1957. To naveže na čas, ko se je veliko ljudi preseljevalo, tudi njegov brat, ki je odšel v Kanado. Tu pove nekaj o svoji družini in prijatelju. Kronološki potek zgodbe se tu prekine, saj preskoči na anekdoto iz vojnega časa, ko so ga ujeli Italijani. Sledi še ena vojna anekdota. Nato pripoveduje še o župniku, ki je ljudem pomagal tudi v času nemške okupacije. Spet skoči na osebno doživetje, in sicer boj med partizani in Nemci. Konča prav tako z osebno pripovedjo o tem, kako sta šla z bratom v Ajdovščino po hrano za partizane.
Strukturne hipoteze: Potek zgodbe je zelo premočrten. Intervjuvanec se drži zgodovinskih dejstev. Veliko pove o vojnem času. O osebnem življenju ne izvemo nič, razen nekaj malega o njegovi družini. Zelo pogosto govori o partizanih. Enači jih z bojem za slovenstvo. V prvem delu, ko govori o fašizmu, je zaznati vpliv meje in občutek zatiranosti. Priključitev Primorske k Jugoslaviji je doživel kot veliko olajšanje, kot pravo osvoboditev izpod okupatorja. O samem življenju v Jugoslaviji ne pove veliko, omeni pa izseljevanje, s katerim je povezana tudi njegova družina. Proti koncu se kronološki tok prekine. Nizati začne različne anekdote iz vojnega časa. Razvidno je, da je vojna njegovo življenje precej zaznamovala.

»Telling story«: Intervjuvanec začne svojo pripoved z otroštvo, natančneje šolo. Nadaljuje povsem neprekinjeno in niza dogodke osebne narave, v katere vključuje tudi splošna dejstva: *»Partizanske čete so se kmalu organizirale v brigade. Najpomembnejši je bil IX. korpus.«* V pripovedovanju o vojni naniza nekaj PIN-ov o dogodkih, ki jih je sam doživel. Opisuje dogodke iz svoje mladosti, vendar so vsi ti dogodki povezani z vojno izkušnjo. Spominja se tudi širšega dogajanja, risanja meje in demonstracij ob tem, izgube Trsta in Gorice. Pomembno se mu zdi poudariti, da med domačini ni bilo izdajalcev in so vsi volili za priključitev k Jugoslaviji. Pove nekaj tudi o življenju v Jugoslaviji. Do tu zgodba teče nemoteno. Potem pa se zdi, da mu zgodbe zmanjka in začne z nizanjem raznih PIN-ov iz vojnega obdobja.
Strukturne hipoteze: Intervjuvanca je zaznamovalo tako fašistično kot tudi samo vojno obdobje. V pripoved vključi največ dogodkov iz tega časa. O osebnem življenju ne govori. Sicer spregovori na nekaterih mestih tudi o svoji družini, vendar pa nič kaj poglobljeno. Velik

vtis so nanj naredili partizani, saj o njih govori le dobro. Zgodba je uravnotežena, saj na drugi strani govori o hudobnih Italijanih in Nemcih. Preobratov v pripovedovanju ni.

Analiza: Vidi se, da je intervjuvanca vojna močno zaznamovala. V obdobju fašizma se je počutil manjvredno. Spominja se poboja na Predmeji, s katerim so Italijani pokazali svojo krutost. Zelo jasno je zaznati privrženost partizanom. Ko je po njihovi zaslugi postal državljan Jugoslavije, je končno izgubil občutek Drugosti. Razočaran je nad tem, da sta Trst in Gorica po vojni pripadla italijanski državi. Namesto, da bi v zgodbo vključil več osebnega, niza razna zgodovinska dejstva. Zaznamovala ga je tudi meja. Kultura države, v kateri se je rodil, je naredila njegovo otroštvo drugačno. V šoli mu je učni jezik, tako kot drugim, v začetku delal težave: *»V italijanski šoli nismo razumeli nič. Učil nas je Gallo Pietro. Ko so nam kazali: »Questo e mattita.«, smo mislili da gre za motiko za kopanje vrta.«* Zaradi trpljenja v vojnem času, ki ga je fašizem še dodatno povečal, je čutil veliko olajšanje, ko se je Primorska priključila k Jugoslaviji.

4.2.3 Intervju z Jožetom

Prepis intervjuja

»Rodil sem se leta 1921. Med drugo svetovno vojno sem bil vpoklican v italijansko vojsko. Februarja so nas odpeljali na Sicilijo, nato pa v Afriko. Marca 1942 so nas odpeljali z letali v Tripoli.

V Al Almeinu so nas ujeli Angleži in nas peljali po dveh tednih v ujetništvo v Južno Afriko. Tam sem bil do februarja 1947. Doma je bilo pomanjkanje, obnavljali smo, kar je bilo med vojno uničeno.

Pred vojno, pod Italijo, smo bili pod fašizmom zelo zatirani. Živelo se je v pomanjkanju, dela ni bilo. Ko sem leta 1927 šel v prvi razred, je pouk potekal še v slovenščini. Imeli smo učitelja, ki se je trudil z nami. Nekega jutra nam je povedal, da se od danes naprej govori samo italijansko: »Da oggi e poi si parla solo italiano.« Najprej nas je naučil osnov. Če bi lahko z njim nadaljevali, bi pouk potekal dobro. Vendar so kmalu poslali učiteljico, ki je znala le italijansko. Razpoloženje je bilo slabo, saj nas učiteljica ni marala, mi pa nje tudi ne. Tako je bilo ves čas pouka. Nekateri so bili bolj, drugi manj kruti. Ko je prišel Mussolini na oblast, je bil edini cilj italijanskih okupatorjev, da bi se nas znebili ali nas spremenili v Italijane. Celo pri cestni so delali Italijani, ali pa Slovenci, ki so se hoteli vpisati v fašistično stranko.

Fašisti so vedno bolj pritiskali na nas. Hoteli so, da se vpišemo v fašistično stranko, a večina Gorjanov se ni. Zaradi tega smo težje dobili delo. Ko sem si šel delat osebno izkaznico v Ajdovščino, me je pošiljal iz pisarne ven, dokler nisem vstopil s fašističnim pozdravom.

Šolo smo večinoma obiskovali le osnovno, za poklice malokdo. Za preživetje smo se morali boriti iz dneva v dan. Vsak dan, ko sem šel iz šole, me je bolela glava, ker sem bil lačen. Kasneje so začeli deliti nekaj malice.

Italijansko sem se v šoli naučil kar dobro, čeprav je bilo zaradi učiteljev, ki so govorili le italijansko, zelo težko. Bili smo jim tuji. Govorili so: »Povero dio, come puoi capire questa gente?«[138] Šola ni bila popolnoma obvezna, če je bilo doma delo, te starši niso poslali v šolo.

Ko smo končali šolo, smo morali vsako soboto na Predmejo, kjer smo se morali zbrati. Sklicali so nas fašisti. Oblekli so nam tudi njihovo obleko, a srce je ostalo Slovensko.

Pred vojno so ljudje gradili vodovod na Sinji vrh. Delovni pogoji so bili izredno težki. Domačini so večinoma opravljali delo v gozdu, kot gozdni delavci. Za delo smo hodili v Ajdovščino na sindikat[139]nVeliko jih je čakalo, izbranih pa je bilo izredno malo.

Za novo mašo enega župnika iz Otlice so domačini na slavolok postavili slovensko zastavo. Karabinjerji so zastavo vzeli, a so jih naši fantje nagnali in karabinjerji so morali pobegniti v Ajdovščino. Taki upori proti Italijanom so se dogajali pogosto.

K vojakom so najprej klicali 21-letnike, ko je Italija vstopila v vojno, se je meja spustila na 19 let. Tako sem sam šel k vojakom, ko nisem imel še niti 20 let. Začetek januarja 1941 so nas peljali v Cesseno v kasarno. Do septembra smo bili tam, nato pa so nas odpeljali na Sicilijo. Naš regiment je bil že v Afriki, čakali so še naš bataljon. General Romell je takrat pripravljal ofenzivo. Konec marca 1942 so nas z letali odpeljali v Tripoli. Morje je bilo že nevarno. Maja smo začeli z ofenzivo. V začetku smo dobili en topel obrok in dva litra vode in suho hrano, bolj kot smo napredovali, slabše je bilo. Toplega obroka ni bilo več, količina vode pa se je zmanjševala. V Al Almeinu smo bili že popolnoma izčrpani. Poškodoval sem si tudi oči, ponoči nisem ničesar videl. Ko sem spet dobil vodo in hrano, se mi je vid izboljšal.

Ko je Hitler poslal na pomoč nemške vojake, je postalo huje.

Če bi nadaljevali iz Al Almeina, bi prišli do Aleksandrije. A so nas prej ujeli. Ko sem bil v ujetništvu v južni Afriki, sem se odločil, da bom tam delal. Imeli smo namreč to možnost, da smo lahko zbirali med zaporom in delom. Za delo smo dobivali tudi nekaj plačila. Ko smo

---

[138] Ubogi bog, kako lahko razumeš te ljudi.
[139] Verjetno je tu mislil na občino.

povedali, da smo prijatelji Angležev, smo dobili tudi nekaj dodatka. Lahko smo tudi hodili po mestu, brez da bi nas preganjali.

Z domačimi smo lahko ohranjali stike prek pisem. Imeli smo določeno dolžino, najbrž 18 stavkov. Mi smo pisali redno, a doma je bila vojna in pisem domači niso prejeli. Slovenci pisem nismo dobivali nazaj. Čez nekaj let sem dobil pismo, ki so mi ga domači poslali prek rdečega križa. Tam so mi sporočili, da je oče umrl. Bili smo popolnoma ločeni od domačega sveta. Italijani so pošto dobivali, mi pa ne. Vedeli sicer smo, da je vojna, a nismo vedeli, kako hudo je.

Zadnji dve leti ujetništva sem bil v Johannesburgu in tam mi ni manjkalo nič. Tako, da je bil zame šok, ko sem se vrnil domov v tako pomanjkanje. Nekatere moje kolege so ob prihodu domov celo zapirali.

Ko so nas izpustili iz ujetništva, so Angleži, ko so svoje vojake razpeljali, dali dovoljenje še nam. Prepeljali so nas v Neapelj, kjer smo dobili dokumente, kjer nam je bila priznana vojaščina, vsak je dobil še 10.000 lir in karto do Gorice. Ko smo prišli v Gorico, sem tam prespal eno noč. Tam mi je prišlo na uho, da iz Jugoslavije prihajajo same slabe novice. Vedno težje sem se vračal domov. Drugi dan sem šel na vlak, ki je peljal čez mejo. Ko so nas Angleži na eni strani meje vstavili, so bili zelo prijazni, dali so mi celo roko. Ko pa smo prišli na drugo stran, je prišel miličnik. Ko je opazil mojo uniformo, sem mu moral izročiti vse dokumente, ki jih je obdržal zase, mene pa spremljal do Ajdovščine. Tam sem moral na milico in nato na zaslišanje. Tam so me izprašali popolnoma vse, kar se služenja vojske tiče. Postopek so ponovili dvakrat, da so videli če se moji podatki ujemajo. Čez noč sem bil v zaporu. Drugi dan pa sem se lahko vrnil domov. Tisti, ki so prišli pred mano niso imeli take sreče in so v zaporih preživeli več dni.

Spomnim se, da ko sem prišel domov, smo bili v coni B. Imeli smo jugolire. Septembra je bila nato priključitev. Tega se spominjam. Po priključitvi pa ni bilo veliko drugače, le denar je prišel drugi. Dinar, ki je v začetku veljal za več vrednega, se je kmalu izkazal za nasprotno. Še posebej, ko je prišla inflacija.

Govorilo se je, da se je v času okupacije Nemce lahko prosilo, če si znal nemško, za kakšno življenje. Veliko jih je rešil župnik Albin, ki je znal nemško.

Redna vojna je huda, trpeli pa so, mogoče še bolj, ljudje, ki niso bili neposredno na bojiščih, so pa živeli za vojake.

Niso bili vsi oficirji slabi, ne pri nas ne v našem bataljonu.

Zavedam se, da so ljudje doma trpeli tako kot mi na fronti.

Nekoč so ubili na Kovku dva nemška oficirja. Rečeno je bilo, da za vsakega nemškega vojaka bodo ubili toliko več domačinov. Ko so Nemci izvedeli za uboj, so po hišah pobrali ljudi in jih gnali izkopati grobova. Grobova pa sta bila polna rož, ki so jih gor znosili pastirji, ki so tam pasli. Nemškim oficirjem je to dalo misliti, da mogoče pa vsi krajani niso slabi in ljudi poslal na domove. Takrat so srečno prišli skozi.

Spomnim se, kako je enkrat udrla množica ljudi čez blok. Pokupili so v Italiji ogromno metel in ko so se vračali, so na metle obesili zastave. To je bil res smešen dogodek.

Leta 1953 sem bil v prvi liniji tudi za Trst. Tam sem preživel 100 dni. Tako sem služil enkrat italijanski, nato pa še jugoslovanski vojski.

Gora je majhna, pa vendar so se Gorjani borili v Afriki, Rusiji in doma.

Tudi v ujetništvu je niso vsi dobro odnesli. Z nekaterimi so delali zelo grdo, tudi z mojim prijateljem. Ta je imel smolo tudi, ko se je vrnil domov saj je bil zaprt en mesec. Bil pa je vedno dobre volje, ko smo bili skupaj na položajih. Enkrat me je rešil, ko sva bila na straži in se je umaknil, ter mi rekel naj se še jaz. Kljub pomislekom sem se in ravno takrat je padla na stražno mesto granata. Tako mi je rešil življenje. Ko so se enkrat vračali z bitke z Angleži, smo mi, ki smo bili bolj nazaj, mislil, da gredo Angleži in smo streljali na njih. Ko so se malo približali, je začel ta moj prijatelj kričati, naj nehamo, saj so samo oni. Takrat bi ga lahko tudi ustrelil. Bili so res težki časi.

Niso pa fašisti grdo delali samo s Slovenci. En vojak iz severne Italije mi je v vojski pripovedoval, da so zaničevali prav tako njih, če se niso hoteli vpisati v fašistično stranko.

Župnik Zavrl je bil pri fašistih, a zato, da se je lahko malo pozabaval z njimi. Ko je bilo treba kaj pomagati domačinom, se je javil za prevajalca in pomagal ljudem, da so dobili kar največ kar so lahko. Tako so prišli k eni hiši, kjer so imeli vojaki 4 topove. Kar so naredili škode, so jo hoteli poplačati, zato so šli k lastniku, da pove, koliko škode je. Ta je župniku rekel, da je škode za 40 lir. Ko pa so ga vojaki vprašali »Cosa dice?«, je župnik odgovoril 400 lir. In toliko denarja so nato lastniku tudi dali. Mašo je ta župnik vodil v latinskem jeziku, pridiga pa je bila v slovenščini. Tudi verouk, ki smo ga obiskovali v velikem številu, se je odvijal v slovenščini.

Na Predmeji sem pasel živino kot otrok. Tam je bila na stanovanju žena mojega učitelja. Ker je bila lepa, se je en oficir zagledal vanjo in jo večkrat obiskoval, ko je bila sama. Enkrat med poukom mi je učitelj naročil naj grem domov po nekaj. Vedel sem, da tistega ni potreboval. Šel sem, tako da me nihče ne bi videl, kot mi je ukazal učitelj. In prišel sem točno v hišo učitelja, vzel kar mi je naročil in se vrnil v šolo. Tam sem učitelju na samem povedal, da je pri njegovi ženi oficir. Vprašal me je, kaj sta delala in jaz otrok, sem po pravici povedal, da jo je

pestoval. Učili so nas, da je treba vedno povedati resnico. Učitelj mi je rekel, da bom moral pokazati, kateri oficir je bil. Takrat me je gospod Zavrl rešil, češ da so si oficirji med sabo podobni in se bom lahko jaz zmotil. Tako si je učitelj premislil. Kaj se je nato zgodilo z njima, tega pa ne vem.«

BNIM analiza intervjuja:[140]

»Living story«: Z zgodbo intervjuvanec začne zelo direktno. Sicer najprej pove, kdaj se je rodil, nato pa takoj preskoči na izkušnjo, ki je zaznamovala njegovo življenje, na služenje italijanske vojske in ujetništvo v Afriki. S tem tudi nakaže rdečo nit intervjuja. K tej zgodbi se kasneje velikokrat vrača. Po omembi te izkušnje začne ponovno pripovedovati o svojem življenju. Rodil se je kot pripadnik slovenske manjšine v Italiji. Na italijansko državo in fašizem gleda negativno, zdelo se mu je, da so bili takrat zatirani. Svoje mladostniško življenje opiše kot zelo težko. Opiše, kako težko je bilo življenje. Nato začne pripovedovati o šoli. Leta 1927 je stopil v prvi razred in pouk je takrat potekal v slovenščini. To se je kmalu spremenilo, vzeli so jim materni jezik in začeli s poukom v italijanščini. Dokler je bil stari učitelj, ki jih je učil italijanskih besed, je še šlo, na slabše pa se je obrnilo, ko so zamenjali učitelja in je prišla italijanska učiteljica. V razredu je tako prišlo do napetosti, tako na osnovi jezika kot tudi na osnovi nacionalnosti same. Vmes vrine pripoved o fašizmu, Mussoliniju in fašistični stranki. Pove tudi nekaj o privilegijih, ki so jih imeli tisti Slovenci, ki so se vpisali v fašistično stranko. Omenja tudi uradovanje fašistov v italijanski državi. Nato se spet vrne k šoli. Pove, da se je v šoli dobro naučil italijansko, kljub nerazumevanju učiteljev in občutka Drugosti. Potem nastopi del, ko v zgodbo urine osebno anekdoto, ki predstavlja manjši upor proti karabinjerjem. Zgodbo nadaljuje z vpoklicem v italijansko vojsko, ko mu je bilo 19 let. Vpoklican je bil v enoto, ki se je borila v Afriki. Pove, kako je potekala pot do Tripolija in nato opisuje potek same ofenzive. Spomni se tudi hrane. Temu sledi pripoved o ujetništvu, življenju v južni Afriki in o odnosu Angležev do njih. Spregovori tudi o stikih z družino, ki jih pravzaprav ni imel, razen enega samega pisma. Nato se spet vrne k ujetništvu v Johannesburgu in pove, da ga je vrnitev domov, kjer je bilo veliko pomanjkanje, šokirala. Sledi pripoved o sami vrnitvi domov v Jugoslavijo, kljub temu, da so od tam prihajale le slabe novice in mu je bil odhod domov iz dneva v dan težji. Opiše vse težave, ki jih je imel na jugoslovanski meji zaradi uniforme in zaradi služenja italijanski vojski. Če je do tu potek

[140] Panel je bil organiziran 23. 8. 2011 v prostorih Univerze v Novi Gorici. Panelisti anonimni.

zgodbe tekel skoraj kronološko, pa se s prihodom v Jugoslavijo ta tok prekine. Spominja se cone B in jugolire. Nato pripoveduje o nemški okupaciji, obrambni liniji za Trst, pa spet o vojni izkušnji iz Afrike, župniku Zavrlu, trpljenju domačih, o oficirjih … Potek zgodbe postane nekoliko zmeden. O svojem življenju v Jugoslaviji ne pove nič niti ob koncu, ampak raje zaključi z anekdoto iz časov fašizma.
Strukturne hipoteze: Na intervjuvanca sta imeli vojna in meja velik vpliv. Zaznamovalo ga je tudi otroštvo, preživeto v času fašizma, in služenje tuji italijanski vojski v Afriki. Pozitiven vtis so mu pustili Angleži. Čeprav se zdi, da mu je Jugoslavija nudila varno zavetje pred drugimi, pa o času, ki ga je preživel pod Jugoslavijo, pove zelo malo. Ker malo omenja svojo družino, se zdi, da ni imel občutka, da je živel v neki razširjeni družini, ampak je dogodke doživljal predvsem kot posameznik. Morda je k temu pripomoglo dejstvo, da je bil 5 let pravzaprav povsem odrezan od domačih.

»Telling story«: Začetek samega pripovedovanja je kronološko v redu, saj intervjuvanec začne z letnico svojega rojstva. Takoj za tem pa se zgodi preskok na vojno izkušnjo. Zagotovo je ta pustila v njegovem življenju velik pečat. Nato spet začne pripovedovati o svojem otroštvu. Tu začne s kronološko zadovoljivim potekom zgodbe in zdi se, da bi svojo zgodbo rad povedal brez vmesnih prekinjanj. V pripoved vključi tudi nekaj PIN-ov. Zgodbo tako nadaljuje vse do priključitve Primorske k Jugoslaviji. Takrat se tok prekine in v zgodbo spet vključuje dogodke iz vojne. Vidi se, da o življenju v Jugoslaviji noče govoriti. Za zaključek izbere osebno anekdoto o ljubezenskem trikotniku italijanskega učitelja in njegove žene ter italijanskega oficirja. Ne zaključi s pripovedjo o sebi, ampak o tem, da so bili tudi Italijani krvavi pod kožo. Pripovedi o svoji družini ne izbere niti za konec.
Strukturne hipoteze: V pripovedovanju prevladuje en dogodek, in sicer vojna izkušnja v Afriki. K temu se intervjuvanec stalno vrača in to ga je očitno najbolj zaznamovalo. Ne govori samo slabo o Italijanih, ampak v pripoved vključi tudi zgodbe, ki Italijane kažejo kot običajne ljudi. Izogiba pa se pripovedovanju o času, ki ga je preživel v Jugoslaviji. Morda se njegova pričakovanja, ki jih je imel od nove države, niso uresničila, ali pa le zato, ker ga je vojna izkušnja bolj zaznamovala in se mu ni zdelo potrebno govoriti o poznejšem času.

Analiza: V intervjuju je močno čutiti prisotnost meje, mejnosti. Jasno je izražen odnos Italijanov, do Drugih, kar nam kaže tudi stavek: *»Povero dio, come puoi capire questa gente?«*. Pripoved o fašizmu omili z nekaj humorističnimi PIN-i. Meja je življenje intervjuvanca zelo zaznamovala. Če se ne bi mejna črta premaknila, tako da se je rodil kot

Italijan, ne bi doživel vojne izkušnje v Afriki. Ta pa še dandanes močno zaznamuje njegovo življenje. Gre za izkušnjo, ki ji v sami pripovedi posveča največ časa in se k njej neprestano vrača. Nasprotno o Jugoslaviji ne pove skoraj nič. Kljub tem, da je se je v Afriki boril za tujo državo, med pripovedjo izjavi celo: *»... Tam mi je prišlo na uho, da iz Jugoslavije prihajajo same slabe novice. Vedno težje sem se vračal domov.«*

4.2.4 Intervju z Marico

Prepis intervjuja

»V otroštvu mi je leta 1943 umrla mama, ki je bila 3 leta zelo bolna. Ostali smo sami, jaz in brat. Oče je hodil delat v Kromberk, ne za belogardiste, ampak za komuniste. Kljub temu so nas velikokrat označevali za belogardiste. Z bratom sva bila sama doma. Nekega dne sva kuhala krompir za kosilo in jedla. Prišli so Nemci, in ko so videli kako uboga sva, so nama prinesli celo vrečo riža. Kot otroka sva se jima verjetno smilila. Tudi Nemci so kazali usmiljenje. Naprej sem služila na večjih krajih. Po nekaj letih sem se poročila in prišla v to hišo, kjer sem sedaj. Tu sem veliko delala in tudi trpela. 36 let nazaj mi je ubilo tudi moža. Ostala sem sama s petimi otroki, ki so sedaj vsi proč, le eden je doma. Pred 8 leti me je možganska kap, zaradi katere sem bila v bolnišnici, ostala sem dve leti na vozičku, bila sem tudi v toplicah.

Če povem še kaj o starih časih. Ko je mama umrla, so bili Italijani okrog in okrog naše hiše. Na enem hribu pri naši hiši so bili Nemci, na drugi pa partizani. Deset dni je pokalo okrog hiše. Takrat so vozili tudi ranjene in ubite Nemce v našo hišo. Spomnim se tudi šole pod Italijani, kjer smo govorili le italijansko. Slovenščina je bila prepovedana. Imeli smo dve učiteljici, Evo in kasneje Saro. Ta je bila zelo hudobna, tudi tepla nas je in zapirala v stranišče. Šolsko poslopje je bilo zelo lepo. Mi, ki smo bili bolj revni, smo dobivali tudi malico. Po Italijanih so prišli Nemci, ki niso imeli šole. Spomnim pa se, da je potekalo veliko bojev med Nemci in partizani. Nemci so tudi veliko ljudi odpeljali v taborišča. Naložili so jih v tovornjake in odpeljali. Tudi moji dve kar bližnji sosedi. Oče ju je opozarjal naj se ne zadržujeta proč od hiše, saj Nemci pobirajo mlada dekleta. Niso ga poslušale in obe so odpeljali, ena se ni vrnila, druga pa je bila tako bolna, da je po vrnitvi domov umrla. Nemci so sežgali še eno hišo, bilo je grozno. V bližini so imeli partizani magazin. Enkrat sem morala tiste, ki so jim prinesli hrano z Ajdovščine, ponoči peljati do tam.

Po vojni smo hodili veliko v Gorico. Tam je bilo veliko Afričanov. Enkrat me je eden celo vprašal, če sem kaj bolna zaradi moje svetle polti in las.

V šolo sem hodila tudi 5 let na Col, tudi tam je bila italijanska šola. Kot mlada sem morala tudi služiti, pasla sem krave. Bilo me je tako strah, da sem velikokrat jokala, a nihče se ni oziral na to. Trpeli smo, ker smo ostali brez mame. Bilo nas je osem otrok. Sedaj smo ostale le še jaz in ena sestra. Po poroki sem stalno delala in skrbela za otroke. Trpela sem tudi, ker sem zgubila moža. Škoda, da sedaj nisem zdrava, ko bi lahko končno živela kot v raju.

Tam, ko sem jaz včasih živela, je bilo okrog hiše veliko vojaških vozil. Ko so prišli Nemci, smo enega dne videla četo, kako koraka proti naši hiši. Brat je bil takrat oblečen v partizana in ko sem ga opozorila, se je hitro preoblekel. Ko so Nemci odšli, se je vrnil nazaj v gozd. Enkrat pa so si partizani pri nas čistili orožje, ko sem spet zagledala četo Nemcev. Orožje smo morali zelo hitro skriti in skrili smo ga kar v hlev. Oče me je naučil, da moram, če me Nemci vprašajo, če so bili že kakšni pred njimi tam, da moram odgovoriti: »Viel, viel.« To sem tudi storila in tako so odšli, brez da bi preiskali hišo. Niso bili vsi Nemci hudobni.

V šoli je bilo povečini lepo. Nas, ki smo bili bolj revni, so res bolj pogledali. Bili pa so strogi in če nisi znal, si jih dobil po prstih. Imeli smo tudi zvezke. Učiteljice so spale kar v šoli in s sabo so imele tudi otroke.

Spomnim se še ene zgodbe s soljo. Ker so mislili, da moj oče dela za belo gardo, nam jo tisti, ki so veljali za bolj pomembne, niso dali, kljub temu, da smo bili sorodniki. Zelo so nas sovražili, a vse po krivici. Če bi vsi dali toliko, kolikor je dal in naredil moj oče za partizane … Odkar me je kap, sem veliko stvari pozabila. Zgodilo se je sicer veliko krivice. Res, takrat ko so se Nemci in partizani streljali 10 dni okoli naše hiše, takrat je bilo zelo hudo. Grozno je bilo tudi videti vse tiste ranjene in mrtve Nemce, ki so jih vozili v našo hišo. Ti vojaki so bili dobri do nas. Enote SS, tisti pa so bili hudobni. Nekoč so nam premetali celotno omaro. Nemci so tudi zažgali eno hišo v vasi in tam ubili nekaj ljudi. Navadni vojaki pa niso bili slabi.

Ponoči so zunaj partizani kopali cesto, da so nastavljali bombe za Nemce. Enkrat sem jih videla, kam so jo zakopali in drugi dan sem Nemcem povedala. Takrat mi je vojak povedal, da bi bomba uničila tudi našo hišo, če bi eksplodirala.

Ko mi je mama umrla, smo jo nesli čez vrh v Šturje. Okoli nas so bili Italijani. Bilo je grozno. Spomnim se tudi, kako se nismo razumeli s krajani s sosednje Otlice. Mi smo bili »kwobri« za njih, oni pa »župe« za nas. Danes je vse drugače, vse je bolj lepo.«

BNIM analiza intervjuja:[141]

»Living story«: Intervjuvanka začne pripovedovati zgodbo s smrtjo njene mame in pove, kaj je delal njen oče. Otroci so bili tako sami doma. Omeni Nemce, ki jih na začetku označi za usmiljene do otrok. Potem pove, da se je poročila, šla živet k možu in rodila pet otrok. Omeni tudi prezgodnjo smrt moža, zaradi katere je ostala sama z otroci. Pove tudi, da jo je kasneje zadela možganska kap, zaradi katere je bila v bolnišnici. To je kratek opis njenega življenja, nato pa nadaljuje s spominjanjem dogodkov iz preteklost. Spet se spomni smrti mame in Nemcev. Pove, kako je pri njihovi hiši potekal boj med Nemci in partizani. Opiše tudi šolo, iz katere se spomni tudi imen dveh učiteljic. Šolsko poslopje ji je ostalo v spominu kot zelo lepo in urejeno. Nato spet skoči k Nemcem in partizanom. Pove, kako so Nemci odpeljali dekleta v taborišče, zatem pa PIN o tem, kako je nesla hrano partizanom. Sledi povojno obdobje, ko je veliko hodila v Gorico. Omeni, da so bili tam Afričani – črnci, Drugi. Nato se spet vrne k šoli in pove, da jo je del obiskovala tudi na Colu. Tudi tam se je govorilo italijansko. Sledi služenje v mladosti in spominjanje na trpljenje, ki je bilo posledica prezgodnje izgube mame. Spet omeni poroko in ponovno trpljenje ob izgubi moža. Sledi ponovno spominjanje vojnih časov. V pripoved vključi dva PIN-a o prihodu nemških vojakov v njihov dom. Spet poudari, da niso bili vsi Nemci hudobni. Ponovno sledi preskok k šoli, ki ji je pustila lepe spomine. Pove, da so za njih, ki so prihajali iz revnejših družin, lepo skrbeli. Nato pove, da so jih nekateri zmerjali z belogardisti, hkrati pa poudari, da je njen oče za partizane naredil ogromno. Opraviči se, ker se ne spominja veliko zaradi bolezni, ki jo je preživela. Spet se vrne k boju med Nemci in partizani v bližini njihove hiše. Zopet sledi označevanje nemških vojakov za dobre. Po drugi strani pa se spomni tudi enot, ki so povzročile veliko škode. Spet sledi PIN, in sicer o tem, kako je Nemce rešila pred bombo, ki so jim jo nastavili partizani. Za konec ponovno spregovori o smrti matere ter o zmerjanju med krajani Kovka in Otlice.

Strukturne hipoteze: Intervjuvanka v začetku zelo na kratko pove svojo življenjsko zgodbo, vse od smrti njene matere v otroštvu pa do današnjih dni. Nato niza različne dogodke, ki si časovno ne sledijo. Zaznamovala jo je vojna. Največ pozornosti posveti prav vojni in opisovanju nemških vojakov.

[141] Panel je bil organiziran 23. 8. 2011 v prostorih Univerze v Novi Gorici. Panelisti anonimni

»Telling story«: Ko intervjuvanka začne pripovedovati svojo zgodbo, neprekinjeno predstavi svoje življenje. Nato pa začne nizati različne dogodke, ki si kronološko ne sledijo pravilno. Odloči se, da bo veliko povedala o času, ko so bili v teh krajih prisotni Nemci. Tudi ko začne pripovedovati o smrti svoje matere in tem, da so bili takrat prisotni Italijani, pripoved takoj usmeri na Nemce. O njih pove kar nekaj dobrih stvari. Tudi, ko omeni kakšen zločin, takoj za tem doda, da niso bili vsi Nemci slabi. Trikrat se med pripovedjo spomni tudi na šolo in italijanske učiteljice. Na šolo jo vežejo predvsem lepi spomini. V pripovedovanju o deset dnevnem spopadu med Nemci in partizani ob njenem domu, je prisoten strah. Odloči se, da bo spregovorila tudi o svojem kasnejšem življenju in v pripoved vključi celo sedanjost. Za zaključek se ponovno spomni na smrt svoje matere. Dogodki, ki jih niza, so podani časovno popolnoma zmedeno.
Strukturne hipoteze: Glede na to, da so v pripovedi velikokrat omenjeni Nemci, se zdi, da so v njenem življenju pustili kar velik vtis. Njeno življenje pa je najverjetneje najbolj zaznamovala izguba matere, h kateri se v pripovedi večkrat vrača. Pripoveduje o veliko slabih stvareh, ki so se ji zgodile, zato bi lahko zaključili, da njeno življenje ni bilo lahko.

Analiza: Intervjuvanka nam pove kar veliko osebnih stvari. Ne osredotoči se samo na vojno, čeprav je razvidno, da je ta predstavljala pomemben del njenega življenja. Ima pozitivno mnenje o nemških vojakih. Odkrito pove, kako jim je nekoč tudi pomagala: *»Ponoči so zunaj partizani kopali cesto, da so nastavljali bombe za Nemce. Enkrat sem jih videla, kam so jo zakopali in drugi dan sem Nemcem povedala. Takrat mi je vojak povedal, da bi bomba uničila tudi našo hišo, če bi eksplodirala.«* Zgodbo sicer začne s smrtjo matere. Izgubila jo je že kot zelo mlada in to je močno zaznamovalo njeno življenje: *»Trpeli smo, ker smo ostali brez mame.«* Prizadela jo je tudi zgodnja izguba moža. Sploh veliko govori o trpljenju skozi celotno življenje. Kar se mejnosti tiče, je razvidno, da je tudi ta vplivala na njeno življenje. Spominja se italijanske šole, kako so morali govoriti italijansko, pretepanja v šoli. Omeni tudi, da je po vojni hodila v Gorico. Še bolj kot čas fašizma, je nanjo vplivalo življenje pod Nemci. Skozi celotno pripoved jih vključuje v zgodbo, tudi ko bi morda lahko povedala kaj o Italijanih. »*Ko je mama umrla, so bili Italijani okrog in okrog naše hiše. Na enem hribu pri naši hiši so bili Nemci, na drugi pa partizani …«*
Ko govori o sedanjih časih, je razvidno, da se ji zdijo ti veliko lepši od preteklosti: *»Škoda, da sedaj nisem zdrava, ko bi lahko končno živela kot v raju.«* in *»Danes je vse drugače, vse je bolj lepo.«*

4.3 Skupna analiza intervjujev

Vsi intervjuvanci prihajajo iz bolj ali manj enotnega prostora. Vasi Kovk, Otlica in Predmeja ležijo tako blizu, da so dogodki iz ene vasi zagotovo vplivali na dogajanje v ostalih dveh. Ljudje tu so se in se še vedno vsi poznajo med seboj. Ne čudi, da so nekateri dogodki iz pripovedi podobni, če ne že enaki v vseh štirih primerih. Vse štiri intervjuvance je močno zaznamovalo predvojno in vojno obdobje. Vsi se spomnijo, kako je potekal pouk v njim tujem italijanskem jeziku: *»V šoli se je lahko govorilo le italijansko, učiteljice slovensko niso znale.«, »V italijanski šoli nismo razumeli nič.«, »/.../ vendar so nam kmalu poslali učiteljico, ki je znala le italijansko. Razpoloženje je bilo slabo, saj nas učiteljica ni marala, mi pa nje tudi ne.«* in *»Spomnim se tudi šole pod Italijani, kjer smo govorili le italijansko.«* Najstarejši intervjuvanec se sicer še spominja, da je ob vstopu v šolo nekaj časa še poslušal slovensko besedo, ostali trije pa so od začetka obiskovali italijansko šolo. Meja je tako v njihova življenja močno posegla, saj jim je odvzela pouk v maternem jeziku. Naučiti so se morali novega, jezika države, katere državljani so bili. Kljub temu imajo na šolo tudi lepe spomine, saj niso bili vsi učitelji slabi, vozili so jih tudi na športne dneve, skrbeli za revne, jih vozili v kolonije. Malce se križajo dejstva glede malice, saj Janez poudarja, da so malico dobili le otroci, katerih starši so bili vpisani v fašistično stranko, Marica razlaga, da je malica pripadala otrokom iz revnih družin, Jože pa pove, da so malice dobivali vsi. Gospa je sicer obiskovala šolo na Kovku in je morda zato njen podatek različen od ostalih dveh. Oba gospoda pa sta obiskovala šolo na Otlici, vendar je eden nekaj let starejši od drugega, tako da so lahko vsi trije podatki pravilni.

Dejstvo, da je postavitev Rapalske meje pustila vasi Kovk, Otlica in Predmeja na italijanski strani, je na življenja intervjuvancev močno vplivalo. Počutili so se manjvredne, Druge, kar jasno povejo v pripovedih: *»Italijani pa so nas zatirali.«, »Pred vojno, pod Italijo, smo bili pod fašizmom zelo zatirani.«* in *»Ko je prišel Mussolini na oblast, je bil edini cilj italijanskih okupatorjev, da se bi nas znebili ali nas spremenili v Italijane.«* Tako se trije izmed intervjuvancev spominjajo fašističnega obdobja kot obdobja trpljenja, zatiranja in strahu. Ena pa Italijane le dvakrat bežno omeni. Mogoče se tistih časov ne spominja, ali pa o njih ni želela spregovoriti. Tisti trije, ki se fašizma spominjajo, pa opisujejo zločine, ki so se takrat zgodili. Jožetova pripoved je drugačna od drugih dveh, saj gre za starejšega gospoda, ki je bil leta 1942 vpoklican v italijansko vojsko. Ta se fašističnega obdobja zelo natančno spominja in ve, da so fašisti zatirali tudi drugače misleče Italijane: *»Niso pa fašisti grdo delali samo s*

Slovenci. En vojak iz severne Italije mi je v vojski pripovedoval, da so zaničevali prav tako njih, če se niso hoteli vpisati v fašistično stranko.« Druga dva pa se poleg šole pod fašizmom spominjata predvsem zločina, ki se je zgodil na Predmeji. Tam so Italijani pobili celotno družino in to je ljudi močno prestrašilo: »*To je bil prvi tak kriminalni poseg, ki nas je močno prestrašil.«* in *»Mi smo se skrivali v hramu.«* Le eden izmed intervjuvancev pa pove, da ga je kapitulacija Italije močno razveselila.

O nemški zasedbi tega področje dobimo zelo različne podatke. Trije se iz tistih časov spomnijo požigov hiš. Mariji so požgali njeno domovanje. To je verjetno razlog, da je prav ona tista, ki Nemce označuje za hudobnejše od Italijanov: *»Nemci so bili bolj kruti kot Italijani, čeprav tudi oni niso bili dobri. Nemcev nismo razumeli popolnoma nič.«* Marica omenja en požig, Janez pa omenja požig hiše na Kovku in: *»Enkrat smo morali tudi bežati. Šli smo proti robu in se skrili za vrh. Videli smo, kako so po Predmeji gorele hiše. To je bilo 11. septembra.«* Jože o tem času ve samo tisto, kar so mu povedali drugi, saj je bil takrat na bojišču v Afriki. Janez in Marica se spominjata tudi, kako so Nemci nekega dne odpeljali več deklet v taborišča: *»Nemci so tudi veliko ljudi odpeljali v taborišča. Naložili so jih v tovornjake in odpeljali. Tudi moji dve kar bližnji sosedi /... / ena se ni vrnila, druga pa je bila tako bolna, da je po vrnitvi domov umrla.«* in *»Dan po tem dogodku so Nemci vzeli veliko deklet iz naše vasi in s Kovka ter Predmeje. Tudi dve moji sestrični. Nekaj se jih ni več vrnilo domov, tiste, ki pa so se, so prišle iz taborišč le še napol žive.«* Gospa Marica pa o Nemcih pove tudi veliko dobrih besed: *»Z bratom sva bila sama doma. Nekega dne sva kuhala krompir za kosilo in jedla. Prišli so Nemci, in ko so videli kako uboga sva, so nama prinesli celo vrečo riža. Kot otroka sva se jima verjetno smilila. Tudi Nemci so kazali usmiljenje.«, »Niso bili vsi Nemci hudobni.« in »Enote SS, tisti pa so bili hudobni. Nekoč so nam premetali celotno omaro. Nemci so tudi zažgali eno hišo v vasi in tam ubili nekaj ljudi. Navadni vojaki pa niso bili slabi.«* Če to primerjamo z Marijinim opisom »hudobnih Nemcev«, vidimo, da gre za dva povsem različna pogleda na isto dogajanje. Morda so Nemci več škode in gorja povzročili na Predmeji kot na Kovku, morda pa gre le za naključje in so gospema ostali na njih v spominu na eni strani le slabi in na drugi le dobri spomini. Slabo izkušnjo z Nemci sicer omenja tudi Janez: *»9. februarja so aretirali tudi nas mladince. Aretirali so nas devet. Malo pred tem so na »Kalinoucu« postrelili štiri ljudi. Mislili smo, da bodo tudi nas ...«*, ki pa se skozi celotni intervju trudi, da ne bi ne Nemcev in ne Italijanov sodil kot dobrih ali hudobnih, ampak le opisuje njihova dejanja.

Takratne časi vsi označujejo za težke in skozi pripovedovanja vsaj dveh je razvidno, da tudi konec vojne ni prinesel olajšanja. Jože pripoveduje: *»Ko so nas izpustili iz ujetništva, so*

Angleži, ko so svoje vojake razpeljali, dali dovoljenje še nam. V Gorici mi je prišlo na uho, da iz Jugoslavije prihajajo same slabe novice. Vedno težje sem se vračal domov.« Nihče ne omenja življenja v Jugoslaviji v tolikšni meri, da bi bilo zaznati res veliko veselje ob priključitvi. Je pa v Marijini izjavi: *»Ko smo dobili Jugoslovansko državljanstvo, smo se končno počutili nekaj vredne. Prej so nas premetavali iz kraja v kraj, nato pa so se stvari končno postavile na mesto,«* čutiti olajšanje ob končni ustalitvi meje. Priključitvi Primorske k Jugoslaviji največ prostora v svoji pripovedi nameni gospod Janez, ki omenja partizane, IX. korpus in poudarja enotnost slovenskih Primorcev: *»Pri nas ni bilo nobenega izdajalca, tudi na celotnem Primorskem jih je bilo malo. Razočarani smo bili, ko je bila naša vojska pregnana iz Trsta, saj so ga oni osvojili. Na Primorskem so bile takrat razne demonstracije, ljudje so po cesta vzklikali »Tukaj smo Slovenci!«, »Tukaj je Jugoslavija!«. Kljub vsemu pa smo svoj del dobili in dosegli, da se je naša Primorska priključila Jugoslaviji.«* Ostali trije intervjuvanci se temu ne posvečajo toliko. Gospa Marica same priključitve leta 1947 sploh ne omenja. Predvsem pri gospe Mariji in gospodu Jožetu se zdi, da so ju prva leta v Jugoslaviji kar malce razočarala.

O kasnejšem življenju nekoliko več pove le ena intervjuvanka, ostali pa ga omenjajo le bežno ali sploh ne. Morda jih je vojno obdobje tako zaznamovalo, da se jim je tisti čas zasidral v spomin veliko bolj kot kateri drugi, morda pa se jim o kasnejšem življenju ni zdelo pomembno govoriti.

5. ZAKLJUČEK

V začetku diplomskega dela sem si postavila tri raziskovalna vprašanja, na katera sem iskala odgovore skozi celotno delo.

1. V kolikšni meri je italijanska država s svojimi simboli vplivala na življenja posameznikov, ki jih je Rapalska meja pustila v Italiji?

Rapalska meja, postavljena 12. novembra 1920, je pustila v Italiji skoraj tretjino slovenskega ozemlja in prebivalstva. To ozemlje so Italijani na novo poimenovali Julijska krajina. Prebivalci so se morali kmalu soočiti z raznarodovalno politiko fašistične Italije. Ta je razpustila vsa društva in politične stranke, še prej pa so začeli z uvajanjem italijanščine kot edinega učnega jezika. Posegli so tudi v povsem osebne zadeve in zahtevali poitalijančevanje osebnih imen. Za ljudi, ki jih je Rapalska meja pustila v Italiji, je ta čas pomenil ogromne spremembe. Postali so državljani države, ki je vodila svojo raznarodovalno politiko povsod, kamor je prišla in katere cilj je bil popolno poitalijančenje novo priključenih ozemelj, sprejeti so morali njene simbole.[142]

Nasilje so občutili tudi prebivalci Gore. Skozi pripovedi intervjuvancev je italijanski vpliv najbolj opaziti, ko govorijo o šoli. Vsi poudarjajo, da je pouk potekal v italijanskem jeziku, ki ga niso razumeli. Bili so prisiljeni naučiti se tujega jezika in ga uporabljati vsaj v šoli in v javnosti. Jezik, kot glavni nosilec simbolov, jim je bil tuj in povezan s fizičnim kaznovanjem oziroma s strahom. Posledično niso mogli niti hoteli razumeti kulture italijanskega naroda, doma pa so vedno govorili slovensko. Cilj italijanske države tako nikoli ni bil dosežen, saj Slovencev nikoli niso uspeli poitalijančiti, kljub vsem ukrepom, ki so jih izvedli. V enem izmed intervjujev najdemo tako razlago: *»Ko je prišel Mussolini na oblast, je bil edini cilj italijanskih okupatorjev, da bi se nas znebili ali nas spremenili v Italijane. Celo pri cestni so delali Italijani, ali pa Slovenci, ki so se hoteli vpisati v fašistično stranko. Fašisti so vedno bolj pritiskali na nas. Hoteli so, da se vpišemo v fašistično stranko, a večina Gorjanov se ni. Zaradi tega smo težje dobili delo.«* Ljudje so se počutili zatirane, manjvredne, Druge. Vpliv simbolov najdemo tudi v zgodbi gospe, ki pripoveduje o Mussolinijevem kipcu, ter v pripovedi intervjuvanca o kraji zastave na praznovanju nove maše.

---

[142] Fašistično obdobje je bilo izredno bogato s simboli, recimo Fascio, arhitektura, kult velikega vodje (Duce), »Dopolavoro«, uniforme za otroke in odrasle …

Nasilje nad ljudmi so Italijani izvajali tudi na Gori. Na Gori je bil najbolj odmeven poboj petčlanske družine na Predmeji, ki se je zgodil februarja 1943. Tega se dva intervjuvanca spominjata, o njem pa sem našla tudi dokumente v arhivu. Eden izmed intervjuvancev je moral tudi služiti vojski nove države. Boriti se je moral za ambicije italijanske države, ki si je v Afriki želela še več ozemlja.

Niso pa vsi spomini na Italijane negativno usmerjeni. Ena gospa pripoveduje, kako jih je učiteljica vozila na izlete in pa kako so karabinjerji pri njih kupovali zajce.

Po kapitulaciji Italije je območje Gore zasedla nemška vojska. Ljudje so kar naenkrat postali del nemškega Rajha. Velikokrat sem od ljudi slišala, da so bili Nemci hujši od Italijanov. Med opravljanjem intervjujev pa je to dejala le ena gospa. Druga pa je o Nemcih povedala kar veliko pozitivnih stvari. Eden svojega osebnega stališča do Nemcev ni izrazil, intervjuvanec, ki je bil v Afriki, pa v času nemške okupacije ni bival doma.

Vpliv italijanske in tudi nemške države na življenje Gorjanov je bil velik. V njihovih življenjih je pustil sledi, ki so še danes prisotne.

2. Kako je premikanje meje v času po drugi svetovni vojni odraženo v življenjskih pripovedih posameznikov z Gore?

Po uradnem zaključku vojne maja 1945 se trpljenje ljudi očitno ni končalo. Konec vojne naj bi prinesel nova leta lakote, pomanjkanja, gorja. Obnoviti je bilo treba vse, kar je vojna uničila. Veliko ljudi se ni nikoli več vrnilo domov. Pogorelo je ogromno domov.

Kljub tem, da okupatorja ni bilo več, ljudje niso vedeli, kam spadajo. Začelo se je postavljanje nove italijansko-jugoslovanske meje. Po odhodu nemškega okupatorja, je maja 1945 vajeti prevzela ljudska oblast, ki si je teren pripravljala že med vojno. Ljudje so to splošno sprejemali z velikim navdušenjem. Po pritisku zahodnih zaveznikov na Jugoslavijo, so se stvari že junija 1945 spremenile in vzpostavljeni sta bili okupacijski coni A in B Julijske krajine. Območje Gore je spadalo pod cono B, ki je bila pod jugoslovansko vojaško upravo. To je bilo obdobje, ko so bili ljudje nekje vmes, v limbu. Večina si je želela priključitve k Jugoslaviji, zato so na celotnem Primorskem organizirali razne demonstracije in manifestacije ter zbirali podpise. O tem pripoveduje tudi eden izmed intervjuvancev, ko poudari: *»Na Primorskem so bile takrat razne demonstracije, ljudje so po cesta vzklikali »Tukaj smo Slovenci!«, »Tukaj je Jugoslavija!««* Govori tudi o komisijah za določitev meje. Marca in aprila 1946 so namreč območje Julijske krajine obiskali strokovnjaki iz ZDA, Velike Britanije, Francije in Sovjetske zveze, da bi podali svoje mejne predloge. V drugi polovici

tega leta se je odvijala Pariška mirovna konferenca, na kateri so razpravljali o mejni črti. Ustanovljeno je bilo Svobodno tržaško ozemlje. Pogodba o meji je bila podpisana februarja 1947, pravnomočna pa je postala septembra 1947. Takrat so se tudi Gorjani, kot je dejala ena intervjuvanka, *»končno počutili nekaj vredne«*.

Intervjuvanci o obdobju po vojni niso povedali veliko. Italija je za njih postala nekaj oddaljenega. Ostali so jim le spomini na obdobje italijanske države ter sprotno reševanje tekočih problemov v novi državi. Intervjuvanci omenjajo šolo, revščino, odmaknjenost od Italije, anekdoto z metlami in obnovo vojne škode.

3. Ali lahko s pomočjo intervjujev potrdimo določene arhivske vire oziroma ali lahko s pomočjo arhivskih virov potrdimo določene trditve iz intervjujev?

Če lahko pripovedi intervjuvancev podkrepim z dokumenti najdenimi v arhivu, se zdijo ti podatki še bolj resnični. Gledano z druge strani, če podatke najdene v arhivih, potrdijo tudi intervjuvanci, se zdi, da so bili ti dogodki za kraj dejansko pomembni in niso le napisani na listu ampak tudi v spominih ljudi.

Kar se tiče splošnega dogajanja, menim, da lahko za skoraj vse pripovedi najdemo ustrezne podatke med arhivskim gradivom.

Iz časa pod fašizmom ena gospa omenja, kako lepa je bila šola: *»Šolsko poslopje je bilo zelo lepo.«* V šolski kroniki osnovne šole Kovk pa piše, da so leta 1934 začeli z gradnjo novega šolskega poslopja, oktobra istega leta pa je bila že otvoritev. Gospe, ki je takrat hodila v šolo, se je novo poslopje zagotovo zdelo lepo.

Kar se tiče vojnega dogajanja, se podatki, ki sem jih našla v arhivih, in pripovedi intervjuvancev večkrat ujemajo. Imena žrtev fašističnega nasilja in nasilja Nemcev se ujemajo s pripovedovanji. O zločinu, ki se je zgodil na Predmeji in ki je v arhivskih virih dobro opisan, sta dva intervjuvanca povedala skoraj identično zgodbo.

Ujemajo se tudi podatki o požigih. Intervjuvanci skozi različne zgodbe omenjajo, kako so Nemci požigali domove, v gradivu pa sem našla sezname škode, ki so jo povzročili Nemci in tam so omenjeni požigi domov.

Med zločini okupatorjev je v arhivskem gradivu pisano tudi, katere ljudi so Nemci odpeljali v taborišča. To sta omenjala tudi dva intervjuvanca: *»Nemci so tudi veliko ljudi odpeljali v taborišča. Naložili so jih v tovornjake in odpeljali. Tudi moji dve kar bližnji sosed[/... / ena se ni vrnila, druga pa je bila tako bolna, da je po vrnitvi domov umrla.«* in *»Dan po tem dogodku so Nemci vzeli veliko deklet iz naše vasi in s Kovka ter Predmeje. Tudi dve moji*

sestrični. Nekaj se jih ni več vrnilo domov, tiste, ki pa so se, so prišle iz taborišč le še napol žive.« Seznami imen teh deklet in spomini se ujemajo.

Intervjuvanci omenjajo, da so bili povojni časi težki: *»Po vojni, pod Jugoslovani, se spomnim, da je bilo življenje še kar težko. V trgovinah nisi dobil kar si hotel, bili so boni. Veliko smo tudi delali, da smo popravljali počasi vojno škodo.«* in *»Zadnji dve leti ujetništva sem bil v Johannesburgu in tam mi ni manjkalo nič. Tako da je bil zame šok, ko sem se vrnil domov v tako pomanjkanje.«* V zapisniku seje Narodnoosvobodilnega odbora Kovk iz konca leta 1945 pa sem našla podatek, da se ljudje pritožujejo nad pomanjkanjem hrane ter da imajo probleme tudi z obutvijo.

Pripovedovanje intervjuvancev se v veliko podatkih ujema z gradivom, ki sem ga našla v arhivu. Ker pa so intervjuji polni tudi osebnih zgodb, seveda ni mogoče, da bi se prav vse ujemale s podatki iz arhivskega gradiva.

Skozi diplomsko dela sem spoznala, da meja lahko vpliva na posameznike, tudi če ti ne živijo v njeni neposredni bližini. Opisala sem dinamične čase in zanimive dogodke, ki so za zgodovino pomembni, saj prispevajo zgodbe navadnih ljudi v dogodkih velike zgodovine, kot so vojne, politično napenjanje mišic, premikanje meja, nastanki in razpadi nacionalnih držav … Taki dogodki na ljudi močno vplivajo in jih zaznamujejo, kar sem tudi predstavila v diplomskem delu.

6. VIRI IN LITERATURA

MONOGRAFIJE:

- Balibar, Étienne: *Mi, državljani Evrope?: meje, država, ljudstvo.* Ljubljana: Sophia, 2007.

- Ferenc, Tone: *Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941–1947: dokumenti: katalog k razstavi Pokrajinskega arhiva Koper*. Koper: Pokrajinski arhiv, 1978.

- Gombač, Boris: *Slovenija, Italija; Od preziranja do priznanja*. Ljubljana: Debora, 1996.

- Gombač, Metka: *Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje in Trst 1944–1947: organizacijska shema ljudske oblasti*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.
- Halbwachs, Maurice: *Kolektivni spomin*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.

- Jeri, Janko: *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1961.

- Jochen, Bleicken [et al.]: *Svetovna zgodovina od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981.

- Kneževič Hočevar, Duška: *Družbena razmejevanja v dolini zgornje Kolpe: domačinska zamišljanja nacije in lokalitete.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1999.

- Merton K., Robert, Fiske, Marjorie in Kenedall L., Patricia: *The Focused Interview: A Manual of Problems and Procedures*, second edition. New York: The Free Press, 1990.

- Neven, Borak [et al.]: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 1. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

- Neven, Borak [et al.]: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, 2. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

- Petrinja, Danilo: *Primorska: 1945–1955*. Koper: [D. Petrinja], 2001.

- Stergar, Janez: *Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995.

- ZBORNIKI:

- Bratina, Slavko: Šolstvo na Gori do leta 1943. *Mati Gora: zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih: ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj). Predmeja: Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora, 2001, str. 331–340.

- Gombac, Jure: Shaping the Border Between Slovenia and Italy after the Second World War. Dialogue, Monologue or Something Else? *Post-communist transition in Europe and its broader international implications* (edited by Mario Zucconi). Ravenna: Longo, 2004, str. 201–209.

- Haddad, Emma: Danger Happens at the Border. *Borderscapes: hidden geographies and politics at territory's edge, Bordedlines series 29* (edited by Rajaram Prem Kumar and Carl Grundy – Warr). Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007, str. 119 – 136.

- Hall, Stuard: Introduction. *Representation: Cultural representations and signifying* (edited by Stuard Hall). London: Sage Publications, 1997, str. 1 – 11.
- Harrison, Paul: Post-structuralist Theories. *Approaches to Human Geography* (edited by Stuard Aitken and Gill Valentine). London: Sage Publications. 2006, str. 122 – 135.

- Likar, Lojze: Druga svetovna vojna. *Mati Gora: zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih: ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj). Predmeja: Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora, 2001, str. 285–300.

- Likar, Lojze: Geografska podoba Gore. *Mati Gora: zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih: ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj). Predmeja: Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora, 2001, str. 17–24.

- Prem Kumar, Rajaram and Carl Grundy – Warr: Introduction. *Borderscapes: hidden geographies and politics at territory's edge, Bordedlines series 29* (edited by Prem Kumar, Rajaram and Carl Grundy – Warr). Minneapolis: University of Minnesota Press, 2007, str. II – IX.

- Rosa, Zdenka: Šolstvo na Gori od leta 1943 do danes. *Mati Gora: zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih: ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj). Predmeja: Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora, 2001, str. 341–354.

- Rosaldo, Renato: *Introduction, Cultural Citizenship in Island Southeast Asia. Nation and Belonging in the Hinterlands* (edited by Renato Rosaldo). University of Caligornia 2003, str. 1-16.

- Velikonja, Uroš: Gora in Gorjani med prvo svetovno vojno. *Mati Gora: zbornik o Gori, Gorjankah in Gorjanih: ob 400-letnici naselitve Gore* (ur. Franc Černigoj). Predmeja: Društvo za ohranjanje in varovanje naravne in kulturne dediščine Gora, 2001, str. 271–284.

ČLANKI:

- Gombač, Metka: Poverjeništvo pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst 1945–1947. *Kronika*, 37, 1989, št. 1–2, str. 116–123.

- Pajnik, Mojca in Bajt, Veronika: Biografski narativni intervju: Aplikacija na študije migracij. *Dve domovini*, 30, 2009, str. 69–89.

ENCIKLOPEDIJE:

- *Enciklopedija druge svetovne vojne 1939-1945* (ur. Marcel Baudot [et al.]). Ljubljana: Borec, 1982.

- *Enciklopedija Slovenije: zvezek 9* (ur. Marjan Javornik). Ljubljana, Mladinska knjiga, 1995.

DISERTACIJA:

- Širok, Katja: *Kolektivno spominjanje in kolektivna pozaba v obmejnem prostoru: Spomini na Gorico 1943–1947*. Disertacija, Univerza v Novi Gorici, Nova Gorica, 2009.

PRIROČNIKI:

- *Razvoj ljudske oblasti v Slovenskem primorju 1941 – 1947*. Katalog k razstavi Pokrajinskega arhiva Koper.

- Wengraf, Tom in Chamberlayne, Prue: *Interviewing for life-histories, lived situations and personal experiencing: The Biographic-Narrative Interpretive Method (BNIM. Shortest Short Guide to BNIM interviewing and interpretation.* London, 2006.

ARHIVSKI VIRI:

- SI AS 1818 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst, 1944–1947.

- SI AS 1819 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji, 1945.

- SI AS 1827 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1944–1947.

- SI AS 1835 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje Ajdovščina, 1945–1947.

- SI_PANG/0165 1946–1949 – Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Fond Krajevni ljudski odbor Kovk, 1946–1949.

- SI_PANG/0884 1945–1990 – Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Fond Osnovna Šola Otlica, 1945–1990.

SPLET:

- Hylland, Eriksen: Ethnic identity, national identity and intergroup conflict.

http://folk.uio.no/geirthe/Identity_politics.html (10. 9. 2011)

- ISJ ZRC SAZU: Slovar slovenskega knjižnega jezika.

http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=meja&hs=1 (19. 8. 2011)

- ISJ ZRC SAZU: Slovar slovenskega knjižnega jezika.

http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=nacionalizem&hs=1 (19. 8. 2011)

- Online poizvedbe po podatkih v arhivskem gradivu.
http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=88022 (30. 8. 2011)

- Online poizvedbe po podatkih v arhivskem gradivu.
http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=87518 (30. 8. 2011)

- PANG: Vodnik po fondih in zbirkah.
http://www.pa-ng.si/vodnik-po-fondih-in-zbirkah/uprava-po-1945-1943 (30. 8. 2011)

- Pregledi in iskanja po podatkovni zbirki ARS.
http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=27251 (30. 8. 2011)

- Pregledi in iskanja po podatkovni zbirki ARS.
http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=27252 (30. 8. 2011)

- Pregledi in iskanja po podatkovni zbirki ARS.
http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=27269 (30. 8. 2011)

- Pregledi in iskanja po podatkovni zbirki ARS.
http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=27283 (30. 8. 2011)

- Slovensko-italijanski odnosi 1880 – 1956, Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije.
http://www.kozina.com/premik/porslo3.htm (10. 9. 2011)

- Slovensko-italijanski odnosi 1880 – 1956, Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije.
http://www.kozina.com/premik/porslo4.htm (10. 9. 2011)

SLIKE:

- Slika 1: Rapalska meja. Pridobljena s spleta:

http://vedez.dzs.si/dokumenti/dokument.asp?id=498 (20. 8. 2011)

- Slika 2: Cona A in B Julijske krajine. Pridobljena iz:

Neven, Borak [et al.]: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992, 2. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2005, str. 911.

- Slika 3: Zločin, ki se je zgodil V. A. Pridobljena iz:

SI AS 1827 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, 1944–1947, škatla 22.

- Slika 4: Podpisi za priključitev k Primorski z Otlice. Pridobljeno iz:

SI AS 1819 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji, 1945, škatla 26.

- Slika 5: Podpisi za priključitev k Primorski s Kovka. Pridobljeno iz:

SI AS 1819 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji, 1945, škatla 25.

- Slika 6: Podpisi za priključitev k Primorski s Predmeje. Pridobljeno iz:

SI AS 1819 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Zbirka podpisov za priključitev Slovenskega primorja in Trsta k Jugoslaviji, 1945, škatla 25.